

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 5-6 (282-283), 2021

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,
Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина),
Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, **Бухтіарова Аліна Геннадіївна** кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, **Валігура Володимир Андрійович** кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Васильчишин Олександра Богданівна** доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Гончаренко Олена Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Горовий Дмитро Анатолійович** доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, **Гросу Вероніка** доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Гудзь Тетяна Павлівна** доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, **Єрмакова Ольга Анатоліївна** доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Жаворонок Артур Віталійович** кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, **Жердецька Лілія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Заротіадіс Грігоріс** кандидат екон. наук, доцент, університет Аристотеля в Салоніках, Греція, **Зборіна Ірина Михайлівна** кандидат екон. наук, доцент, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Збрицька Тетяна Петрівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Зеленка Владімір** кандидат екон. наук, доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, **Кетнерс Карліс** доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, **Кузіна Руслана Віліївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Кузнецова Інна Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лайко Олександр Іванович** доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Літвінов Олександр Сергійович** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лоханова Наталія Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Маркс-Бельська Рената** кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, **Меджибовська Наталія Семенівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, **Мельник Леонід Васильович** доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, **Міхальчук Камелія-Каталіна**, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Муршудді Фахри Фуад огли** доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), **Нездоймінов Сергій Георгійович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Онищенко Світлана Володимирівна** доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, **Пантелєєва Наталія Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, **Семенова Валентина Григорівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Слободяник Юлія Борисівна** доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, **Сментина Наталія Валентинівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Совік Людмила Єгорівна** доктор екон. наук, професор, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Тульвінські Міхаїла** кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Уханова Інна Олегівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Хомутенко Алла Віталіївна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Чоботару Маріус-Сорін** кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Шикіна Ольга Володимирівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-індекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

Засновник та видавець:

Одеський національний економічний університет
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:

Серія КВ № 20991-10791 ПП

від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства

освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:

65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет,
науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
web-site: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

ЗМІСТ

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Коваленко Вікторія Роль банків в економічному зростанні держави.....	10
Жердецька Лілія, Камбур Марія Макропруденційний аналіз банківського сектору економіки України.....	17
Онищенко Юлія Методологічне підґрунтя до формування бізнес-моделі банку.....	27
Лупенко Юрій, Ситник Інна Особливості функціонування сучасної моделі платіжної системи України.....	34
Сергєєва Олена Кар'єрне зростанням персоналу як складова кадрової політики банку.....	46
Тарасевич Наталія Сучасні тенденції розвитку міжнародного ринку боргового фінансування.....	53
Шелудько Сергій, Тараненко Данило Банківське кредитування в стратегії фінансування мікро-, малого та середнього бізнесу.....	59

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Попик Олег Економічна сутність категорії «семантичний капітал».....	65
--	----

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Безручук Світлана Конвергенція дуалізму якісних характеристик звітності.....	70
Семенова Катерина Аналіз фінансового стану підприємств України та тенденцій розвитку.....	77

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Карпов Володимир, Бойко Надія Розробка стратегії економічного і соціального розвитку Маяківської громади	83
---	----

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Носаченко Олександр Теоретико-методологічні підходи до діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на оптових підприємствах харчової промисловості.....	90
Орленко Ольга, Іваненко Ірина Динаміка інноваційної діяльності в Україні та шляхи її розвитку.....	96

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Уханова Інна Стан та перспективи розвитку торгівлі товарами галузі сільського господарства в умовах дії угоди про асоціацію Україна-ЄС.....	100
--	-----

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL—UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 5-6 (282-283), 2021

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2021

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof, Odessa National Economic University, Ukraine,

Sheludko Sergii, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof, Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zborina Irina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky state university, Republic of Belarus, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Litvinov Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sovik Lyudmila**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky State University, Republic of Belarus, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof, Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-index - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine. eLIBRARY.ru Scientific Electronic Library. Electronic repository of the Odessa National Economic University.
Russian Scientific Citation Index (RSCI).

Founder and publisher:

Odessa National Economic University

Certificate of State Registration of the Print Media:

Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration)
Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:

18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

© Odessa National Economic University, 2021

CONTENTS

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Kovalenko Victoria The role of banks in the state's economic growth.....	10
Zherdetska Liliia, Kambur Mariia Macroprudential analysis of the banking sector of the Ukrainian economy.....	17
Onyshchenko Yulia Methodological basis for the bank business model formation.....	27
Lupenko Yurii, Sytnyk Inna Features of functioning of modern model of payment system of Ukraine.....	34
Sergeeva Elena Staff career development as component of bank personnel policy.....	46
Tarasevych Nataliia Current aspects of world exchange market development.....	53
Sheludko Sergii, Taranenko Danylo Bank lending in the micro, small and medium business financing strategy.....	59

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Popyk Oleh Economic essence of the «semantic capital» category.....	65
--	----

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Bezruchuk Svitlana The convergence of dualism of qualitative reporting characteristics.....	70
Semenova Kateryna Analysis of the financial status of ukrainian enterprises and development trends.....	77

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Karpov Vladimir, Boyko Nadezhda Development of a strategy for economic and social development of the Mayak community.....	83
--	----

MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Nosachenko Alexander Theoretical and methodological approaches to the reserves diagnostics to increase competitiveness in the wholesale enterprises of the food industry.....	90
Orlenko Olha, Ivanenko Iryna Dynamics of innovative development in Ukraine and its promising areas.....	96

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Ukhanova Inna State and prospects of development of trade in agricultural goods under conditions of the Ukraine-EU association agreement.....	100
--	-----

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
Одесского национального экономического
университета
Сборник научных трудов

№ 5-6 (282-283), 2021

Выходит 10-12 раз в год (5-6 выпусков) • Основан в декабре 1994 г.

Одесса
2021

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Коваленко Виктория Владимировна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Заместители главного редактора

Слатвинская Марина Александровна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Шелудько Сергей Андреевич, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Технический редактор

Куликова Елизавета Александровна, преподаватель, специалист I категории, Одесский национальный экономический университет, Украина

Амбрози Мариан Марианович кандидат философских наук, доцент, Коледж международного бизнеса ISM Словакия в Пряшеве (Словакия), **Божинова Мариана** доктор экон. наук, профессор, Академия экономики им. Д. А. Ценова, Республика Болгария, **Бухтиарова Алиана Геннадьевна** кандидат экон. наук, доцент, Сумской государственный университет, Украина, **Валигура Владимир Андреевич** кандидат экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, **Васильчишин Александра Богдановна** доктор экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Гончаренко Елена Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Горовый Дмитрий Анатольевич** доктор экон. наук, профессор, Харьковский технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина, **Гросу Вероника** доктор экон. наук, профессор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Гудзь Татьяна Павловна** доктор экон. наук, доцент, Высшее учебное заведение Укпрофсоюза, Полтавский университет экономики и торговли, Украина, **Ермакова Ольга Анатольевна** доктор экон. наук, профессор, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Жаворонок Артур Витальевич** кандидат экон. наук, доцент, Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича, **Жердецкая Лилия Викторовна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Заротиадис Григорис** кандидат экон. наук, доцент Университет Аристотеля в Салониках, Греция, **Зборина Ирина Михайловна** кандидат экон. наук, доцент, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Збрицкая Татьяна Петровна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зеленка Владимир** кандидат экон. наук., доцент, Высшая школа экономики в Праге, Чешская Республика, **Кетнерс Карлис** доктор экон. наук, профессор, Банковская высшая школа бизнеса и финансов, Латвийская Республика, **Кузина Руслана Вілевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Кузнецова Инна Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лайко Александр Иванович** доктор экон. наук, старший научный сотрудник, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Литвинов Александр Сергеевич** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лоханова Наталья Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Маркс-Бельская Рената** кандидат экон. наук., доцент, Варминско-Мазурский университет в Олштыне, Республика Польша, **Меджибовская Наталия Семеновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Мельник Леонид Васильевич** доктор экон. наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина, **Михальчук Камелия-Каталина**, кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Муршудли Фахри Фуад оглы** доктор философии по экономике, докторант кафедры финансов и финансовые институты Азербайджанского государственного экономического университета (Азербайджан), **Нездойминов Сергей Георгиевич**, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Онищенко Светлана Владимировна** доктор экон. наук, профессор, Национальный Университет «Полтавская политехника им. Ю. Кондратюка», Украина, **Пантелеева Наталья Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Черкасский научно-учебный институт Университета банковского дела, **Семенова Валентина Григорьевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Слободяник Юлия Борисовна** доктор экон. наук, профессор, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина, **Сментына Наталья Валентиновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Совик Людмила Егоровна** доктор экон. наук, профессор, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Тульвинсчи Михаела** кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Уханова Инна Олеговна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Хомутенко Алла Витальевна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Чоботару Мариус-Сорин** кандидат экон. наук, лектор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Шикина Ольга Владимировна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Международная представленность и индексация:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-индекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативная база данных «Україніка наукова».
Украинский реферативный журнал «Джерело».
Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.
Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru. Электронный репозиторий Одесского национального экономического университета.
Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Основатель и издатель:

Одесский национальный экономический университет
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации:
Серия KB № 20991-10791 ПР от 18 августа 2014 г. (перерегистрация)
Включен в категорию «Б» в «Перечне научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук»
на основании приказа Министерства образования и науки Украины от 02.07.2020 г. № 886
Адрес редакции и издателя:
65082, г. Одесса, ул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одесский национальный экономический университет,
научно-редакционный отдел, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>
© Одесский национальный экономический университет, 2021

СОДЕРЖАНИЕ

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Коваленко Виктория Роль банков в экономическом подъеме государства.....	10
Жердецкая Лилия, Камбур Мария Макропруденциальный анализ банковского сектора экономики Украины.....	17
Онищенко Юлия Методологическое основание к формированию бизнес-модели банка.....	27
Лупенко Юрий, Сытник Инна Особенности функционирования современной модели платежной системы Украины.....	34
Сергеева Елена Карьерный рост персонала как составляющая кадровой политики банка.....	46
Тарасевич Наталия Современные тенденции развития международного рынка долгового финансирования.....	53
Шелудько Сергей, Тараненко Даниил Банковское кредитование в стратегии финансирования микро-, малого и среднего бизнеса.....	59

МЕНЕДЖМЕНТ И БИЗНЕС-АДМИНИСТРИРОВАНИЕ

Попик Олег Экономическая сущность категории «семантический капитал».....	65
---	----

АНАЛИЗ, АУДИТ, УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Безручук Светлана Конвергенция дуализма качественных характеристик отчетности.....	70
Семенова Екатерина Анализ финансового положения предприятий Украины и тенденций развития.....	77

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Карпов Владимир, Бойко Надежда Разработка стратегии экономического и социального развития Маякской община	83
--	----

МАРКЕТИНГ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Носаченко Александр Теоретико-методологические подходы к диагностики резервов повышения конкурентоспособности на оптовых предприятиях пищевой промышленности.....	90
Орленко Ольга, Иваненко Ирина Динамика инновационной деятельности в Украине и пути ее развития.....	96

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Уханова Инна Состояние и перспективы развития торговли товарами сферы сельского хозяйства в условиях действия соглашения про ассоциацию Украина-ЕС.....	100
--	-----

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.71.330.3

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-10-16

РОЛЬ БАНКІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ ДЕРЖАВИ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

***Анотація.** У статті висвітлені питання щодо провідної ролі банків в економічному зростанні держави. Метою статті є визначення методів та інструментів підвищення дієвості банківського бізнесу на економічне зростання в державі. Дослідження проведено з використанням порівняльного аналізу, факторного аналізу чинників впливу банків на економічне зростання. У статті визначено основні напрями взаємозв'язку банківської діяльності та національної економіки. Доведено, що провідна роль банків у економічному зростанні реалізується через виконання ними стабілізаційної, трансформаційної та функції створення грошей і регулювання грошової маси. Проведено аналіз динаміки монетизації економіки України та основних показників впливу на її рівень; кредитів, наданих резидентам України у розрізі секторів економіки; динаміки індикаторів фінансової стійкості банків України. Практична значимість даної роботи полягає у визначенні основних напрямів піднесення ролі банків на фінансовому ринку та впливу їх діяльності на економічне зростання.*

***Ключові слова:** банки, банківська система, економічне зростання, монетизація, кредит, грошово-кредитна політика, фінансова стійкість.*

THE ROLE OF BANKS IN THE STATE'S ECONOMIC GROWTH

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

***Abstract.** The article covers issues related to the leading role of banks in the economic growth of the state. The purpose of the article is to determine the methods and tools to increase the efficiency of the banking business for economic growth in the country. The study was conducted using comparative analysis, factor analysis of factors influencing banks on economic growth. The article identifies the main areas of the relationship between banking and the national economy. It is proved that the leading role of banks in economic growth is realized through the implementation of their stabilization, transformation and the function of creating money and regulating the money supply. The author analyzes the dynamics of monetization of the economy of Ukraine and the main indicators of the impact on its level; loans granted to residents of Ukraine by sectors of the economy; dynamics of indicators of financial stability of Ukrainian banks. The practical significance of this work is to determine the main directions of raising the role of banks in the financial market and the impact of their activities on economic growth.*

***Key words:** banks, banking system, economic growth, monetization, credit, monetary policy, financial stability.*

JEL Classification: D600, E440, G210

Постановка проблеми. Структурні перетворення фінансової системи, моделей соціально-економічного розвитку, циклічність економічних процесів обумовлюють необхідність адаптації банківського бізнесу до змін інституційного середовища, посилення дієвості регуляторного механізму. В умовах рецесії, нестабільності розвитку світової економіки вагомого значення набувають питання активізації ролі банків у забезпеченні економічного зростання, зокрема розвитку реального сектору економіки.

Структурні дисбаланси економіки призводять до порушення економічного циклу відтворення та викликають диспропорції між реальним сектором економіки та фінансовим сектором, що в кінцевому підсумку порушує закономірність процесу економічного зростання. До основних чинників, що викликають дисбаланси в економіці України слід віднести: скорочення реального сектору економіки; прискорення інфляції призвело до зниження доходів населення та споживання в реальному вимірі; зростання частини відтоку коштів з економіки України на оборону; розвиток фінансового сектору супроводжується стрімким зменшенням банків, скороченням депозитної бази та пропозиції кредитів; заощадження зосереджені у фінансових установах, уряді та у домашніх господарствах; сировинна орієнтація промислового виробництва; підвищена вразливість до макроекономічних шоків; «хронічні» платіжні дисбаланси; імпортозалежність [1, с. 150].

З огляду на зазначене, доцільним є підвищення ролі банків, трансформації взаємовідно-

сини між банками та реальним сектором економіки, що сприятиме збалансованості та узгодженості перспективних макроекономічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу ролі банків в економічному зростанні держави присвячено наукові праці багатьох вітчизняних вчених. Критичний аналіз цих публікацій дає змогу виокремити три блоки наукових векторів вивчення цієї проблеми. По-перше, це осередок науковців, які наголошують на визначальній ролі саме Центральних банків, які через систему монетарного регулювання забезпечують індикативний вплив на критерії економічного зростання. Представлений вектор прослідковується у наукових працях С.А. Шелудька, М.О. Слатвінської [2], І. В. Краснової [3], І.А. Ломачинської, А. О. Мумладзе [4], В.І. Міщенко, С.В. Науменкової [5].

По-друге, це публікації у яких розглядається провідна роль банків через призму кредитної підтримки реального сектору економіки за для економічного зростання. До таких наукових здобутків можна віднести праці В.М. Кремень [6], Д.В. Завадської [7].

По-третє, це науковий доробок, присвячений визначальній ролі банків на соціально-економічний розвиток країни. За даним напрямом слід звернути увагу на наукові праці М.І. Зверякова, Л.В. Жердецької [8], В.В. Огородник [9].

На наш погляд, визначальним науковим доробком з цієї проблематики є колективна монографія «Роль банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки України» [10]. У монографії визначено основні положення щодо розвитку реального сектору економіки в умовах структурних дисбалансів грошово-кредитного ринку; доведено роль банків в трансформаційних перетвореннях розвитку реального сектору економіки.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на сьогодні залишаються актуальними питання щодо підвищення дієвості методів та інструментів, які застосовуються банками для забезпечення економічного зростання в Україні, особливо в умовах COVID 19.

Мета дослідження полягає у визначенні методів та інструментів підвищення дієвості банківського бізнесу на економічне зростання в державі.

Основний матеріал. Взаємозв'язок економічного зростання та розвитку фінансової системи вивчав ще на початку ХХ ст. Й. Шумпетер (1912 р.), який доводив роль банківської системи в забезпеченні приросту національного доходу шляхом ефективного інвестування [11, с. 63].

Деміргук-Кунт А. та Левін Р. визначили, що загальне призначення банків полягає в зниженні інформаційних та трансакційних витрат, що перешкоджають економічній діяльності. Вони виокремили декілька каналів в межах яких фінансові інститути та ринки сприяють економічному зростанню, а саме:

- мобілізація і формування пулу заощаджень;
- прийняття рішень про можливі інвестиційні проекти та розподіл капіталу;
- полегшення обміну товарами та послугами;
- моніторинг інвестицій і забезпечення корпоративного управління, після надання інвестицій;
- сприяння трейдингу, диверсифікації і хеджуванню ризиків [12]

Сучасні емпіричні дослідження цього взаємозв'язку поділяють за такими основними напрямками:

- перевага пропозиції (supply_leading) (коли фінансовий розвиток визначає економічне зростання);
- слідування за попитом (demand_following) (коли економічне зростання визначає рівень розвитку фінансового ринку);
- так званий «змішаний зв'язок» (коли чіткого причинно-наслідкового зв'язку між цими економічними змінними встановити неможливо) [8, с. 32].

Визначальна роль банків в економічному зростанні має прояв через функції, що вони виконують. Відповідно до закону України «Про банки і банківську діяльність», банки виконують такі функції:

Створення грошей і регулювання грошової маси – банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, збільшуючи або зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші. У виконанні цієї функції приймають участь всі ланки банківської системи (НБУ і комерційні банки), і вона стосується всіх напрямів банківської діяльності.

Трансформаційна функція – банки, мобілізуючи вільні кошти одних суб'єктів господарювання і передаючи їх іншим, мають можливість змінювати (трансформувати) величину й строки грошових капіталів та фінансові ризики.

Стабілізаційна функція – забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку [13].

Кожна з цих функцій впливає на стабільність функціонування банків, величину заощаджень та інвестиції, отже, і на економічне зростання. Процеси фінансової інтеграції, транснаціоналізації та концентрації капіталу призводять до фундаментальних інституційно-

структурних зрушень в економіці країни [3, с. 64].

Відповідно до першої функції – створення грошей і регулювання грошової маси, слід відмітити, що її прояв відбувається на підставі достатності рівня монетизації економіки держави. У свою чергу, на рівень монетизації економіки безпосередній вплив здійснює сталість розвитку фінансово-кредитної системи, зокрема банківської системи, який можна оцінити за досягнутою ринковою позицією банків [14, с. 433] (Табл.1).

Таблиця 1

Динаміка монетизації економіки України та основні показники впливу на її рівень за період 2015 -2020 рр. (на кінець періоду)

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Грошова маса, млрд. грн.	994,1	1102,7	1208,9	1277,6	1438,3	1767,2
Депозитна складова грошової маси, млрд грн.	749,1	849,9	427,5	961,0	1097,1	1377,4
Грошова база, млрд. грн.	336,0	381,6	399,1	435,8	477,5	595,9
Готівка, млрд. грн.	282,7	314,5	332,5	363,6	384,4	516,1
Банківські позики суспільному сектору, млрд. грн.	697,7	548,8	561,3	588,6	562,2	595,9
ВВП млрд грн.	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7	3974,6	4194,1
Рівень монетизації, %	50,22	46,27	40,53	35,90	36,19	42,14
в т.ч. за рахунок чинників, %:						
Співвідношення банківських позичок до грошового агрегату М3	70,18	49,77	46,43	46,07	39,09	33,72
Співвідношення банківських позичок до депозитів	93,14	64,57	131,30	61,25	51,24	43,26
Співвідношення грошового агрегату М0 до ВВП	14,28	13,20	11,15	10,22	9,67	12,31
Співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП	50,22	46,27	40,53	35,90	36,19	42,14

Джерело: розраховано авторкою за матеріалами [15; 16]

Як свідчать дані представлені у табл. 1, усі показники, що впливають на рівень монетизації мають тенденцію до зростання, сам рівень монетизації має мінливий динамічний характер. Найбільший вплив на рівень монетизації здійснюють показники динаміки залучення депозитів банками України та обсяги наданих кредитів. Виходячи із розрахованих даних у таблиці 1, слід відмітити, що зростання грошової маси не призводить до динамічної зміни рівня монетизації, який за досліджуваній період коливається у межах 40-62 %.

Таким чином, автором доведено вплив кредитного каналу трансмісійного механізму грошово-кредитної політики (проведення експансивної та рестрикційної кредитних політик), який пов'язаний зі зміною рівня монетизації.

Слід відмітити, що економічне зростання держави залежить в першу чергу від динамічного розвитку реального сектору економіки, та оцінюється за допомогою виробленого валового внутрішнього продукту. При цьому, для розвитку реального сектору завжди потрібні додаткові джерела фінансування, які мають форму кредитних ресурсів банківської системи [17, с. 115]. Представлена теза реалізується через трансформаційну функцію, яку виконують банки.

Якщо розглядати обсяг кредитів, наданих резидентам у розрізі секторів економіки, то слід відзначити, що найбільший обсяг кредитних ресурсів банківської системи направлена на підтримку корпоративного сектору економіки (табл. 2).

Так, у 2020 р. на його підтримку було направлено 753958,2 млн грн., що на 252997,6 млн грн. більше ніж у 2010 р. Хоча, слід констатувати той факт, що у 2016 р. було надано кредитів на 68156,1млн грн. більше, ніж у 2020 р. (при ситуації пікових збитків для банківської системи України).

Розглядаючи структуру наданих кредитів нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням (рис. 1), можна зробити висновок про те, що переважають інші кредити, які пов'язані з поточною діяльністю та націлені на поповнення оборотних фондів.

Таблиця 2

Кредити, надані резидентам України у розрізі секторів економіки
за період 2010-2020 рр.

Суб'єкти кредитування	2010		2013		2016		2020	
	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
інші фінансові корпорації	13430,3	1,8	19317,5	2,1	11583,0	1,2	6196,0	0,6
сектор загального державного управління	8817,3	1,2	5907,7	0,6	1429,9	0,1	6379,9	0,7
нефінансові корпорації	500960,6	68,4	691902,8	76,0	822114,3	82,3	753958,2	76,7
інші сектори економіки	209614,6	28,6	193653,8	21,3	163554,6	16,4	216493,2	22,0
усього	732822,8	100	910781,7	100	998681,9	100	971870,8	100

Джерело: складено автором за матеріалами [18]

Рис. 1. Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням за період 2007-2020 рр., %

Джерело: складено автором за матеріалами [18]

Слід також розглянути надані кредити банками, відповідно до розміру суб'єкту господарювання (табл. 3).

Таблиця 3

Структура наданих кредитів депозитними корпораціями відповідно до розміру суб'єкту господарювання за період 2017-2020, %

Роки	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)	Розмір, яких не визначено	суб'єкти мікропідприємництва		
					річний дохід від 500 тис. євро до 2 млн. євро	річний дохід від 50 тис. євро до 500 тис. євро	річний дохід до 50 тис. євро
нефінансові корпорації							
2017	12,68	8,73	22,56	20,40	16,15	3,10	16,37
2018	14,43	21,39	21,66	20,13	6,46	5,62	10,31

2019	24,87	13,72	18,37	24,02	3,54	5,56	9,93
2020	17,23	16,80	21,90	22,78	3,76	10,19	7,35
нефінансові корпорації							
2017	37,47	25,25	13,38	10,30	3,52	2,02	8,07
2018	36,07	24,72	10,99	13,19	3,42	3,19	8,43
2019	31,51	24,81	9,91	11,54	5,99	5,97	10,27
2020	29,41	27,99	10,31	10,61	6,21	5,65	9,81
фізичним особам-підприємцям							
2017	-	8,55	9,23	48,43	4,68	0,82	28,30
2018	-	7,35	6,19	54,82	3,03	0,77	27,84
2019	-	6,31	4,61	52,27	2,06	0,89	33,87
2020	-	7,47	4,80	50,11	2,00	1,09	34,53

Джерело: розраховано автором за матеріалами [18]

Як свідчать дані таблиці 3, найбільш стабільна пропозиція кредитних ресурсів спостерігається для суб'єктів великого підприємництва. Розглядаючи кредитування суб'єктів мікропідприємництва, слід відзначити, що перевага надається нефінансовим корпораціям, річний дохід яких складає до 50 тис. євро. та фізичним особам-підприємцям відповідно.

Остання функція, що розглядається у статті та визначає роль банків в економічному зростанні – це стабілізаційна. Достатній рівень капіталізації банків та запасу їх фінансової стійкості, дозволяють їм акумуляцію та розподіл фінансових ресурсів з метою економічного піднесення усіх виробничих та обслуговуючих сфер. Сучасний запас міцності банківської системи України можна оцінити на підставі індикаторів, які подані у таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка індикаторів фінансової стійкості банків України за період 2016-2020 рр.

Індикатори фінансової стійкості	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	12,69	16,10	16,18	19,66	21,98
Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	8,96	12,12	10,52	13,50	15,67
Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	89,37	70,18	60,20	25,28	21,91
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	30,47	54,54	52,85	48,36	41,00
Норма прибутку на активи	-12,47	-1,76	1,60	4,70	2,77
Норма прибутку на капітал	-122,17	-15,34	14,61	37,55	21,68
Співвідношення процентної маржі до валового доходу	45,94	50,20	52,02	47,39	45,00
Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	60,91	76,14	61,92	55,58	60,79
Співвідношення капіталу до активів	9,78	11,90	10,77	13,51	11,91

Джерело: розраховано автором за матеріалами [18]

Як свідчать дані таблиці 4, банки України за аналізований період досягають все більш стійких фінансових позицій. Найбільш проблемними роками для банків виявилися 2016-2017 рр. , коли обсяг проблемних кредитів досягав майже 90 % до банківського капіталу. Зазначена ситуація була викликана об'єктивними умовами, які відбувалися на той час, в саме:

- Зростання кількості неплатоспроможних банків, що призвело до їх банкрутства та ліквідації. За експертною оцінкою втрати від банківської кризи 2014-2017 рр. склали: фіскальні – 15 % від ВВП, інші втрати – 28,5 % від ВВП.
- Погіршення структури банківської системи через зростання частки банків з іноземним капіталом; зростання частки державних банків, фінансові ресурси яких спрямовуються на покриття державного бюджету, а не кредитування національної економіки; зростає частка великих банків, що підсилю конкуренцію на ринку банківських послуг.
- Колапс банківського кредитування у зв'язку із знеціненням національної валюти та зростанням процентних ставок, зростання частки споживчого кредитування.

● Банківська діяльність супроводжувалася значними збитками, які викликані з падінням ділової активності в національній економіці та іншими чинниками [4, с. 31-32].

На сьогодні для банків залишаються не вирішеними проблеми капіталізації, підвищення якості надання послуг, проблемні питання пов'язані з карантинними обмеженнями, які викликані COVID 2019, низький рівень конкурентоспроможності банківського сектору. Хоча при цьому слід констатувати, що банки на сьогодні знаходяться під дією хвилі четвертої промислової революції, розвитком сучасних фінансових технологій, які спонукають їх переосмислювати філософію поведінки на ринку та приймати стратегічні рішення щодо подальшого їх функціонування.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що банківська система України поступово виходить з кризового стану: відбулося скорочення неплатоспроможних банків, зростає прибутковість, підвищується рівень капіталізації, з боку НБУ спрощено процедури докапіталізації та реорганізації банків, запроваджено новий інструмент підтримки ліквідності банків, запроваджено нові вимоги до розрахунку банками кредитного ризику тощо.

За для забезпечення власної конкурентоспроможності банкам за доцільне запроваджувати продуктивні стратегії розвитку, застосовувати інновації в банківській сфері, створювати позитивний імідж з метою відновлення довіри з боку економічних суб'єктів господарювання.

З метою недопущення негативного впливу фінансової кризи на банківську сферу та запобігання її наслідкам, мають бути розроблені та реалізовані стратегічні завдання у цьому напрямку як для ризик-менеджменту банків, так і Національного банку України та уряду країни, зацікавленої в стабільному функціонуванні банківської системи, а отже і економіки в цілому.

При цьому важливо застосовувати принцип системної взаємоузгодженості та координації грошово-кредитної та бюджетно-фіскальної політик через поєднання прямих і непрямих важелів регулювання грошово-кредитного ринку, індикатори яких впливатимуть на формування сприятливого макроекономічного середовища для стабільного і ефективного функціонування на фінансового ринку банків як основних фінансових посередників, які відбивають визначальну роль в економічному зростанні держави.

Список літератури

1. Коваленко В. В., Белова Ю.М. Забезпечення конкурентоспроможності банків України в умовах структурних дисбалансів економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20. Ч. 2. С. 149-152.
2. Kovalenko V., Sheludko S., Slatvinska M., Sergeeva O., Kulikova Ye. Monetary regulation in the economic growth a state. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 3. № 34. С. 71-82.
3. Краснова І.В. Роль та місце банківської системи в забезпеченні економічного зростання в умовах фінансової інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 63-69.
4. Ломачинська І. А., Мумладзе А. О., Кесарь Я. П. Сучасний банківський сектор та його вплив на розвиток національної економіки. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова*. 2020. Т. 25. Вип. 2 (81). С. 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-81-5>.
5. Mishchenko V., Naumenkova S., Mishchenko S., Ivanov V. Inflation and economic growth: The search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. *Banks and Bank Systems*. 2018. Vol. 13. No. 2. P. 153–163. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.13](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.13).
6. Кремень В. М., Кремень О. І., Гуляева Л. П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3 (45). С. 176-182. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-176-183>.
7. Завадська Д. В. Вплив циклічності на процеси кредитування банками інноваційного розвитку в Україні. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2018. № 12 (20). С. 108-120.
8. Зверяков М.І., Жердецька Л.В. Банківський та реальний сектори економіки: оцінка взаємозв'язків і детермінант розвитку. *Економіка України*. 2017. 10 (671). С. 31-48.
9. Огородник В.В. Вплив банків з державною участю на соціально-економічний розвиток країни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т.29 (68). № 5. С. 149-153.
10. Роль банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки України: монографія / За ред. В.В. Коваленко. Одеса, ОНЕУ, 2016. – 356 с.
11. Furkani H., Mylyany R. Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*. 2009. No. 30 (2). P. 59–74.
12. Demircu'Kunt, A., and R. Levine. 2008. Finance, Financial Sector Policies, and Long-Run Growth. Policy Research Working Paper WPS4469, The World Bank, Washington, DC. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28277/economics/wp233.pdf> (дата звернення 03.06.2021).
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України, прийнятий Верховною Радою

України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 02.06.2021).

14. Коваленко В.В. Вплив грошово-кредитного сегменту національної економіки на рівень монетизації. *Прийзовський економічний вісник*. 2018. № 6 (11). С. 432-438.

15. Валовий внутрішній продукт в Україні URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 02.07.2021).

16. Згруповані балансові залишки банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>. (дата звернення 15.07.2021).

17. Коваленко В.В. Кредитний канал трансформаційного монетарного механізму та його місце в економічному зростанні. *Фінансовий простір*. 2020. № 3 (39). С. 104-115. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215178](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215178).

18. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> (дата звернення: 18.07.2021).

References

1. Kovalenko, V.V., Belova, Y.M. (2016). Ensuring the competitiveness of Ukrainian banks in the face of structural imbalances in Ukraine's economy. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 20, 2, 149-152. [In Ukrainian].

2. Kovalenko, V., Sheludko, S., Slatvinska, M., Sergeeva, O., & Kulikova, Ye. (2020). Monetary regulation in the economic growth a state. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3, 34., 71-82.

3. Krasnova, I.V. (2016). The role and place of the banking system in ensuring economic growth in terms of financial integration. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 21, 63-69. [In Ukrainian].

4. Lomachynska, I.A., Mumladze, A.O., & Caesar, J.P. (2020). Modern banking sector and its impact on the development of the national economy. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnikova*, 25, 2 (81), 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-81-5>. [In Ukrainian].

5. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S., & Ivanov, V. (2018). Inflation and economic growth: The search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. *Banks and Bank Systems*, 13, 2, 153-163. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.13](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.13).

6. Kremen, V.M., Kremen, O.I., & Gulyaeva, L.P. (2020). The role of bank lending in the development of Ukraine's economy. *Problemy ekonomiky*, 3 (45), 176-182. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-176-183>. [In Ukrainian].

7. Zavadzka, D.V. (2018). The impact of cyclicalities on the processes of lending by banks to innovative development in Ukraine. *Internauka. Seriya: «Ekonomichni nauky»*, 2018, 12 (20), 108-120. [In Ukrainian].

8. Zveryakov, M.I., Zherdetskaya, L.V. (2017). Banking and real sectors of the economy: assessment of relationships and determinants of development. *Ekonomika Ukrayiny*, 10 (671), 31-48. [In Ukrainian].

9. Ogorodnik, V.V. (2018). The influence of banks with state participation on the socio-economic development of the country. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*, 29 (68), 5. 149-153. [In Ukrainian].

10. The role of banks in ensuring sustainable development of the real sector of the economy of Ukraine: a monograph (2016). / Ed. VV Kovalenko. Odessa, ONEU. [In Ukrainian].

11. Furkani, H., Mylyany, R. (2009). Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30 (2), 59-74.

12. Demircug'Kunt, A., Levine, R. (2008). Finance, Financial Sector Policies, and Long'Run Growth. Policy Research Working Paper WPS4469, The World Bank, Washington, DC. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28277/economics/wp233.pdf>.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020). On Banks and Banking: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>. [In Ukrainian].

14. Kovalenko, V.V. (2018). The impact of the monetary segment of the national economy on the level of monetization. *Pryzovs'kyu ekonomichnyy visnyk*, 6 (11), 432-438. [In Ukrainian].

15. Gross domestic product in Ukrain. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>. [In Ukrainian].

16. National Bank of Ukraine (2021). Grouped balance sheets of banks. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>. [In Ukrainian].

17. Kovalenko, V.V. (2020). Credit channel of the transformational monetary mechanism and its place in economic growth. *Finansovyy prostir*, 3 (39), 104-115. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215178](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215178). [In Ukrainian].

18. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> [In Ukrainian].

МАКРОПРУДЕНЦІЙНИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Жердецька Л.В., доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lzherdetska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

Камбур М.В., студентка IV курсу Одеського національного економічного університету, м.Одеса, Україна
e-mail: maskambur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

***Анотація.** У статті висвітлені теоретичні та практичні аспекти макропруденційної політики. Визначені індикатори прийняття рішень щодо використання інструментів макропруденційної політики залежно від цілей регулювання та джерел системного ризику. Серед джерел системного ризику виділені наступні: кредитна експансія та леверидж, дисбаланси ліквідності, концентрація експозицій та спотворені стимули. Макропруденційний аналіз банківського сектору економіки України проведено за джерелами системного ризику. Для оцінки джерел системного ризику в банківському секторі економіки України застосовані такий інструментарій фільтр Ходріка-Прескотта (кредитна експансія), динаміка LCR та NSFR (дисбаланси ліквідності), індекси концентрації та прибутковості системно важливих банків (концентрація експозицій та спотворені стимули). За результатами проведеної оцінки зроблено висновок про те, що макропруденційні інструменти Національного банку України є ефективними для зниження системного ризику.*

***Ключові слова:** макропруденційна політика, системний ризик, кредитна експансія, ризик ліквідності, фінансова стабільність.*

MACROPRUDENTIAL ANALYSIS OF THE BANKING SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Zherdetska Liliia, D.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Banking Department, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: lzherdetska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

Kambur Mariia, 4th year student of the Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: maskambur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

***Abstract.** Introduction. To enable effective prevention, mitigation and avoidance of systemic risks and strengthen the financial system's resilience to potential shocks, significant efforts have been made in recent years to establish an effective macroprudential policy (MPP) framework. This process has been driven largely by significant economic and social costs of the crisis episodes and the recognition of deficiencies in the contemporary regulatory framework, which proved to be insufficient to prevent such events.*

***Purpose.** Assessment of the state of financial stability of the banking system of Ukraine with the help of macroprudential policy indicators to improve the efficiency of macroprudential instruments to stabilize the banking system. Results The analysis of the dynamics of lending for several segments, derived the concept of the credit cycle, as well as the results of credit expansion. The liquidity norms that have been in force since 2015 were identified, especially the LCR, which was introduced from 2018, and the NSFR from April 2021. Concentration indices as well as indicators of systemically important banks were also highlighted. The increased focus on financial stability and MPP is closely correlated with the expansion, liberalization, integration and globalization of the financial system. High costs of crisis episodes have additionally spurred the development of macroprudential analysis so that issues in the area of financial stability have started to dominate academic debates and decision-making of economic policymakers. Conclusions. In sum, we can conclude that financial stability has been a key function of the Central Bank since its inception. Macroprudential analysis is an analytical reinforcement that has provided the ECB with tools to identify systemic risk and assessment tools that are suitable to support the calibration of macroprudential policies, such as the assessment of credit expansions to address systemic risk. While the system has come a long way since its inception, there are still a number of problems and open issues, and so work is underway to address the growing non-bank sector and associated market-based financing.*

***Keywords:** macroprudential policy, systemic risk, credit expansion, liquidity risk, financial stability.*

JEL Classification: E320, G210

Постановка проблеми. Задля забезпечення ефективного попередження, пом'якшення та

запобігання системних ризиків, підвищення стійкості фінансової системи до потенційних потрясінь, в останні роки були зроблені значні зусилля по створенню ефективної макропруденційної політики (МПП). Цей процес багато в чому був обумовлений значними економічними і соціальними витратами кризових епізодів і визнанням недоліків сучасної регуляторної бази, яка засвідчила свою неефективність та виявилася недостатньою для запобігання подібних подій. Тому дослідження макропруденційної політики, її інструментарію та практики імплементації набувають найбільшої актуальності та потребують глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує значна кількість наукових праць, зорієнтованих на питаннях вибудовування ефективного дизайну і застосування інструментарію макропруденційної політики, а також на взаємозв'язках між макропруденційною та іншими політиками у сфері регулювання фінансових ринків. Вагомий внесок у дослідженні макропруденційного аналізу внесли науковці Міжнародного Валютного Фонду, фахівці центральних банків країн світу. Серед вітчизняних вчених, які досліджують поняття макропруденційної політики та аналізу варто відмітити роботи В. Козюка, Р. Корнилюка, С. Кудіна, М. Макаренка, В. Міщенко, О. Полікарпової, Л. Примосткітаті та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас предметом наукової дискусії залишаються питання визначення індикаторів, які б свідчили про необхідність застосування інструментів макропруденційної політики, послаблення чи підсилення регуляторних вимог. Тому обґрунтування аналітичного інструментарію макропруденційної політики потребує здійснення подальшого наукового пошуку.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні науково-методичних підходів до здійснення макропруденційного аналізу банківського сектору економіки України.

Основний матеріал. На хвилі світової фінансової кризи 2008-2009 років, макропруденційний підхід до фінансового регулювання подібним чином виник як новий напрям регулювання для пом'якшення ризику фінансової системи в цілому (або «системного ризику»). «Велика двадцятка» G 20 ініціювала капітальний ремонт «реформ, які б посилили фінансові ринки та регуляторні режими, щоб уникнути майбутніх криз» та підкреслили важливість макропруденційних політики щодо цього [1]. Таким чином, макропруденційна політика стала загальною державною політикою в області досягнення фінансової стабільності в усьому світі.

Основним суб'єктом макропруденційної політики в Україні, як і в більшості країн, виступає центральний банк та Рада з фінансової стабільності. У питаннях розробки та реалізації політики Національний банк дотримується рекомендацій, запропонованих Європейською радою з системних ризиків (European Systemic Risk Board). Враховуючи рекомендації ESRB та особливості вітчизняної фінансової системи, НБУ визначив шість цілей, на які направлена макропруденційна політика, а саме: попередження надмірного збільшення кредитування; попередження дефіциту ліквідності; мінімізація впливу викривлених стимулів; зменшення концентрації ризиків; забезпечення стійкості інститутів фінансової інфраструктури; зменшення доларизації фінансового сектору [2, с. 6]. Проте представлене дослідження ґрунтується на рекомендаціях ESRB щодо ідентифікації джерел системного ризику: кредитна експансія та леверидж, дисбаланси ліквідності, концентрація експозицій та спотворені стимули [3]. Відповідно до цих джерел сформовано цілі та методологічні підходи проведення макропруденційного аналізу банківського сектору економіки, що базуються на індикаторах, які свідчать про накопичення джерел ризику (табл. 1.).

Таблиця 1

Індикатори прийняття рішень щодо використання інструментів макропруденційної політики залежно від цілей

Цілі	Індикатори
Згладжування та запобігання надмірній кредитній експансії, левериджу та колективної поведінки	Зростання реального ВВП
	Рівень безробіття
	Ціни на нерухомість
	Розрив показника співвідношення кредитів до ВВП
	Зростання обсягів кредитування
	Частка проблемної заборгованості
	Адекватність капіталу
	Леверидж

Згладжування та запобігання надмірних дисбалансів	Співвідношення депозитів та кредитів
	Коефіцієнти ліквідності
	Структура балансу
Обмеження прямого та непрямого впливу концентрації	«Внесок» у ризик зараження
	Концентрація впливу окремих суб'єктів та окремих ризиків
Обмеження надмірного прийняття ризику системно важливими банками	Віддача капіталу й активів
	Чиста процентна маржа
	Банківські процентні ставки
	Співвідношення активів банків до ВВП
	Індекс Херфіндаля-Хіршмана

Джерело: власна розробка

Перше із досліджуваних джерел системного ризику – це кредитна експансія та леверидж. Одним з індикаторів щодо необхідності використання інструментів макропруденційної політики є інтенсивне розширення кредитних операцій – кредитна експансія. Цикл «кредитної експансії», «надмірного зростання» або «кредитний бум» та падіння – «кредитний кранч» (іноді його ще називають «баст» - від англ. «bust» - зламати, збанкрутувати) - це процес економічного розширення та стиснення, який відбувається неодноразово. Цикл буму та падіння є ключовою характеристикою капіталістичних економік і іноді є синонімом ділового циклу [3].

Надмірна кредитна експансія оцінюється за допомогою динаміки таких показників як зміни обсягів кредитування, співвідношення кредитів до ВВП, кредитів на душу населення та деяких інших. Для ідентифікації епізоду кредитного буму використовують такий інструмент як фільтр Ходріка-Прескотта (Hodrick Prescott filter (HP filter)), уперше запропонований Ходріком та Прескоттом в 1980 р. як гнучкий метод визначення тренду, який нині широко використовується в макроекономічних дослідженнях. Фільтр Ходріка-Прескотта (HP-фільтр) – найбільш розповсюджений метод оцінки циклічних коливань, заснований на виокремленні циклічної складової у низці спостережень. Метод виходить із припущення, що динаміка (тренд) спостережень включає в себе трендову та циклічну складові:

$$x_t = g_t + c_t \quad (1)$$

де x_t – спостереження; g_t – трендова складова; c_t – циклічна складова.
HP-фільтр базується на вирішенні проблеми (1) методом найменших квадратів:

$$\sum_{t=1}^T (x_t - g_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(g_{t+1} - g_t) - (g_t - g_{t-1})]^2 \quad (2)$$

Перша частина вимірює трендову складову, у той час як друга циклічну (згладжування). Варто зауважити наступне: якщо $\lambda = 0$, то теоретичний показник (розрахований за допомогою фільтру) дорівнює емпіричному, та, якщо $\lambda \rightarrow \infty$, то тренд прямує до лінійного. Як правило, використовують наступні значення λ : $\lambda = 100$ для щорічних даних; $\lambda = 1600$ для кварталних даних; $\lambda = 14400$ для щомісячних даних.

У кінцевому підсумку завдання зводиться до розрахунку й оцінки абсолютного чи відносного розриву (гепу) між фактичним спостереженням та отриманим у результаті застосування HP-фільтру:

$$\text{gap}_t = x_t - x_t^{\text{HP}} \quad (3)$$

$$\text{GAP}_t = (x_t - x_t^{\text{HP}}) / (x_t^{\text{HP}}) \quad (4)$$

Чим більше значення розриву, тим більшою є циклічна складова. Початок кредитної експансії (буму) асоціюється з перевищенням гепу встановленого порогового (граничного) значення, пик кредитного циклу – з максимальним розривом. Варто зауважити, що порогове значення встановлюється емпіричним шляхом [4].

Задля ілюстрації використання аналітичного інструментарію оцінки надмірної кредитної експансії у дослідженні проаналізовано динаміку кредитування домогосподарств (рис. 1 та рис. 2).

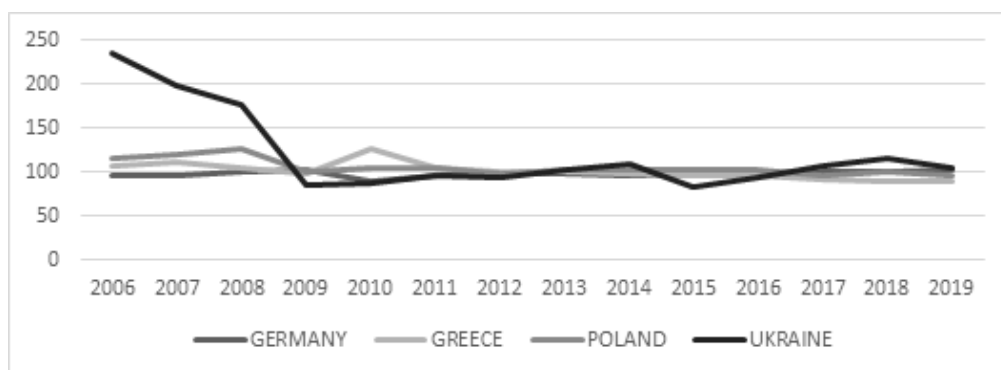

Рис. 1. Динаміка кредитування домогосподарств в країнах у 2006-2019 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [6]

Найбільш стабільною країною за динамікою кредитування є Німеччина за досліджуваний період. Її ж антиподом є Україна, динаміка кредитування домогосподарств за досліджуваний період має найбільшу волатильність. Загалом, тенденція щодо динаміки кредитування в усіх країнах мають однаковий напрям внаслідок економічної глобалізації, окрім подій економічної кризи у Греції 2010 року та стану банківської системи України 2014-2015 років.

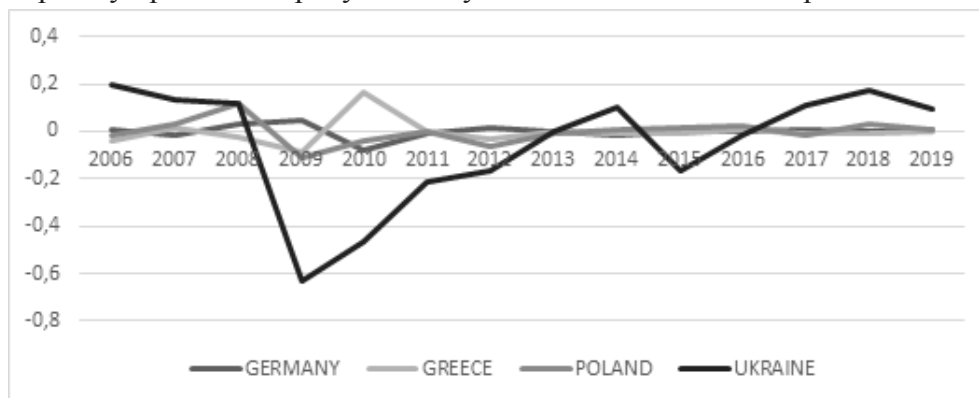
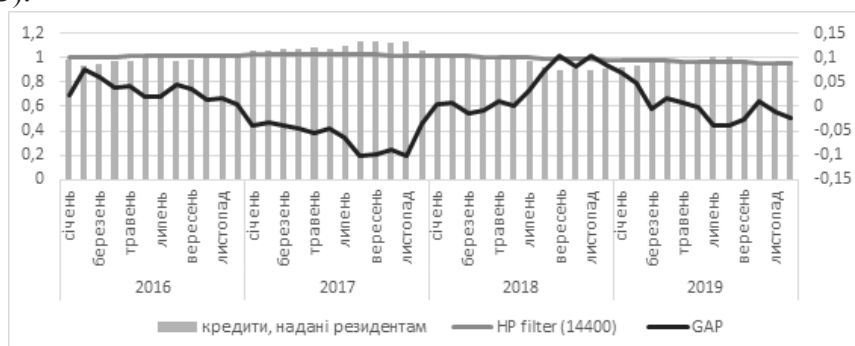

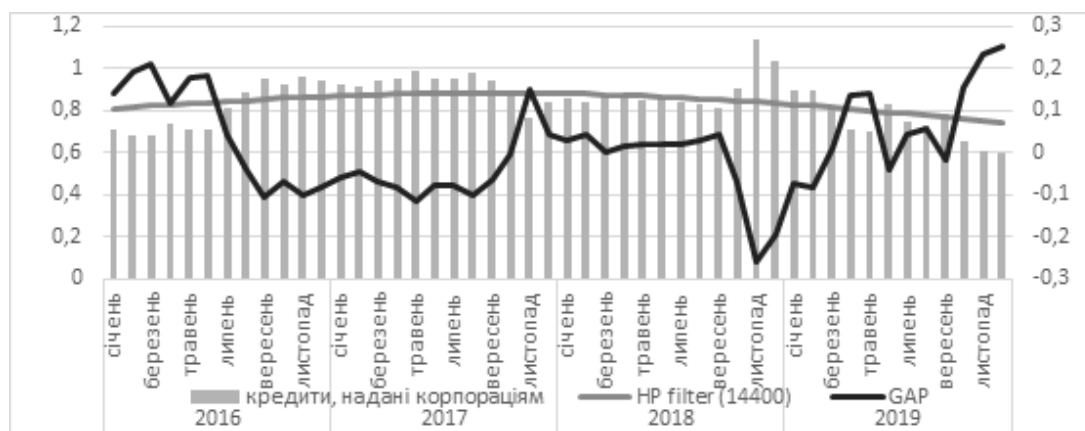
Рис. 2. Значення GAP за кредитуванням домогосподарств в окремих країнах у 2006-2019 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [6]

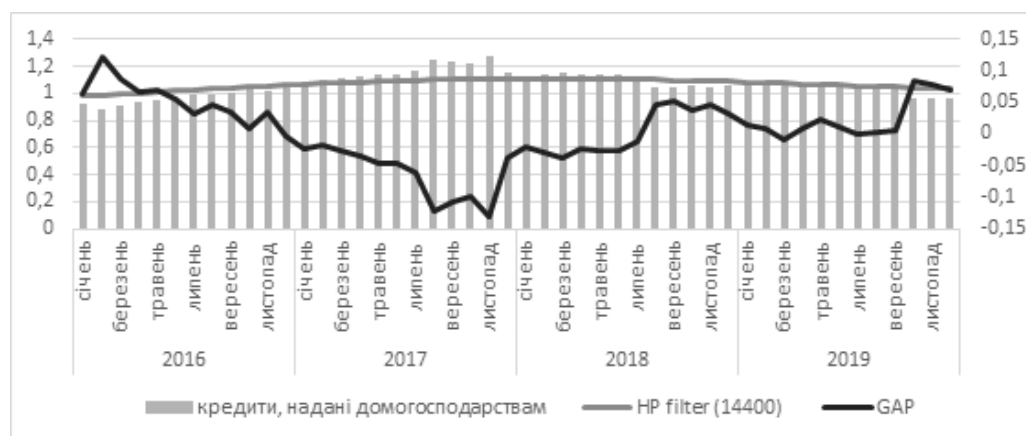
Щодо порівняння показника кредитів, наданих домогосподарствам, у відповідь на кризу 2008 року динаміка GAP в Україні є найбільш наближеним до тенденції Польщі. На відміну, значне зниження темпу росту кредитування у Німеччині почалося у 2007 році та у 2009 набрало стрімкого зростання. Різке зменшення GAP та велике значення росту кредитування в Греції почалося ще в 2007 році, навіть при покращенні ситуації, боргова криза Греції спричинила наступне зростання кредитування. Наступні схожі тенденції спостерігаються між Україною, Польщею та Німеччиною у періоди 2017 та 2018 р. Водночас розрив між «нормальним» та фактичним зростанням обсягів кредитування в Україні є найбільшим, пік якого припадає на 2018 рік. Зазначене вище актуалізує необхідність додаткової оцінки кредитної діяльності банків України за період 2016-2020 рр. з використанням фільтру Ходрика-Прескотта (рис. 3).

3.1. Кредити, що надані резидентам

3.2. Кредити, що надані нефінансовим корпораціям

3.3. Кредити, що надані домогосподарствам

Рис. 3. Щомісячна динаміка кредитів, наданих банками України та розрив із фільтром Ходріка-Прескотта в 2016-2019 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [7]

За даними рис. 3., починаючи з 2018 року спостерігається позитивна тенденція відновлення кредитування, однак у випадку кредитів, наданих корпораціям темп зростання значно сповільнюється у жовтні 2018 та відзначаються значним значенням показнику розриву у жовтні 2019 року, що викликано оптимістичними споживчими настроями та доступністю кредитних ресурсів. За цей проміжок часу позитивна тенденція зростання кредитування домогосподарства вимагає додаткового нагляду, адже це викликано збільшенням споживання, такі позички створюють незначний позитивний вплив на розвиток економіки, на відміну позичок, наданих фінансовим корпораціям. Такий напрямок на тлі заяв Національного банку України щодо надмірного зростання споживчого кредитування викликає необхідність підсилення стандартів роздрібного кредитування.

Наступною ціллю макропруденційної політики та, відповідно, напрямом дослідження є обмеження та недопущення дефіциту ліквідності та значного розриву між строками активів та пасивів. Це запобігає накопичення системного ризику, який впливає не безпосередньо на банк, але його вплив відчуває уся банківська система. Наслідки системного ризику можна порівняти з ефектом доміно або з ефектом зараження. Фінансова стабільність банківської системи насамперед залежить від належного виконання банками своїх посередницьких функцій. Своєчасність і повнота виконання функцій банками та банківською системою значною мірою залежить від рівня ліквідності.

До недавнього часу ліквідність банків регулювалася за допомогою відповідних нормативів. Нормативи ліквідності (liquidity ratios) – економічні нормативи, які встановлює Національний банк України з метою контролю за станом ліквідності банків: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6) [9].

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Він характеризує мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Нормативне значення коефіцієнта Н4 повинно бути не менше 20%.

Норматив поточної ліквідності (Н5) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня. Цей норматив характеризує мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця. Нормативне значення коефіцієнта Н5 повинно бути не менше 40% [7].

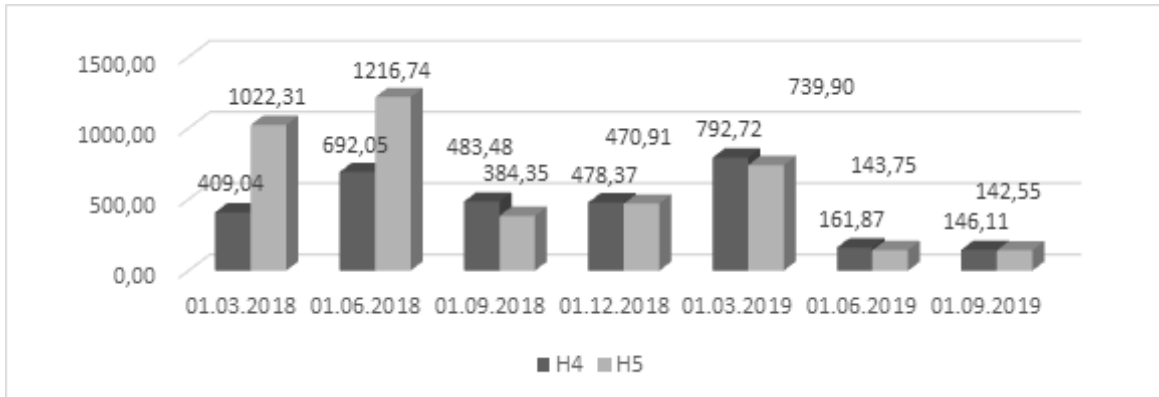
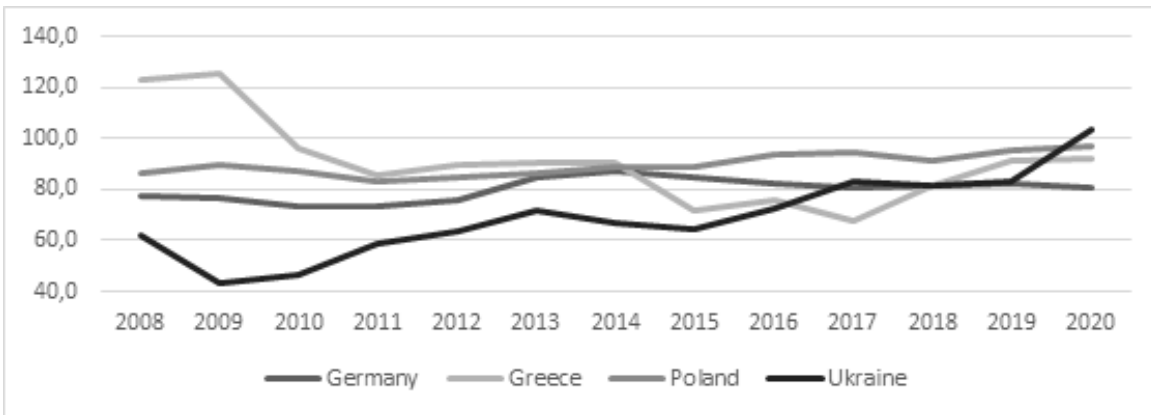

Рис. 6. Динаміка значень Н4 та Н5 за період з 01.03.2018 по 01.09.2019

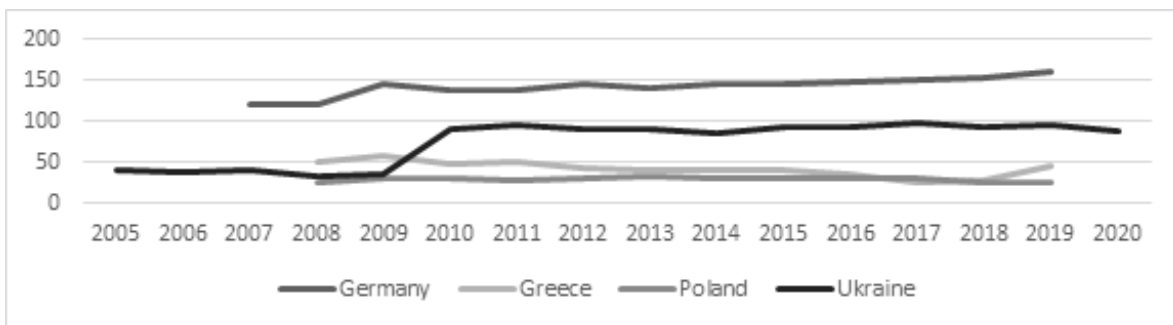
Джерело: власна розробка автора за даними [7]

За аналізований період ризик ліквідності не змінився, залишається низьким. На високе значення показника Н5 по банківській системі найбільше вплинув показник Н5 Українського банку реконструкції та розвитку, який на 01.03.2018 склав 69 298,89%. Зберігаються високі темпи припливу коштів населення та бізнесу у банківську систему, що призвело до суттєвого зниження вартості фондування.

Також дисбаланси ліквідності можна дослідити через індикатори фінансової стійкості у порівнянні з іншими країнами (рис. 4).

4.1. Динаміка співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)

4.2. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань

Рис. 4. Динаміка індикаторів фінансової стійкості, які дозволяють оцінити ліквідність, за банківськими системами окремих країн в 2005-2020 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [8]

Щоб оцінити ліквідність в середньо- та короткостроковій перспективі показовим є значення співвідношення кредитів та депозитів. За досліджуваний період можна помітити з 2015 року в Україні та Польщі банки почали нарощувати обсяги розміщення кредитної діяльності за рахунок коштів банків або власного капіталу банку. Найбільш стабільна ситуація спостерігається у Німеччини. По-перше, для оцінки ліквідності банку в середньо- та довгостроковій перспективі найбільш ілюстративним є показник співвідношення кредитів та депозитів. Він демонструє, що банки до 2009 р. нарощували обсяги фондування кредитної діяльності за рахунок джерел, які не є коштами клієнтів (кошти банків або власний капітал). Зниження показника після 2009 р. пояснюється як скороченням обсягів кредитів, так і скороченням джерел, значущість яких зростала в період 2005-2008 рр. По-друге, зростає роль капіталу при фондуванні доходних активів, оскільки все менша частка капіталу використовується на придбання так званих постійних активів. Показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань за останні декілька років має також тенденцію до зростання. Це свідчить про те, що банки мають достатній обсяг активів для покриття своїх зобов'язань протягом року. Після кризи 2008 року цей показник в Україні стабілізувався та є більшим за значенням, ніж у Польщі та Греції. За негативної тенденції є те що, цей показник у 2020 році змінив траєкторію у бік зменшення.

Необхідно зазначити, що нормативи ліквідності не відбивали реальної ситуації з точки зору дисбалансів ліквідності, що зумовило зміни перегляд підходів до регулювання та запровадження коефіцієнта ліквідного покриття та чистого стабільного фондування. Національний банк у зв'язку із переходом банків до розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) скасовує економічні нормативи миттєвої ліквідності (Н4) та поточної ліквідності (Н5) з 2 вересня 2019 року. Запроваджений у грудні 2018 року норматив LCR устанавлює мінімально необхідний рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відтоку грошових коштів упродовж 30 днів з урахуванням стрес-сценарію. Мінімальний LCR, розроблений у Базелі III, визначає кількість ліквідних активів, які повинен мати банк утримання, яке може бути використано для компенсації чистого відтоку грошових коштів, яке може виникнути під напругою. Метою LCR є гарантування того, що банк зберігає достатньо ліквідних активів для погашення його короткострокових оптових боргів і, загальніше, короткострокових фінансування, що підлягає фінансуванню ризику ліквідності. Коефіцієнт показує, яку частку становлять ліквідні активи банку від суми, необхідної для покриття протягом 30 днів підвищеного відтоку коштів, що виникає в банківській системі в кризових умовах. Нормативне значення коефіцієнта має дорівнювати не менше 100% у всіх валютах та в іноземній валюті.

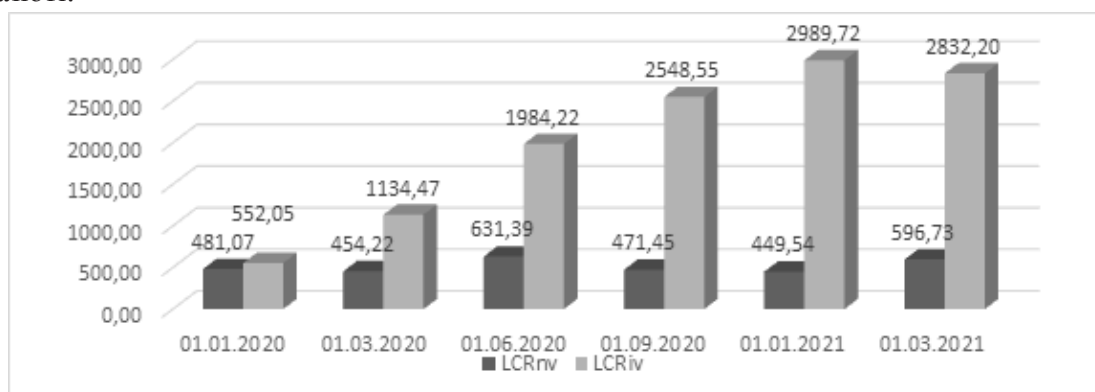

Рис. 5. Динаміка значень LCR в національній та іноземній валюті України за період з 01.01.2020 по 01.03.2021

Джерело: складено за даними [6]

Банки увійшли в коронакризу із запасом ліквідності, значення LCR істотно перевищували мінімальні вимоги. Спроможність банків без проблем виконувати вимоги клієнтів зі зняття коштів швидко вгамувала панічні настрої.

Для підтримки фінансової стабільності та підвищення стійкості банківської системи Правління НБУ ухвалило новий пруденційний норматив для українських банків - коефіцієнт чистого стабільного фінансування або NSFR (англ. Net Stable Funding Ratio). Від початку квітня 2021 року NSFR стане обов'язковим до виконання. Певний час чинний норматив короткострокової ліквідності (Н6) застосовуватиметься одночасно з NSFR, після чого його буде скасовано [10, 11].

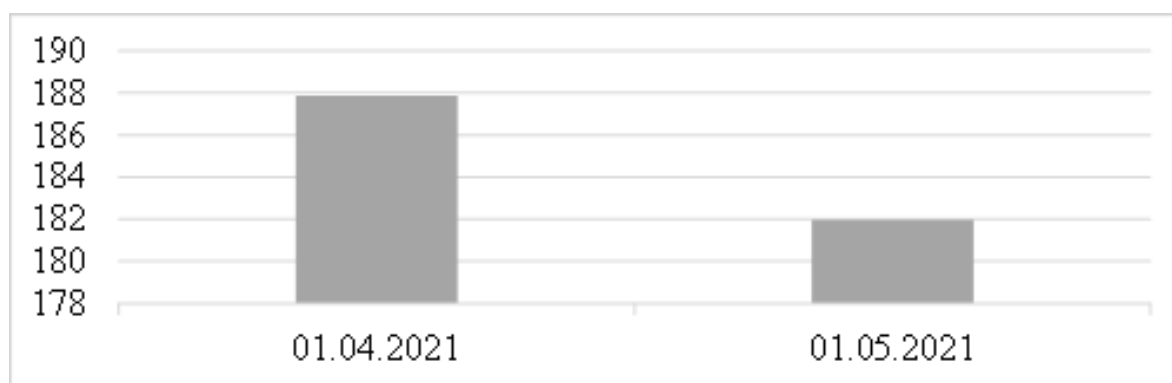

Рис. 6. Динаміка значень NSFR банківської системи України у період з 01.04.2021 по 01.05.2021

Джерело: складено за даними [7]

Наступний напрям дослідження – це оцінка концентрації експозицій та спотворених стимулів. Зв'язок між концентрацією банківського ринку та фінансовою стабільністю, незважаючи на зростаючу кількість досліджень, залишається неоднозначною. Загальним показником оцінювання рівня концентрації, а відповідно – монополізації ринку є індекс концентрації. Індекс концентрації призначений для відображення сукупної частки на ринку певної кількості компаній. На відміну від індексу концентрації, використовуючи індекс Херфіндала-Хіршмана можна проаналізувати ситуацію по всій галузі. Індекс Херфіндала-Хіршмана чутливий до нерівномірності розподілу ринкових часток та нечутливий до змін кількості банків у галузі з великою кількістю банків і до впливу малих банків. Зазначені властивості визначають придатність до практичного використання індексу в сучасних умовах розвитку вітчизняної банківської системи (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників концентрації на окремих сегментах роздрібного банківського ринку України в 2015-2020 рр.

Показники концентрації ринку	Сектори ринку	Станом на:						
		01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021
Частка АТ КБ "ПриватБанк", %	Кредити	9,59	8,69	9,99	13,26	14,30	15,68	9,54
	Депозити	15,47	16,07	19,91	22,62	23,21	23,00	22,47
Індекс концентрації (10 банків), %	Кредити	59,51	55,42	54,31	50,35	52,69	49,14	68,12
	Депозити	48,15	53,26	55,11	56,57	53,92	57,38	76,65
Індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ)	Кредити	530	577	585	555	571	626	677
	Депозити	488	524	614	714	731	733	821

Джерело: складено за даними [7]

Як видно з таблиці 2, концентрація банківського ринку збільшується протягом усього періоду дослідження. Частка Приватбанку на депозитному ринку зросла з 9,59 до 22,4 %. Зменшення частки Приватбанку на кредитному ринку пояснюється, по-перше, значною часткою проблемної заборгованості, по-друге, зростанням вкладень у державні цінні папери. Частка Приватбанку також вплинула на показник концентрації (CR-10) в 2019 році, однак його зростання в 2020 році доводить тенденцію до зростання концентрації у банківській системі України. Зазначене вище додатково підтверджується динамікою індексу Херфіндала-Хіршмана. Отже, в цілому можна констатувати зростання концентрації, яка є вищою для депозитного ринку. Це означає зростання кількості системно важливих банків, які можуть зловживати своєю ринковою владою та здійснювати негативний вплив на фінансову стабільність та системний ризик банківського сектору економіки України.

Ураховуючи зростання концентрації та підсилення ролі системно важливих банків у банківській галузі проведемо додатковий аналіз їхньої діяльності за рекомендованими показниками прибутковості (табл. 3).

Таблиця 3

Значення окремих показників системно важливих банків 01.01.2021 року

Банки	Віддача активів	Чиста процентна маржа	Спред
АТ КБ "ПриватБанк"	4,45	8,57	9,46
АТ "Ощадбанк"	1,05	4,74	5,8
АТ "Укрексімбанк"	-2,27	1,27	4,03
АБ "УКРГАЗБАНК"	0,36	3,16	5,39
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	3,59	12,58	13,91
АТ "АЛЬФА-БАНК"	1,08	8,56	9,92
АТ "УКРСИББАНК"	1,75	13,89	15,57
АТ "ОТП БАНК"	2,76	10,52	11,68
АТ "ПУМБ"	3,26	13,2	13,78
Акціонерний банк "Південний"	0,84	7,14	8,56
АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"	1,73	10,05	11,07
АТ "ТАСКОМБАНК"	1,48	7,92	8,13
АТ "А - БАНК"	3,06	25,33	25,99
Усього СВБ	1,99	7,32	8,78
Прибуткові СВБ	2,68	8,13	9,43
Середнє по банківській системі	1,87	7,57	8,99
Значення без СВБ	1,34	8,73	9,97

Джерело: складено за даними [7]

Як свідчать дані табл. 3, кількість системних банків в Україні останнього року збільшилася з 12 до 13 додавши «А-Банк» до системно важливих. Якщо оцінювати ситуацію в цілому по системно важливим банкам, то прибуткові системно важливі банки мають рентабельність у середньому вищу, ніж банківська система (2,68% порівняно із 1,34%), хоча середні показники спреду та чистої процентної маржі відповідають середнім значенням. Це можна пояснити ефектом від масштабу та можливістю оптимізувати непроцентні витрати. Водночас вищі середніх значень показники чистої процентної маржі та спреду характеризують діяльність банків з іноземним капіталом (АТ "Райффайзен Банк Аваль", АТ "УКРСИББАНК" та АТ "ОТП БАНК") та банків з приватним капіталом (АТ "ПУМБ", АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК", АТ "А-БАНК").

Узагальнюючі результати дослідження, слід констатувати зростання концентрації у банківській галузі, що підвищує ризик виникнення спотворених стимулів з боку системно важливих банків.

Висновки. За результатами оцінки джерел системного ризику банківського сектору економіки України можна зробити такі узагальнення. По-перше, надмірна кредитної експансії в цілому на сьогоднішній день не є джерелом системного ризику, за виключенням сегменту споживчого кредитування, за яким Національний банк України запроваджує підвищені ваги ризику в якості інструменту макропруденційної політики. По-друге, дисбаланси ліквідності також не є суттєвою загрозою для фінансової стабільності, особливо урахувавши запровадження в практику регулювання показника NSFR. По-третє, концентрація експозицій та спотворені стимули є потенційним джерелом системного ризику; це потребує додаткової уваги до питань координації макропруденційної, мікропруденційної політик та політики у сфері регулювання конкуренції.

Список літератури

1. Villar A. Macroprudential frameworks: objectives, decisions and policy interactions 2016. URL: https://www.bis.org/publ/bppdf/bispar94a_rh.pdf (дата звернення 23.03.2021)
2. Стратегія макропруденційної політики. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081> (дата звернення 23.03.2021)
3. Flagship Report on Macro-prudential Policy in the Banking Sector URL: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_flagship_report.pdf?3ac15ac264715f341d7ea009278aeaa4

(дата звертання 23.03.2021)

4. Andreeva A., Anisimova O., Bilenko Yu. and others. Post-crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium: Monograph. Edited by O. Shnyrkov and A. Filipenko. K. Publishing center "Kyiv University", 2013. 311 p. ISBN 978-966-439-678-0

5. Жердецька Л.В. Науково-методичні підходи до кількісної оцінки кредитних циклів. *Науковий вісник. ОНЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. 2016. № 9(241). С. 85 – 98.

6. DataBank. World bank. 2021. URL: <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (дата звертання 23.03.2021)

7. Наглядова статистика Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звертання 23.03.2021)

8. Індикатори фінансової стійкості. URL: <https://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1411569045760> (дата звертання 23.03.2021)

9. Нормативи ліквідності НБУ. URL: <http://surl.li/vini> (дата звертання 23.03.2021)

10. Національний банк запроваджує новий норматив довгострокової ліквідності для банків - NSFR URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovdjuye-noviy-normativ-dovgostrokovoyi-likvidnosti-dlya-bankiv--nsfr> (дата звертання 23.03.2021)

11. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 р. зі змінами та доповненнями (редакція станом на 20.05.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звертання 20.05.2021)

References

1. Villar A. (2016) Macroprudential frameworks: objectives, decisions and policy interactions. URL: https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap94a_rh.pdf

2. Macroprudential policy strategy. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081> [in Ukrainian].

3. Flagship Report on Macro-prudential Policy in the Banking Sector. Retrieved from: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_flagship_report.pdf?3ac15ac264715f341d7ea009278aea4

4. . Andreeva A., Anisimova O., Bilenko Yu. and others (2013). Post-crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium: Monograph. Edited by O. Shnyrkov and A. Filipenko. K. Publishing center "Kyiv University".

5. Zherdetska L. (2016). Scientific and methodological approaches to quantitative assessment of credit cycles. *Scientific Bulletin. ONEU. All-Ukrainian Association of Young Scientists*. № 9 (241). P. 85 – 98. [in Ukrainian].

6. DataBank. World bank. 2021. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (date of access 23.03.2021)

7. Supervisory statistics of the National Bank of Ukraine Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> [in Ukrainian].

8. Source: Financial Soundness Indicators (FSI). Retrieved from: <https://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1411569045760>

9. NBU liquidity standards. Retrieved from: <http://surl.li/vini> [in Ukrainian].

10. The National Bank introduces a new long-term liquidity ratio for banks - NSFR Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovdjuye-noviy-normativ-dovgostrokovoyi-likvidnosti-dlya-bankiv--nsfr> [in Ukrainian].

11. Resolution of the National Bank of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine" № 368 від 28.08.2001 р. (edition of 20.05.2021) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>. [in Ukrainian].

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ДО ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ БАНКУ

Онищенко Ю. І., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

e-mail: yulia51984@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3114-4504

***Анотація.** У статті досліджено розвиток теоретичної думки щодо розуміння сутності поняття «бізнес-модель». Виділено три теоретичні підходи до трактування даного поняття: структурно-логічного, системного та стратегічного. При структурно-логічному підході бізнес-модель визначається як концептуальний інструмент (схема), що дозволяє описати логіку створення та отримання цінності (вартості) на фірмі. Системний підхід базується на визначенні бізнес-моделі як системи, що проявляється у компонентах та пов'язаними з ними процесами та відносинами. Стратегічний підхід зазнав найменшого поширення та передбачає, що формування бізнес-моделі пов'язано із стратегією фірми та є її відображенням. Доведено, що зазначені підходи при розробці бізнес-моделі банку можуть доповнювати один одного, однак необхідно враховувати основні елементи їх формування. Надано висновки щодо необхідності визначення місії банку як основи формування його бізнес-моделі.*

***Ключові слова:** банк, бізнес-модель, бізнес-модель банку, місія, мета діяльності, стратегічна мета.*

METHODOLOGICAL BASIS FOR THE BANK BUSINESS MODEL FORMATION

Onyshchenko Yulia, PHD in Economy, Associated Professor, Associated Professor of Banking Department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: yulia51984@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3114-4504

***Abstract.** Introduction. In recent years, banks have made significant investments in the financial technology development, which reflects their expectations for significant changes in the banking sector: Increasing the pace of financial technology implementation in the bank activity is gradually leading to changes and complicating of their business models. And the viability of banks' business models will determine future of these banks in the next 10 years. Purpose. The purpose of the study is the substantiation of theoretical bases of bank business model formation on the basis of bank mission. The object of the research is the processes of bank business model formation with understanding of main basic elements of this process. Results. In the article the development of theoretical thoughts in understanding the essence of the concept "business model" has been researched. There are three theoretical approaches to the interpretation of this concept: structural-logical, systemic and strategic. In the structural-logical approach, business model is defined as conceptual tool (scheme) that allows to describe the logic of creating and obtaining value in the firm. The systemic approach is based on the definition of business model as system that manifests in components and related processes and relationships. The strategic approach assumes that business model formation is related to the strategy of the firm and is its reflection. It is proved that these approaches can complement each other in the bank business model formation, but it is necessary to take into account the main elements of this process. It is justified that the key role in the formation of effective business model plays bank mission. Conclusions. With the development of the digital economy, business processes in the financial market are accelerating, which requires the search for new tools of strategic management and planning, one of which may be the "bank business model" in the case of its clear formalization at the legislative level. For most domestic banks, it is possible to clearly trace the construction of the chain "mission → purpose of the bank → strategic goal", but business model hasn't been used yet, and has been identified with the bank development strategy.*

***Key words:** bank, business model, business model of the bank, mission, activity purpose, strategic goal.*

JEL Classification: G200, G210, L210, L250

Постановка проблеми. В останні роки банки здійснюють значні інвестиції у розвиток фінансових технологій, що відображає їхні очікування щодо суттєвих змін як в банківській галузі зокрема, так і в фінансовому секторі в цілому. Підвищення темпів впровадження фінансових технологій в діяльності банків поступово веде до зміни та ускладнення їх бізнес-моделей. І саме від життєздатності бізнес-моделей банків залежить їх майбутнє в найближчі 10 років.

Успішні бізнес-моделі приваблюють до себе все більше уваги, викликаючи живий інтерес практиків, які першими звернули увагу на даний феномен. Саме вони відчували потенціал можливостей, які відкриваються у бізнесі завдяки вибору життєздатної бізнес-моделі

та ефективного її використання. Бізнес-модель відноситься до нових концепцій сучасного підприємництва та стратегічного управління, що обумовлює наявність широкого кола невирішених питань. Відтак банки мають чітко визначати свою бізнес-модель, що стане або основою прибуткової діяльності та нових можливостей, або, навпаки, приведе до збитковості та поступового виходу з банківського ринку.

Підкреслимо, що відповідно до пропозицій Базельського комітету з банківського нагляду щодо нових банківських стандартів капіталу та ліквідності, які було впроваджено в 2010 році, оцінка бізнес-моделі банку є ключовим етапом при здійсненні банківського нагляду та регулювання.

Однак, незважаючи на високу популярність терміну «бізнес-модель банку», питання щодо сутності даного поняття та етапів її формування залишається відкритим, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичний аналіз теоретичних підходів щодо сутності дефініції «бізнес-модель банку» дозволив дійти висновку, що у наукових дослідженнях також відсутнє єдине визначення даного терміну. Окремі аспекти формування бізнес-моделей банків висвітлено здебільшого в роботах таких зарубіжних вчених, як: Р. Ауді та Д. Ллевеллін, та працях таких вітчизняних вчених, як: Г. Бортніков, Д. Гриджук, А. Деркаченко, О. Заруцька, О. Литвинюк, Т. Павлова, Г. Панасенко, А. Синюк, А. Стадник, Ю. Худолій.

Варто відмітити, що більшість наукових праць зорієнтована на дослідження окремих аспектів еволюції видів бізнес-моделей банків, які спираються на визначення терміну «бізнес-модель», не враховуючи специфіку банку та банківської діяльності.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас подальшого детального аналізу потребує сутність дефініції «бізнес-модель банку», зокрема, етапи її розробки та впровадження, з метою виявлення основ її формування та визначення конкретних напрямів та пропозицій щодо запровадження в діяльності банківських установ.

Мета дослідження є обґрунтування теоретичних основ формування бізнес-моделі банку на основі місії банку.

Основний матеріал. Дослідження еволюції теоретичних підходів щодо визначення поняття «бізнес-модель» показало, що у період 1998-2001 рр. даний термін пов'язувався з описом діяльності фірми з метою впровадження в її діяльності новітніх технологій, які виникли внаслідок розвитку Інтернету. Так, визначення, що надаються авторами в даний період часу є схожими між собою і основна увага приділяється сутності «бізнес-моделі» як джерела інноваційного зростання [1, 2].

Однак після 2001 року в дослідженні концепції «бізнес-моделі» була перерва до 2005 року, що, на нашу думку, обумовлено так званою «кризою доткомів» (Інтернет-компаній з окремими Інтернет-адресами, які ведуть електронний бізнес), яка мала місце в 2000 році, і була пов'язана з надмірними інвестиціями в Інтернет-економіку, які не могли бути підтвержені відповідним зростанням споживання чистих Інтернет продуктів. Однією з основних причин даної кризи дослідники вважають відсутність інноваційної бізнес-моделі у Інтернет-компаній, які намагалися перенести в Інтернет звичайні прийоми ведення бізнесу, або просто копіювали існуючі моделі електронної комерції.

З 2005 року дослідження щодо розвитку концепції «бізнес-моделі» були відновлені, що можна пов'язати, на нашу думку, з двома причинами. По-перше, хоча криза і вдарила по Інтернет-економіці, вона не призвела до її повного знищення. Результатами кризи стало зростання вимог до ліквідності Інтернет-проектів, цінні папери яких продовжували користуватися попитом після стабілізації ринку, хоча чіткого механізму отримання прибутку у багатьох, навіть найбільш популярних сайтів, досі не було розроблено, однак інтерес до впровадження бізнес-моделей в діяльності компаній відновився.

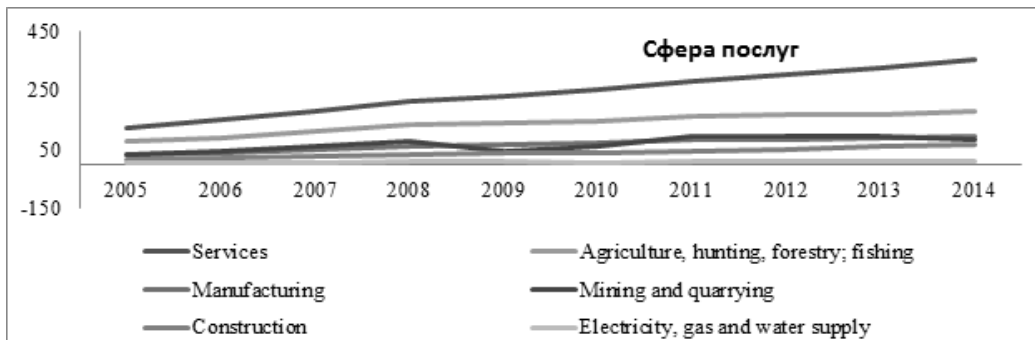

Рис. 1. Структура ВВП за основними видами економічної діяльності у 2005-2014 рр., у млрд. дол. США [3]

Джерело: складено автором [3]

По-друге, із зміною структури світової торгівлі, коли акцент почав зміщуватися з експорту-імпорту товарів на експорт-імпорт послуг, що підтверджується даними рис. 1, актуальність використання концепції бізнес-моделей в діяльності практично всіх суб'єктів економічної діяльності почала масово досліджуватися, так як дозволяє шукати нові можливості не тільки пристосування до змін, але й управління змінами.

Подальший аналіз економічної думки щодо трактування поняття «бізнес-модель» дає змогу виділити три підходи до розуміння сутності даної категорії: структурно-логічний, системний та стратегічний (табл. 1).

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення поняття «бізнес-модель»

Назва підходу	Структурно-логічний підхід	Системний підхід	Стратегічний підхід
Розробники підходу	О. Остервальдер, І. Пінье та К. Туччі (2005) [4]	Е. Тікканен та Ю.-П. Каллунки (2005) [5]	Р. Касаде-сус-Масанелл, Дж. Рікарт (2010) [6]
Сутність підходу	Бізнес-модель визначається як концептуальний інструмент (схема), що дозволяє описати логіку створення та отримання цінності на фірмі	Бізнес-модель визначається як система, що проявляється у компонентах та пов'язаними з ними процесами та відносинами	Формування бізнес-моделі пов'язано із стратегією фірми та є її відображенням

Джерело: складено автором [4], [5], [6]

Підкреслимо, що більшість авторів дотримуються структурно-логічного підходу: бізнес-модель визначається як концептуальний інструмент (схема), що дозволяє описати логіку створення та отримання цінності (вартості) на фірмі. В рамках даного підходу бізнес-модель використовують як абстрактне поняття, що в цілому характеризує спосіб створення, продажу та доставки цінності клієнтам. Бізнес-моделі ж визначаються «як опис, який пояснює як компанія працює». Так, О. Остервальдер, І. Пінье та К. Туччі (2005), які вважаються засновниками теорії бізнес-моделі фірми, надають наступне визначення: бізнес-модель – це концептуальний інструмент, який містить набір елементів і їх взаємозв'язків, та дозволяє відобразити бізнес-логіку конкретної фірми. [4]

Системний підхід базується на визначенні бізнес-моделі як системи, що проявляється у компонентах та пов'язаними з ними процесами та відносинами. Опис концепції на основі системного підходу передбачає наявність знань щодо елементів бізнесу, їх взаємозв'язках, функціях, процесах у системі і людях, що діють в ній. Так, Е. Тікканен та Ю.-П. Каллунки (2005) запропонували визначати бізнес-модель фірми як систему, що проявляється в компонентах і пов'язаних з ними матеріалами і когнітивними аспектами. [5]

Стратегічний підхід зазнав найменшого поширення та передбачає, що формування бізнес-моделі пов'язано із стратегією фірми та є її відображенням, таке бачення засновано на тому, що головна мета і стратегія, і бізнес-моделі – формування більш конкурентних позицій компанії на ринку і, відповідно, отримання великих доходів. Так, Р. Касаде-сус-Масанелл та Дж. Рікарт (2010) підкреслюють, що бізнес-модель – це відображення реалізованої стратегії фірми. [6]

Таким чином, бізнес-модель – це не простий опис діяльності фірми, а повне відображення її діяльності, що дозволяє побачити всі можливості розвитку фірми з метою створення можливих конкурентних переваг на визначеному ринку. На нашу думку, ці підходи при формуванні бізнес-моделі можуть доповнювати друг друга та відображати рівні формування бізнес-моделі фірми. При цьому в основі формування бізнес-моделі лежить структурно-логічний підхід, який потребує від менеджерів чіткого визначення логіки створення та отримання цінності. Після визначення основних компонентів бізнес-моделі необхідно провести їх системний аналіз, що дозволить встановити характер взаємозв'язку, а саме відносини та процеси між ними, в середині фірми. І останнім етапом формування бізнес-моделі є зіставлення сформованої бізнес-моделі із стратегією фірмою, тобто врахування впливу зовнішніх факторів щодо поліпшення конкурентної позиції фірми на ринку. Так, для банку бізнес-модель – це концептуальний інструмент дослідження банку, що відображає логіку отримання прибутку через надання характеристики основних елементів бізнесу банку, їх взаємовід-

носин, а також системи зв'язків із зовнішнім середовищем та дозволяє надати спрощене цілісне уявлення про банк. [7]

Зазначимо, що аналіз теоретичних підходів щодо визначення дефініції «бізнес-модель банку» дозволив дійти висновку, що дослідники здебільшого при визначенні та формуванні бізнес-моделі банку використовують структурно-логічний підхід – визначають основні поняття і об'єкти, що становлять зміст банківського бізнесу. [8, 9] Відтак у випадку, коли бізнес-модель банку – це основа банківського регулювання та нагляду, вона стає інструментом щодо визначення існуючих бізнес-моделей в банківській системі, з подальшою можливістю оцінки їх ризикованості та прибутковості.

Таблиця 2

Елементи формування бізнес-моделі банку в межах окремих підходів на мікрорівні

Назва підходу	Суб'єкт	Об'єкт	Предмет	Основа вибору напрямку розробки
Структурно-логічний підхід	Органи управління банку	Банк	Основні напрями діяльності банку	Місія
Системний підхід		Системна цінність бізнесу	Структура банку через взаємозв'язки між основними елементами	Мета діяльності
Стратегічний підхід		Конкурентна позиція	Вплив зовнішніх факторів	Стратегічна мета

Джерело: складено автором [8, 9]

Проте при формуванні бізнес-моделі безпосередньо банком на мікрорівні, «бізнес-модель банку» як поняття вимагає комплексного багаторівневого підходу і відповідно має формуватися та досліджуватися на трьох рівнях: структурно-логічному, системному та стратегічному. Зазначимо, що елементи формування бізнес-моделі банку в межах кожного із підходів буде різною. (табл. 2)

Підкреслимо, що бізнес-модель банку в структурно-логічному підході визначається його місією, оскільки саме в ній окреслені основні напрями діяльності банку і те, як банк позиціонує себе на банківському ринку. Так, для банків першочерговим є розуміння глобальних тенденцій розвитку економіки та визначення їх ролі (місії) в цьому розвитку. Місія – це те, що визначає банк та відрізняє його від конкурентів. Саме місія відображає основні принципи функціонування банку, його роль у економічному розвитку країни з врахуванням багатосторонніх взаємовідносин з іншими суб'єктами економіки. На основі сформованої місії розробляється концепція розвитку банку – загальний, комплексний та систематизований опис майбутнього стану банку на основі врахування внутрішніх та зовнішніх чинників і сама місія банку слугує відправною точкою для розробки та формування його бізнес-моделі.

В рамках системного підходу бізнес-модель банку – це не просто сума окремих її елементів, а відображення системної цінності бізнесу, формування якої є результатом функціонування банку в цілому, що вимагає визначити мету діяльності банку для визначення напрямів розробки бізнес-моделі банку. При цьому мета виконує системоутворюючу роль і характеризує призначення бізнесу, тобто указує на те, що буде досягатися на основі розробленої системи.

Вперше необхідність включення мети як компонента бізнес-моделі було запропоновано в праці М. Морріс, М. Шиндехут, Дж. Аллен (2005) [4]. Так, при визначенні мети формування бізнес-моделі ключова роль належить власникам або керуючому банком. Як приклад, на етапі створення нового банку головною метою при побудові бізнес-моделі буде виживання; на етапі становлення банку – підтримка необхідного рівня та стилю життя акціонерів через отримання необхідного рівня доходу; на етапі росту – зростання та розвиток банку. Так, реалізація різних цілей потребуватиме розробку різних бізнес-моделей, а ефективність сформованої бізнес-моделі напряму залежить від постановки мети.

Стратегічний підхід вимагає відповідності бізнес-моделі банку його стратегії, тобто внутрішні можливості банку мають відповідати його положенню (конкурентній позиції) на ринку банківських послуг. Таким чином, мета розробки бізнес-моделі має корелювати та відповідати стратегічній меті банку. Зазначимо, що стратегічна мета конкретизує місію банку та мету діяльності на конкретному проміжку часу залежно від зовнішніх чинників.

Отже, методологія розробки та формування бізнес-моделі банку має засновуватися на реалізації ланцюгу «місія → мета діяльності банку → стратегічна мета банку». Перевіримо

дану гіпотезу на прикладі вітчизняних банків. (табл. 3)

Як видно з таблиці, чітко взаємозв'язок між бізнес-моделлю банку та ланцюгом «місія → мета діяльності банку → стратегічна мета банку» простежується тільки в АБ «Укргазбанк»: бізнес-модель відповідає місії банку, при цьому мета діяльності та стратегічна мета встановлювалися відповідно до місії банку. Підкреслимо, що бізнес-модель АБ «Укргазбанк» подається як опис всіх напрямів діяльності банків, з визначенням підходів до управління ризиками.

У АТ КБ «Приват Банк» відсутнє чітке визначення місії банку, а бізнес-модель ототожнюється із стратегічними цілями, що може свідчити про її низьку ефективність. У АТ «Ощадбанк» місія не знайшла відображення як в меті діяльності, так і в стратегічній меті, що й вплинуло на формування універсальної бізнес-моделі банку, яка також не відповідає місії банку.

Як підтверджують дані таблиці, недоліком банків з іноземним капіталом є відсутність окремих цілей та бізнес-моделі для вітчизняного банківського ринку, в своїй діяльності вони спираються на цілі та бізнес-модель материнського банку.

Таблиця 3

Взаємозв'язок між бізнес-моделлю банку та ланцюгом «місія → мета діяльності банку → стратегічна мета банку»

Назва банку	Місія	Мета діяльності банку	Стратегічна мета банку	Характеристика бізнес-моделі банку
АБ «Укргазбанк»	фокус на “Зеленому фінансуванні” - стати провідним Зеленим банком України	забезпечити покриття третини потреб фінансування сектору енергоефективності	підвищення інвестиційної привабливості банку	з 2015 року розвиває абсолютно бізнес-модель «зеленого» банку.
АТ КБ «Приват Банк»	відсутня	просування послуг для малого та середнього бізнесу	підвищення якості процесів обслуговування клієнтів	універсальна бізнес-модель
АТ «Ощадбанк»	змінюватися та ініціювати позитивні зміни в країні, бути банком першого вибору, емоційно близьким кожному українцю	розширення обслуговування роздрібного, мікро-, малого та середнього бізнесу, утримуючи міцні позиції за напрямом корпоративного бізнесу	бути прибутковим, комерційно орієнтованим банком з високою стійкістю бізнесу, лідером у частині інновацій та задоволення клієнтських потреб	універсальна бізнес-модель
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	втілюємо інновації задля побудови з клієнтами взаємодії високої якості	відсутня для банківського ринку України		

АТ «ОТП банк»	полегшувати життя клієнтів	розвиток роздрібного бізнесу	відсутня для банківського ринку України	
АБ «Південний»	створюємо фінансові можливості для розвитку бізнесу, поліпшення якості життя наших клієнтів та їхніх сімей	підвищення операційної ефективності роботи банку	досягнення стійкої ринкової позиції серед найбільших банків України, дохідності на рівні ключових гравців банківської системи, а також лідерства в обраних сегментах ринку	відсутня

Джерело: складено за даними [10-15]

Однак для більшості вітчизняних банків можна чітко простежити побудову ланцюга «місія → мета діяльності банку → стратегічна мета банку», однак відсутня розроблена бізнес-модель, яка ототожнюється із стратегією розвитку банку. Проте, на нашу думку, від реалізації даного взаємозв'язку залежить життєздатність та ефективність бізнес-моделі банку в конкретний момент часу.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що сучасні умови функціонування, такі як політична та економічна нестабільність, світова фінансова криза та загострення конкуренції, які характеризуються швидкими змінами, створюють об'єктивні передумови порушення ефективного функціонування банків, спонукаючи їх до постійного перегляду своєї діяльності. При вирішенні даного завдання основним об'єктом дослідження та оцінки для керівників виступає бізнес-модель банку, правильне визначення та формування якої дозволить забезпечити ефективне функціонування банку, виявляти проблемні місця та шляхи подальшого розвитку.

В умовах розвитку цифрової економіки відбувається прискорення бізнес-процесів на фінансовому ринку, що вимагає пошуку нових інструментів стратегічного управління та планування, одним з яких і може виступати «бізнес-модель банку» у разі її чіткої формалізації на законодавчому рівні, що потребує розробки інструкції щодо порядку формування та відображення бізнес-моделі банку.

При цьому, варто підкреслити, що так як бізнес-модель є основою створення та отримання цінності банком, то вона є унікальною для кожного банку, так як у випадку схожості бізнес-моделей у конкурентів, діяльність банку на ринку банківських послуг припиняє приносити прибуток, тому саме реалізація місії банку у розробленій бізнес-моделі дозволить досягти найбільшої ефективності діяльності банку на ринку банківських послуг.

Список літератури

1. Amit R., Zott C. Value creation in e-business. *Strategic Management Journal*, 22. 2001: 493-520. DOI:10.1002/smj.187
2. Chesbrough H.W., Rosenbloom R.S. The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spinoff companies. *Industrial and Corporate Change*, 11. 2002: 533-534. URL: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/01-002_07351ae8-58be-44e5-a6d8-205cbf5b4424.pdf (дата звернення: 30.04.2021).
3. Сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 30.04.2021).
4. Osterwalder A. The Business Model Ontology - A Proposition In A Design Science Approach. *PhD thesis University of Lausanne*. 2004. URL: <http://www.hec.unil.ch/aosterwa/PhD/Osterwalder PhD BM Ontology.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
5. Lamberg J-A., Tikkanen H., Kallunki J-P., Parvinen P. Managerial cognition, action and the business model of the firm. *Management Decision*, 43(6), 2005. 789-809.

6. Smith W. K., Binns A., Tushman M. L. Complex business models: Managing strategic paradoxes simultaneously. *Long Range Planning*, 43. 2010: 448–461.
7. Онищенко Ю.І. Бізнес-модель банку: сутність та взаємозв'язок із стратегією розвитку. *Економічний простір*. № 160, 2020. С.113-118.
8. Future Risks and Fragilities for Financial Stability. Ed. by David T. Llewellyn and Richard Reid. SUERF. The European Money and Finance Forum, Vienna. 2012.
9. Ayadi R., Ferri G., Pesic V. Regulatory Arbitrage in EU Banking: Do Business Models Matter? 2016. Available from: <https://bbmresearch.org/wp-content/uploads/2019/06/regulatory-arbitrage-eu-banking-do-business-models-matter-ayadi-ferri-pesic.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
10. Сайт АБ «Укргазбанк». URL: <https://www.ukrgasbank.com/> (дата звернення: 30.04.2021).
11. Сайт АТ КБ «Приват Банк». URL: <https://privatbank.ua/> (дата звернення: 30.04.2021).
12. Сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/> (дата звернення: 30.04.2021).
13. Сайт АТ «Райф-файзен Банк Аваль». URL: <https://raiffeisen.ua/> (дата звернення: 30.04.2021).
14. Сайт АТ «ОТП банк». URL: <https://www.otpbank.com.ua/> (дата звернення: 30.04.2021).
15. Сайт АБ «Південний». URL: <https://bank.com.ua/> (дата звернення: 30.04.2021).

References

1. Amit R., Zott C. (2001) Value creation in e-business. *Strategic Management Journal*, 22: 493-520. DOI:10.1002/smj.187 [in English]
2. Chesbrough H.W., Rosenbloom R.S. (2002) The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spinoff companies. *Industrial and Corporate Change*, 11: 533-534. Retrieved from: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/01-002_07351ae8-58be-44e5-a6d8-205cbf5b4424.pdf [in English]
3. Website of The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/> (accessed April, 30, 2021). [in English].
4. Osterwalder A. (2004) The Business Model Ontology - A Proposition In A Design Science Approach. *PhD thesis University of Lausanne*. Retrieved from: http://www.hec.unil.ch/aosterwa/PhD/Osterwalder_PhD_BM_Ontology.pdf [in English]
5. Lamberg J-A., Tikkanen H., Kallunki J-P., Parvinen P. (2005) Managerial cognition, action and the business model of the firm. *Management Decision*, 43(6), 789-809. [in English]
6. Smith W. K., Binns A., Tushman M. L. (2010) Complex business models: Managing strategic paradoxes simultaneously. *Long Range Planning*, 43: 448–461. [in English]
7. Onyshchenko Yu. (2020) The bank business model: the essence and relationship with the development strategy. *Economic space*. № 160: 113-118. [in Ukrainian]
8. Future Risks and Fragilities for Financial Stability. Ed. by David T. Llewellyn and Richard Reid. SUERF. The European Money and Finance Forum, Vienna. 2012. [in English]
9. Ayadi R., Ferri G., Pesic V. Regulatory Arbitrage in EU Banking: Do Business Models Matter? 2016. Retrieved from: <https://bbmresearch.org/wp-content/uploads/2019/06/regulatory-arbitrage-eu-banking-do-business-models-matter-ayadi-ferri-pesic.pdf> [in English]
10. Website of AB «Ukrhazbank». URL: <https://www.ukrgasbank.com/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].
11. Website of AT KB «Pryvat Bank». URL: <https://privatbank.ua/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].
12. Website of AT «Oshchadbank».URL: <https://www.oschadbank.ua/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].
13. Website of AT «Rayf-fayzen Bank Aval'».URL: <https://raiffeisen.ua/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].
14. Website of AT «OTP bank». URL: <https://www.otpbank.com.ua/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].
15. Website of AB «Pivdennyu».URL: <https://bank.com.ua/> (accessed April, 30, 2021). [inUkrainian].

УДК 336.71

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-34-45

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Лупенко Ю. О., доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», віце-президент Національної академії аграрних наук України, м. Київ, Україна

e-mail: pd@iae.org.ua

ORCID ID: 0000-0001-6846-0300

Ситник І. П., доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів, с.н.с, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна

e-mail: lavry@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-3906-770X

***Анотація.** Представлена в роботі парадигма оновленої платіжної системи України передбачає всеохоплюючу діджиталізацію суспільства, розвиток фінтеху, максимально налаштованого на пропозицію та надання платіжних послуг, відкриття доступу до платіжних систем і послуг через спрощення регуляторних процедур і правил, а також їх законодавчого закріплення. Запропоновано забезпечити максимальну доступність і зручність платіжних сервісів для користувачів через створення широкої конкуренції у сфері платіжних послуг, що сприятиме виходу на платіжний ринок нових суб'єктів, а також модернізації та осучасненню платіжних систем у технічному, технологічному, інформаційному, безпековому плані. Представленими основними напрямками розвитку платіжної системи України через її реформування передбачається, що головним вектором реформи платіжної системи України, яку необхідно проводити з використанням методологічних підходів до її розробки та реалізації, повинно стати спрощення процедур доступу для надання платіжної послуги установам (компаніям, організаціям), отримання клієнтом якісної платіжної послуги та подальша інтеграція платіжної системи України у світову.*

***Ключові слова:** платіжна система України, платіжні системи, парадигма, ефективність, функціональна модель, цифровізація, глобалізація, фінансові технології.*

FEATURES OF FUNCTIONING OF MODERN MODEL OF PAYMENT SYSTEM OF UKRAINE

Lupenko Yuriy, Doctor of Economic Sciences, professor, academician of NAAS, director of the NSC "Institute of Agrarian Economics", Vice-President of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

e-mail: pd@iae.org.ua

ORCID ID: 0000-0001-6846-0300

Sytnyk Inna, Doctor of Economic Sciences, Ph.D in Technical sciences, Docent, senior researcher, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

e-mail: lavry@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-3906-770X

***Abstract.** The paradigm of the renewed payment system of Ukraine presented in the work envisages comprehensive digitalization of society, development of fintech, set up to offer and provide payment services, to open access to payment systems and services through simplification of regulatory procedures and rules and their legislative consolidation. It is proposed to ensure maximum availability and convenience of payment services for users by creating broad competition in the field of payment services, which shall facilitate the entry of new entities into the payment market, as well as modernize payment systems in technical, technological, informational and security spheres. The main directions of development of the payment system of Ukraine assume that the main vector of the reform of the payment system of Ukraine, that shall be carried out using methodological approaches to its development and implementation, shall be simplification of access procedures for provision payment services to institutions (companies, organizations), receipt by the client of high-quality payment service and further integration of the payment system of Ukraine into the world. Methodological and strategic tasks for reforming the payment system of Ukraine are developed, as well as mechanisms for their implementation are proposed. Based on the analysis of the functioning of payment systems of the national economy, legislative and regulatory framework, as well as inefficient principles and rules of their operation and regulation, updated methodological approaches to the functioning of the payment system of Ukraine are proposed to their further integration into the European and world payment space and provision of quality payment services, as well as with the involvement of new subjects. The conceptual and categorical apparatus for the updated payment sphere with reflection of the offered necessary changes is developed. The methodological bases of functioning of the renewed payment system of the country that provide formation of necessary criteria, mechanisms and techniques for successful realization of the author's study are developed. Criteria for the efficiency of payment systems are developed, as well as the method for determining the efficiency of the payment system (Eps). Proposed method shall*

help to make a comparative analysis of the payment systems of the same segment of the payment service. Proposals for licensing of payment system participants are developed, which shall stipulate that it is not necessary to require participation in the payment system or its creation in order to provide payment services. Legislative consolidation of this important provision is proposed. Payment service providers can become participants in a payment or settlement system under conditions of functional necessity to perform a payment transaction, which is an important aspect of the paradigm of updating the payment system of Ukraine. The role of the NBU in the renewed payment system of the country as a regulator is outlined and defined, the NBU shall be responsible for modifying the payment system of the country in order to modernize it and comply with European and international standards, that provides development and introduction of legislative proposals for the possibility of their further implementation in the practice of the payment sphere.

Keywords: payment system of Ukraine, payment systems, paradigm, efficiency, functional model, digitization, globalization, financial technologies.

JEL Classification: E420

Постановка проблеми. Платіжна система України не може стояти осторонь всеохоплюючої цифровізації та глобалізаційних процесів, але якщо реагувати на них невчасно, ефект від запроваджених нововведень на ринку платіжних послуг не буде таким позитивним і корисним для всіх його учасників. Нині не можливо ігнорувати той факт, що загальносвітова сфера платіжних послуг незворотно рухається до «відкритого банкінгу» (Open API), про що свідчить прийняття і запровадження на території Євросоюзу Другої платіжної директиви (PSD2). Важливо усвідомлювати, що чим раніше будуть проведені зміни в українському платіжному законодавстві, враховуючи сучасний міжнародний і європейський досвід щодо платіжних систем і послуг, тим конкурентнішими стануть процеси в платіжній системі нашої країни, де кінцевим вигодонабувачем буде клієнт [9, 10, 14, 15, 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективного функціонування платіжних систем були актуальними для таких зарубіжних науковців, як Балто Д. (Balto D.), Вайнберг Дж. А. (Weinberg J. A.), Долан Е. (Dolan E.), Коккола Т. (Kokkola T.), Саммерс Б. Дж. (Summers B. J.), Сорамакі К. (Soramäki K.), Спіндлер Дж. Е. (Spindler J. A.), Стайнфорд Р. С. (Stinneford, R. S.), Фрідман М. (Friedman M.), Хаене П. (Haene P.), Хікс Дж. (Hicks J.), Байдукова Н. В., Валінурова А. А., Гладишев Д. А., Достов В. Л., Дюдюкова Є. І., Крахмалев С. В., Криворучко С. В., Лаврушин О. І., Наріков Г. С., Тамаров П. А., Усоскін В. М., Хоменко Е. Г., Хомякова Л. І. та ін. [11, 12, 13, 17, 18].

Проблеми функціонування та подальшого розвитку платіжних систем досліджували такі українські вчені, як Вовчак О. Д., Дзюблюк О. В., Ковальчук Т. Т., Коваленко В. В., Колодізев О. М., Кравченко І. С., Лапко Н. Г., Лук'янов В. С., Лютий І. О., Махаєва О. О., Міщенко В. І., Міщенко С. В., Науменкова С. В., Пиріг С. О., Полтавська Є. О., Чайковський Я. І. та ін.

Проблематика функціонування платіжних систем в Україні, їх розвиток заслуговують на особливу увагу в контексті цифровізації економіки та глобалізаційних процесів і потребують подальших досліджень та практичних рекомендацій щодо роботи в нових умовах [19, 20, 21, 22].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В епоху надзвичайно швидких змін і перетворень, які є наслідком діджиталізації суспільства, змінюється і глобалізується світ. Відповідно потребує нових підходів у своєму розвитку і сфера платіжних послуг. Це вимагає від надавачів платіжних послуг бути сучасними, конкурентоспроможними постійно вдосконалювати й пропонувати нові платіжні системи та зручні платіжні сервіси з метою подальшого залучення клієнтів. Саме тепер, враховуючи сучасні потреби клієнтів подорожувати, придбавати товари і послуги, змінювати професію та місце роботи, виникає велика кількість нових платіжних систем, які, на нашу думку, доцільно проаналізувати та запропонувати сучасне бачення платіжної системи України.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування і розвиток теоретичних, методологічних та практичних положень щодо трансформації платіжної системи України в умовах цифровізації та глобалізації сучасної економіки.

Основний матеріал. У наших попередніх дослідженнях нами були обґрунтовані і розроблені основні теоретичні та практичні положення парадигми оновленої платіжної системи України в умовах цифровізації та глобалізації сучасної економіки [4, 5, 6, 7, 8].

Варто зазначити, що важливим аспектом запровадження нових умов функціонування платіжної системи країни є питання захисту клієнтів як споживачів. Для цього необхідно передбачити процедуру, яка дозволить користувачам платіжних послуг подавати до попередньо визначених органів скарги щодо порушень провайдерів, чим зможе забезпечити захист їх як споживачів. Таким органом може стати НБУ. У свою чергу провайдери платіжних послуг, зі свого боку, повинні розробляти та застосовувати ефективні процедури розгляду скарг для врегулювання претензій своїх користувачів, а також здійснювати моніторинг їх використання. Регулятору також необхідно застосовувати штрафні санкції у разі грубого порушення провайдерами платіжних послуг своїх обов'язків щодо клієнтів.

Процедура оверсайту має залишатися важливою складовою оновленої платіжної системи країни, яка стосуватиметься всіх її суб'єктів. Оскільки провайдерів платіжних по-

слуг необхідно буде вносити до відповідного реєстру, який на сьогодні має назву «Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури», то вони, відповідно, стануть об'єктами оверсайту, який, проводить Національний банк України з метою виявлення та мінімізації ризиків, а також відповідності діяльності щодо національного законодавства і міжнародних стандартів оверсайту. Але і в цьому випадку важливо передбачити внесення низки важливих змін з метою спрощення його проведення для суб'єктів нагляду, враховуючи деякі достатньо зарегульовані моменти в чинному на сьогодні нормативно-правовому полі стосовно цього питання [1,2,3].

Національний банк України повинен розробити нормативно-правові акти, які б дозволяли користувачам платіжних послуг звертатися до останнього у разі виникнення проблемних питань або порушень з боку провайдерів платіжних послуг відповідно до законодавства, а також передбачити заходи впливу на таких порушників.

Щодо ліцензування провайдерів платіжних послуг, то воно повинно стати максимально спрощеним. На сьогодні існує практика, за якої щоб отримати ліцензію НБУ на надання платіжних послуг необхідно попередньо отримати повноваження фінансової установи, що значно ускладнює вихід на платіжний ринок нових гравців. Банкам у цьому питанні простіше діяти, їм непотрібна додаткова ліцензія, оскільки вони користуються банківською ліцензією, яка охоплює всю сферу платіжних послуг.

Тому слід спростити процес ліцензування за допомогою надання повноважень фінансової установи безпосередньо через отримання ліцензії на надання платіжних послуг. Таке спрощення можливе за рахунок скорочення кількості ліцензій за умови, що видача однієї ліцензії буде замінювати видачу кількох, які вимагаються на тепер.

Якщо ці платіжні послуги могли б надавати державні органи влади або органи місцевого самоврядування, то таке ліцензування можна було б замінити відповідними дозволами, які б надавав НБУ, з подальшим внесенням до спеціального реєстру. У цей реєстр необхідно, на нашу думку, вносити суб'єктів платіжного ринку вже за зміненими, осучасненими категоріями, які відповідатимуть оновленій платіжній системі країни, в тому числі різновиди платіжних систем і систем розрахунків. На сьогодні такий реєстр має назву «Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури», де розміщена інформація про суб'єктів платіжного ринку за такими різновидами [3]. Саме Національний банк вносить до Реєстру відомості щодо виокремлених категорій, наведених на рис. 1.

Платіжна система	<ul style="list-style-type: none"> • платіжною організацією якої є резидент, після узгодження правил цієї платіжної системи
Міжнародна платіжна система	<ul style="list-style-type: none"> • платіжною організацією якої є нерезидент, у тому числі міжнародної системи інтернет-розрахунків, що відповідає вимогам Положення № 43 НБУ
Внутрішньобанківська платіжна система	<ul style="list-style-type: none"> • після отримання повідомлення банку про початок діяльності цієї системи
Учасник платіжної системи	<ul style="list-style-type: none"> • платіжною організацією якої є резидент, після отримання повідомлення платіжної організації про укладений із цим учасником договір
Учасник міжнародної платіжної системи	<ul style="list-style-type: none"> • платіжною організацією якої є нерезидент, після реєстрації договору про участь у міжнародній платіжній системі
Оператор послуг платіжної інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> • після узгодження умов та порядку його діяльності

Рис. 1. Категорії Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури

Джерело: систематизовано автором за даними НБУ [1,2,3]

У порівнянні із вже існуючим новий реєстр повинен бути значно розширеним, врахову-

ючи такі глобальні зміни, які пропонуються з реформуванням платіжної інфраструктури країни та її подальшу інтеграцію в європейський і світовий платіжний простір. До нього необхідно додати ще таку категорію, як провайдери платіжних послуг з підкатегоріями, а саме: надавачі платіжної послуги, надавачі послуги з надання інформації про стан рахунку (обслуговування рахунку), надавачі послуг з ініціювання платежу, надавачі послуг з агрегації інформації.

Розширення реєстраційного списку також буде позитивним моментом з боку платіжного оверсайту, оскільки це дасть можливість забезпечити моніторинг нових гравців ринку, тому що, як відомо, Національний банк України може проводити оверсайт лише тих учасників платіжного ринку, яких внесено у вищезгаданий Реєстр [3]. Такий моніторинг необхідний для усунення недобросовісних учасників платіжного ринку, які надають платіжні послуги або будуть їх надавати, і тісно пов'язаний із захистом прав споживачів платіжної сфери, враховуючи значне розширення ринку.

Отже, при впровадженні нової моделі функціонування платіжної системи країни важливіми питаннями для вирішення стануть умови та критерії ліцензування для кожного різновиду платіжного провайдера, а також реєстрація всіх учасників ринку за певними категоріями.

Окремо необхідно розглянути питання ліцензування і реєстрації надавачів обмежених платіжних послуг, до яких можемо віднести таких суб'єктів платіжної системи як магазини, що випускають мережеві платіжні картки, підприємства транспортних послуг або інші підприємства з картковими продуктами, а також мобільних операторів (рис. 2).

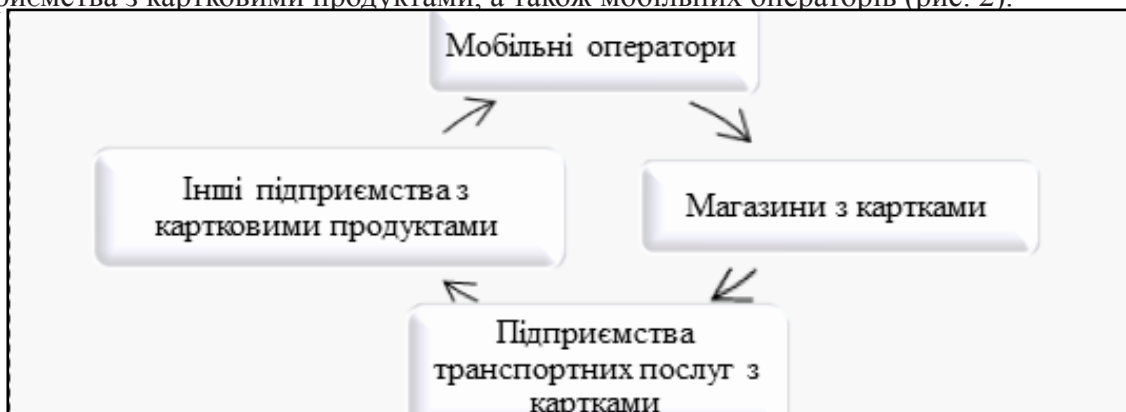

Рис. 2. Різновиди надавачів обмежених платіжних послуг

Джерело: розроблено автором

Наші пропозиції щодо виокремлення вимог ліцензування різних груп учасників оновленого платіжного ринку країни наведено на рис. 3.

Рис. 3. Пропозиції щодо ліцензування учасників оновленої платіжної системи країни

Джерело: розроблено автором

Таким чином, для надання платіжної послуги в нових умовах банкам буде необхідно отримати банківську ліцензію; платіжним системам і системам розрахунків – ліцензію; провайдерам платіжних послуг – платіжну ліцензію; надавачам обмежених платіжних послуг – спеціальну (спрощену) платіжну ліцензію (спрощене ліцензування); державним органам влади та місцевого самоврядування – дозвіл.

Оновлена платіжна система країни передбачатиме, що для надання платіжної послуги не обов'язково бути учасником платіжної системи або ж її створити. Тому необхідно передбачити законодавче закріплення такого важливого положення. Провайдери платіжних послуг можуть ставати учасниками платіжної або розрахункової системи за умов функціональної необхідності для виконання платіжної операції. Це також є важливим аспектом сучасної парадигми оновлення платіжної екосистеми України.

Як ми вже зазначали, Національний банк України веде відповідний реєстр щодо учасників платіжного ринку країни. Після запропонованого реформування платіжної екосистеми країни цей реєстр під назвою «Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» доцільно перейменувати, оскільки він за нових умов не буде відповідати останнім змінам у платіжній сфері та відображати всіх його учасників. На нашу думку, в цьому разі даному реєстру доречно дати назву «Реєстр суб'єктів платіжної інфраструктури», у якому б були відображені відомості про внутрішньодержавні платіжні системи та їхніх учасників; міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є нерезиденти, та їхні учасники-резиденти; міжнародні платіжні системи з платіжними організаціями резидентами та учасниками резидентами і нерезидентами; внутрішньобанківські платіжні системи; а також провайдери платіжних послуг, зокрема платіжні установи; платіжні установи з обмеженими послугами; установи електронних грошей; оператори поштового зв'язку; надавачі послуг з надання інформації про стан рахунку (обслуговування рахунку); надавачі послуг з ініціювання платежу; надавачі послуг з агрегації інформації; комерційні агенти; оператори послуг платіжної інфраструктури (рис. 4).

• Внутрішньодержавні платіжні системи та їхні учасники
• Міжнародні платіжні системи нерезиденти та їхні учасники-резиденти
• Міжнародні платіжні системи резиденти та їхні учасники-резиденти і нерезиденти
• Внутрішньобанківські платіжні системи
• Провайдери платіжних послуг
• Надавачі платіжних послуг
• Платіжні установи (небанківські установи)
• Платіжні установи з обмеженими послугами
• Установи електронних грошей
• Оператори поштового зв'язку
• Органи державної влади та місцевого самоврядування
• Надавачі послуг з надання інформації про стан рахунку (обслуговування рахунку)
• Надавачі послуг з ініціювання платежу
• Надавачі послуг з агрегації інформації
• Комерційні агенти
• Оператори послуг платіжної інфраструктури

Рис. 4. Реєстр суб'єктів платіжної інфраструктури оновленої платіжної системи країни

Джерело: розроблено автором

Отже, до оновленого Реєстру суб'єктів платіжної інфраструктури увійдуть всі основні учасники трансформованої платіжної системи країни, які зможуть надавати різноманітні платіжні послуги.

Актуальними для платіжних систем на сьогодні залишаються критерії їх ефективності та методика визначення ефективності діяльності платіжної системи. На нашу думку, критерії ефективності будь-якої платіжної системи насправді можуть бути простими і зрозумілими і при цьому практичними у використанні. Це можуть бути результати діяльності будь-якої платіжної системи за основними показниками діяльності. При цьому порівняння з іншими платіжними системами можливе лише з такими ж компаніями у даному сегменті платіжних послуг (рис. 5).

Рис. 5. Критерії визначення ефективності платіжних систем

Джерело: розроблено автором

За даними рис. 5, такими критеріями можуть бути кількість учасників платіжної системи, кількість транзакцій за певний визначений період, і сума таких транзакцій.

Ефективність діяльності платіжної системи за певний період можна визначити, враховуючи зміну цих показників за формулами (1 або 2):

$$E_{ПС} = K_{ТР} \cdot C_{ТР} \cdot Y_K \quad (1)$$

$$E_{ПС} = K_{ТР} \cdot C_{ТР} \cdot Y_K \cdot 100\% , \quad \text{або} \quad (2)$$

де $E_{ПС}$ – ефективність платіжної системи;
 $K_{ТР}$ – співвідношення зміни кількості транзакцій платіжної системи до їх кількості на початок і-го періоду;

$C_{ТР}$ – співвідношення зміни суми транзакцій платіжної системи до її суми на початок і-го періоду;

Y_K – співвідношення кількості учасників платіжної системи до їх кількості на початок і-го періоду.

За формулами (3 або 4) можна порівнювати ефективність діяльності платіжної системи в певному сегменті надання платіжних послуг.

Критеріями ефективності діяльності платіжної системи країни можуть бути суми безготівкових операцій, здійснених юридичними і фізичними особами за певний визначений час.

Ефективність платіжної системи країни можна визначити таким чином:

$$E_{ПСкр} = C_{ТРю} \cdot C_{ТРф} \quad (3)$$

$$E_{ПСкр} = C_{ТРю} \cdot C_{ТРф} \cdot 100\% , \quad \text{або} \quad (4)$$

де $E_{ПСкр}$ – ефективність платіжної системи країни;
 $C_{ТРю}$ – співвідношення зміни суми транзакцій юридичних осіб платіжної системи до її суми на початок і-го періоду;

$C_{ТРф}$ – співвідношення зміни суми транзакцій фізичних осіб платіжної системи до її суми на початок і-го періоду

При цьому варто зазначити, що значення для обчислення ефективності платіжної системи можна використовувати з показників діяльності роботи СЕП та даних карткових систем і систем переказу.

На нашу думку, запропоновані критерії визначення ефективності платіжних систем, а також методика розрахунку ефективності функціонування такої платіжної системи, за допомогою якої можна проводити її порівняльний аналіз роботи платіжної системи з платіжною системою такого ж сегменту надання платіжної послуги, заслуговують на увагу та використання на практиці.

Отже, після запропонованих і описаних необхідних змін для ефективної діяльності, осучаснення платіжної системи України, а також її відповідності європейським і міжнародним стандартам, нами чітко окреслено такі зміни та проілюстровано на рис. 6.

• Оновлені правила ліцензування
• Розширений перелік платіжних послуг
• Спрощення правил ліцензування для суб'єктів-нерезидентів
• Розширення категорій реєстру суб'єктів платіжної інфраструктури
• Оновлені правила відкриття рахунків
• Збільшення учасників платіжного ринку
• Зміна правил емітування платіжних засобів, електронних грошей та еквайрингу
• Можливість спрощеного ліцензування або дозволів для окремих суб'єктів
• Технологічні зміни проходження та обробки платіжної інформації
• Конкуренція між суб'єктами ринку
• Спрощений доступ до надання та отримання платіжних послуг (Open API)
• Підвищені заходи безпеки при здійсненні платіжної операції
• Необов'язковість участі у платіжній системі
• Трансформація ролі та значення платіжних систем
• Оновлені критерії ефективності діяльності платіжної системи
• Зміна ролі Національного банку України як регулятора

Рис. 6. Особливості оновленої платіжної системи країни

Джерело: розроблено автором

Отже, за умови оновлення платіжної системи країни відбудеться багато кардинальних змін, які однозначно забезпечать її ефективне функціонування на користь як надавачів платіжних послуг, так і їх отримувачів. Так, потрібно буде оновити правила ліцензування для учасників платіжного ринку, які стануть значно простішими, а отримання ліцензії – доступнішим. Для окремих категорій провайдерів платіжних послуг такі ліцензії будуть відрізнятися залежно від виду платіжної послуги, яку (або які) вони надають, або ж хто є надавачем такої послуги, наприклад, банк чи платіжна установа. Необхідним кроком буде також спрощення правил ліцензування для суб'єктів-нерезидентів.

Розширення категорій реєстру, а також зміна його назви відповідно до запропонованої нами – «Реєстр суб'єктів платіжної інфраструктури», стане відображенням проведених змін у платіжній системі країни, а також реальної структури платіжного ринку та широкого спектру його учасників. Запропоновані оновлені критерії ефективності й відповідна методика для оцінки діяльності платіжної системи дадуть змогу визначати рівень її успішності. У цілому це сприятиме розумінню Національним банком України, які процеси відбуваються у платіжній екосистемі, планувати свої дії щодо моніторингу й нагляду за її суб'єктами, вчасно реагувати на непередбачені обставини на ринку та контролювати його учасників з приводу їх доброчесності стосовно своїх клієнтів.

Відповідно значно збільшиться кількість учасників платіжного ринку, оскільки на нього вийдуть нові суб'єкти, які зможуть надавати різні платіжні послуги, що позитивно вплине на конкуренцію між ними і принесе користь кінцевому споживачеві.

Завдяки запровадженню концепції «відкритого банкінгу» (Open API) доступ до надання та отримання платіжних послуг відчутно спроститься, що, на нашу думку, зможуть позитивно оцінити і провайдери, і користувачі платіжних послуг.

Звичайно, такі нововведення у платіжній сфері, позначаються на технології проходження та обробки платіжної інформації, яка теж зазнає змін. При цьому будуть підвищені заходи безпеки при здійсненні платіжної операції за рахунок посиленої автентифікації, яка повин-

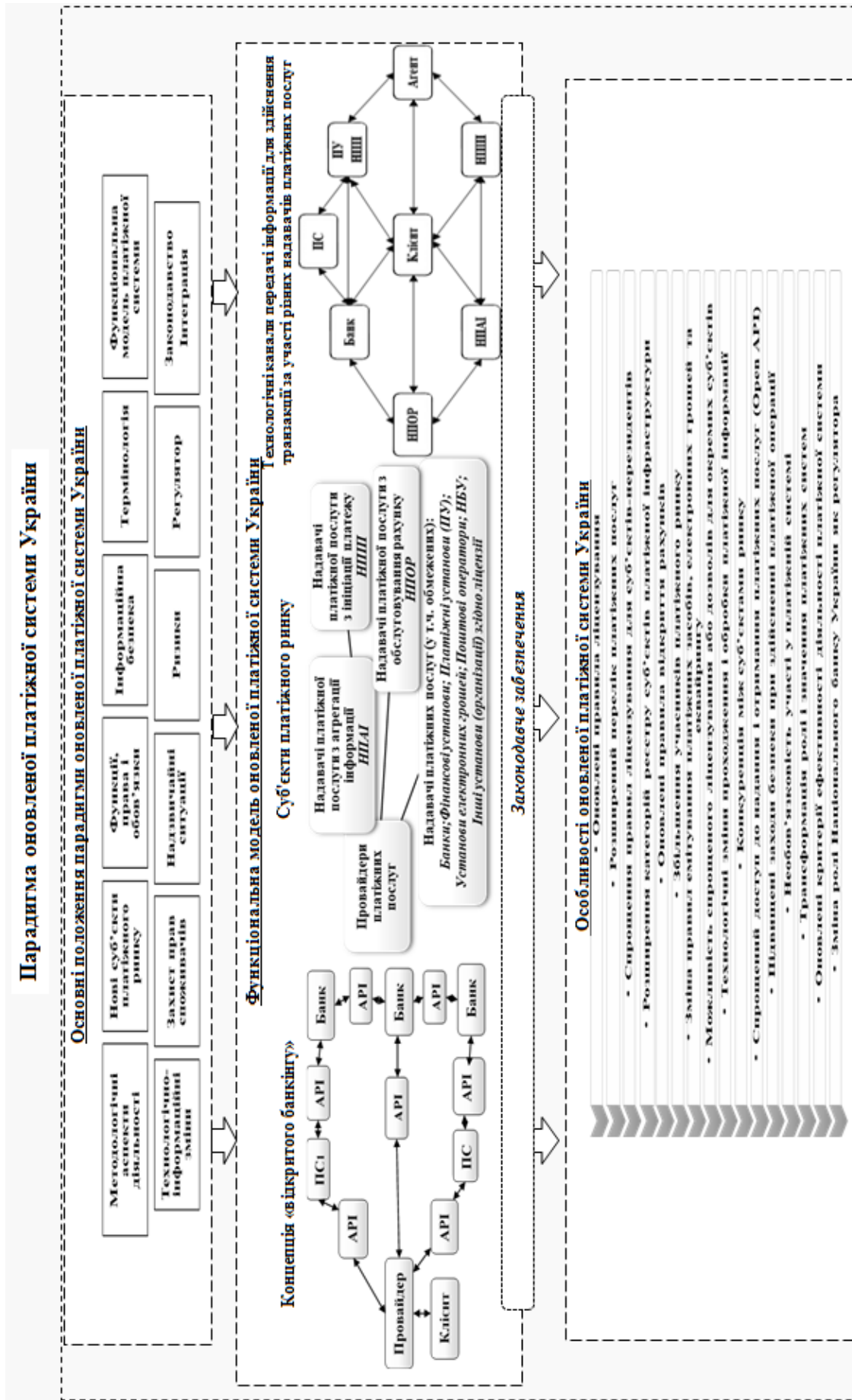

Рис. 7. Парадигма оновленої платіжної системи України
Джерело: розроблено автором

на відповідати міжнародним стандартам, а регулятор у свою чергу повинен слідкувати за їх дотриманням суб'єктами платіжної інфраструктури.

Участь суб'єктів платіжної ринку у платіжних системах вже буде обов'язковою, що, безперечно, знайде відображення на ролі платіжних систем і ландшафті платіжної екосистеми та приведе до їх трансформації. Така необхідність постане за умови участі у платіжній операції декількох надавачів платіжних послуг. Запропоноване нами переформатування платіжних систем відбудеться завдяки зміні правил їх діяльності внаслідок оновлення національного платіжного законодавства (рис. 7).

Що стосується Національного банку України, то на нього покладається велика відповідальність щодо видозміни платіжної системи країни з метою її осучаснення та відповідності європейським і міжнародним стандартам, що передбачає ґрунтовну розробку та внесення певних законодавчих пропозицій для можливості їх подальшої реалізації у практичній площині платіжної сфери (рис. 8).

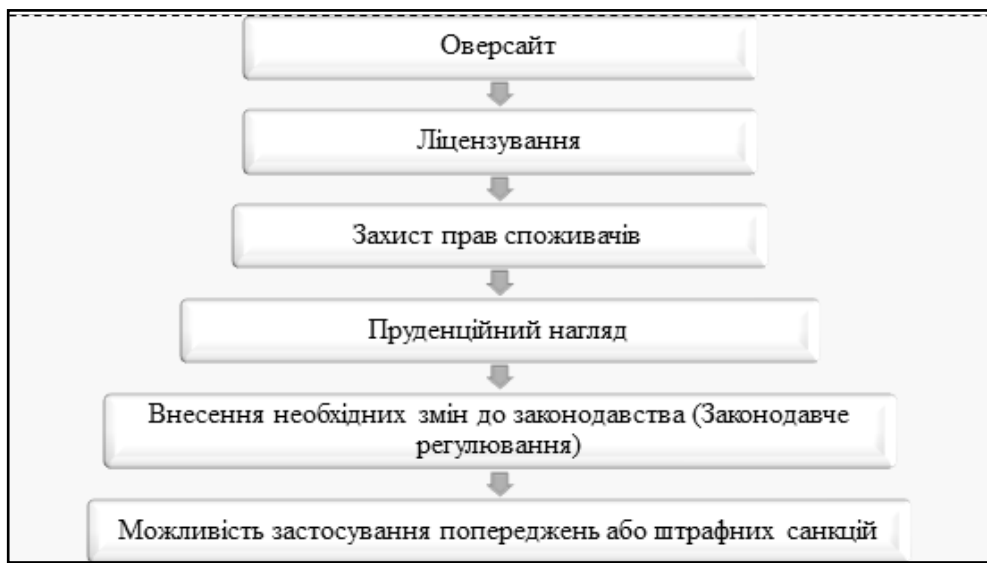

Рис. 8. Роль НБУ в оновленій платіжній системі країни як регулятора
Джерело: розроблено автором

Національний банк України як регулятор продовжуватиме здійснювати оверсайт суб'єктів платіжної системи, пруденційний нагляд, вести оновлений Реєстр суб'єктів платіжної інфраструктури, а також видавати, відкликати або призупиняти дію ліцензій, а також, що надзвичайно важливо, захищати права споживачів. Слід передбачити можливість застосування чітко визначених штрафних санкцій або попереджень з боку НБУ за певних законодавчо окреслених порушень суб'єктами платіжної інфраструктури.

Висновки. Представлена у роботі парадигма оновленої платіжної системи України передбачає всеохоплюючу діджиталізацію суспільства, розвиток фінтеху, максимально налаштованого на пропозицію та надання платіжних послуг, відкриття доступу до платіжних систем і послуг через спрощення регуляторних процедур і правил, а також їх законодавчого закріплення. Запропоновано забезпечити максимальну доступність і зручність платіжних сервісів для користувачів через створення широкої конкуренції у сфері платіжних послуг, що сприятиме виходу на платіжний ринок нових суб'єктів, а також модернізації та осучасненню платіжних систем у технічному, технологічному, інформаційному, безпековому плані. Представленими основними напрямками розвитку платіжної системи України через її реформування передбачається, що головним вектором реформи платіжної системи України, яку необхідно проводити з використанням методологічних підходів до її розробки та реалізації, повинно стати спрощення процедур доступу для надання платіжної послуги установам (компаніям, організаціям), отримання клієнтом якісної платіжної послуги та подальша інтеграція платіжної системи України у світову.

За результатами дослідження розроблено критерії ефективності платіжних систем, а також методику визначення ефективності функціонування платіжної системи (Епс). Запропонована методика допоможе здійснювати порівняльний аналіз діяльності платіжної системи з платіжною системою такого ж сегменту надання платіжної послуги. Розроблено пропозиції щодо ліцензування учасників платіжної системи, які передбачатимуть, що для надання платіжної послуги не обов'язково висувати вимогу стосовно участі в платіжній системі або ж її створенні. Запропоновано законодавче закріплення даного важливого положення. Провайдери платіжних послуг можуть ставати учасниками платіжної чи розрахункової си-

стеми за умов функціональної необхідності для виконання платіжної операції, що є важливим аспектом парадигми оновлення платіжної системи України. Окреслено й визначено роль НБУ в оновленій платіжній системі країни як регулятора, де на нього покладається відповідальність щодо видозміни платіжної системи країни з метою її осучаснення та відповідності європейським і міжнародним стандартам, що передбачає розробку та внесення законодавчих пропозицій для можливості їх подальшої реалізації у практичній площині платіжної сфери. За результатами проведеного нами дослідження також було опубліковано ряд інших праць [4, 5, 6, 7, 8].

Список літератури

1. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні : постанова Правління Національного банку України від 28.11.2014 р. № 755 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 16.02.2021)
3. Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. Національний банк України : вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=25&search=&system> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Ситник І. П. Концептуальні засади парадигми оновленої платіжної системи України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. №3-4.
5. Ситник І. П. Методологічні аспекти функціонування нових суб'єктів платіжної системи України за умови її трансформації. *Приазовський економічний вісник*. 2019. 6 (17). С. 328–333. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-59>
6. Ситник І. П. Оновлення платіжної системи України як дієвий механізм її подальшої інтеграції у європейський і світовий платіжний простір. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7505>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.79.
7. Ситник І. П. Стратегія трансформаційного розвитку платіжних систем у сучасних координатах парадигми оновленої платіжної системи України. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 42–47. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.42.
8. Ситник І. П. Трансформація платіжної системи України та методологічні аспекти її функціонування за нових умов. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2019. Вип. 6 (55). С. 205–210. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2019/55_2019/40.pdf
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.02.2019)
10. Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org>. (дата звернення: 11.02.2021).
11. Bazarbash M. FinTech in Financial Inclusion: Machine Learning Applications in Assessing Credit Risk. IMF Working Papers 19/109. 2019. 34 p. URL: <https://ideas.repec.org/p/imf/imfwpa/19-109.html> (дата звернення: 15.06.2019).
12. Brown L.H., Davis C.M., Stinneford R.S. Current developments in bank deposits and payment systems. *Business Lawyer*. 2012. Vol. 67. № 2. P. 607–615. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/busl70&div=41&id=&page=> (дата звернення: 11.02.2019).
13. Das R.S. The future of fintech. *Financial Management Association International*. 2019. Vol. 48 № 4. P. 981–1007 URL: <https://ideas.repec.org/a/bla/finmgt/v48y2019i4p981-1007.html> (дата звернення: 24.02.2020).
14. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L2366&from=EN> (дата звернення: 08.03.2021).
15. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (дата звернення: 20.03.2021)
16. Euro Banking Association : URL: <https://www.abe-eba.eu/> (дата звернення: 10.03.2021).
17. Lagarde C. Central Banking and Fintech: A Brave New World. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*. MIT Press. 2018. Vol. 12. № 1/2. P. 4–8. URL: <https://ideas.repec.org/a/tpr/inntgg/v12y2018i1-2p4-8.html> (дата звернення: 11.02.2021).

18. Omarini A.E. Fintech and the Future of the Payment Landscape: The Mobile Wallet Ecosystem - A Challenge for Retail Banks? *International Journal of Financial Research, International Journal of Financial Research*. 2018. Vol. 9. № 4. P. 97–116. URL: <https://ideas.repec.org/a/jfr/ijfr11/v9y2018i4p97-116.html> (дата звернення: 26.09.2020).
19. Online banking penetration in selected European markets in 2019. Statista. The Statistics Portal for Market Data, Market Research and Market Studies. URL: <https://www.statista.com/statistics/222286/online-banking-penetration-in-leading-european-countries/> (дата звернення: 26.01.2020).
20. Report on open banking and application programming interfaces. Bank for International Settlements. 2019. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d486.pdf> (дата звернення: 10.12.2020)
21. The future of payments: instant, accessible, ubiquitous. The global provider of secure financial messaging services. URL: <https://www.swift.com/future-of-payments> (дата звернення: 30.06.2020).
22. The Pulse of Fintech 2018. Biannual global analysis of investment in fintech. KPMG International Cooperative. 2018. 58 с. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/07/h1-2018-pulse-of-fintech.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). On approval of the Regulation on supervision (oversight) of payment systems and settlement systems in Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 28.11.2014 № 755. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text> (access date: 20.02.2021).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Law “On Payment Systems and Funds Transfer in Ukraine”. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (access date: 16.02.2021)
3. Register of payment systems, settlement systems, participants of these systems and operators of payment infrastructure services. National Bank of Ukraine: Retrieved from: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=25&search=&system> (access date: 10.03.2021).
4. Sytnyk, I. P. (2021). Conceptual fundamentals of the paradigm of the updated payment system of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*, 3-4. [In Ukrainian].
5. Sytnyk, I.P. (2019). Methodological aspects of the functioning of new subjects of the payment system of Ukraine under the condition of its transformation. *Pryazovskyi economic herald*, 6 (17), 328–333. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-59>. [In Ukrainian].
6. Sytnyk, I.P. (2019). Updating the ukrainian payment system as an active mechanism and further integration in the european and world payment space. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7505>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.79. [In Ukrainian].
7. Sytnyk, I.P. (2020). Strategy of transformation development of payment systems in modern coordinates of the paradigm of the updated payment system of Ukraine. *Agrosvit*, 1, 42–47. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.42. [In Ukrainian].
8. Sytnyk, I.P. (2019). Transformation payment system of Ukraine and methodological aspects of its functioning for the new conditions. *Business Navigator*, 6 (55), 205–210. [In Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, dated June 27, 2014. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (access date: 10.02.2019)
10. Bank for International Settlements. Retrieved from: <https://www.bis.org>. (access date: 11.02.2021).
11. Bazarbash, M. (2019). FinTech in Financial Inclusion: Machine Learning Applications in Assessing Credit Risk. IMF Working Papers 19/109, 34 p. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/p/imf/imfwpa/19-109.html> (access date: 15.06.2019).
12. Brown, L.H., Davis, C.M., Stinneford, R.S. (2012). Current developments in bank deposits and payment systems. *Business Lawyer*, 67, 2, 607–615. Retrieved from: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/busl70&div=41&id=&page=> (access date: 11.02.2019).
13. Das, R.S. (2019). The future of fintech. *Financial Management Association International*, 48, 4, 981–1007. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/bla/finmgt/v48y2019i4p981-1007.html> (access date: 24.02.2020).
14. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market. Official Journal of the European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L2366&from=EN> (access date: 08.03.2021).

15. EUR-Lex. Access to European Union law. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (access date: 20.03.2021)
16. Euro Banking Association Retrieved from: <https://www.abe-eba.eu/> (access date: 10.03.2021).
17. Lagarde, C. (2018). Central Banking and Fintech: A Brave New World. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*. MIT Press, 12, 1/2, 4–8. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/tpr/inntgg/v12y2018i1-2p4-8.html> (access date: 11.02.2021).
18. Omarini, A.E. (2018). Fintech and the Future of the Payment Landscape: The Mobile Wallet Ecosystem - A Challenge for Retail Banks? *International Journal of Financial Research*, 9, 4, 97–116. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/jfr/ijfr11/v9y2018i4p97-116.html> (access date: 26.09.2020).
19. Online banking penetration in selected European markets in 2019. Statista. The Statistics Portal for Market Data, Market Research and Market Studies. Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/222286/online-banking-penetration-in-leading-european-countries/> (access date: 26.01.2020).
20. Report on open banking and application programming interfaces. Bank for International Settlements. 2019. Retrieved from: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d486.pdf> (access date: 10.12.2020)
21. The future of payments: instant, accessible, ubiquitous. The global provider of secure financial messaging services. Retrieved from: <https://www.swift.com/future-of-payments> (access date: 30.06.2020).
22. The Pulse of Fintech 2018. Biannual global analysis of investment in fintech. KPMG International Cooperative. Retrieved from: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/07/h1-2018-pulse-of-fintech.pdf> (access date: 05.12.2020).

УДК 336.719

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-46-52

КАР'ЄРНЕ ЗРОСТАННЯМ ПЕРСОНАЛУ ЯК СКЛАДОВА КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

Сергєєва О.С., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5523-3894

Анотація. У статті висвітлені практичні аспекти організації та впливу кадрової політики банку на ефективну діяльність його персоналу та визначено, що мотивація персоналу до кар'єрного зростання позитивно впливає на діяльність банку в цілому. Рекомендовано в сучасних реаліях в кадровому менеджменті банків враховувати наступні напрями, такі як: якісний розвиток банківського працівника і використання його потенційних можливостей, поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі банківської установи, регулювання соціальної структури персоналу банківської установи. За результатами дослідження зазначено, що для формування якісної кадрової політики необхідно оцінювати фактичний склад персоналу, особливості самого персоналу, наявність професійно важливих якостей та характеристик банківських працівників та їх перспектив до кар'єрного зростання саме в цій банківській установі.

Ключові слова: банк, кадрова політика, персонал, кар'єра, плінність.

STAFF CAREER DEVELOPMENT AS COMPONENT OF BANK PERSONNEL POLICY

Sergeeva Elena, PhD (Economics), Associate Professor, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5523-3894

Abstract. Introduction. With the intensification of the banking competition at the domestic and foreign markets it is especially important to increase the efficiency of the banks through the lens of the impact of the quality personnel policy on the formation of human resources, their effective operation and motivation for career growth.

Purpose. Under the modern conditions of the redistribution of property, the increase of the openness of the Ukrainian economy, the formation of the labor market, the deterioration of the demographic and migration situations, etc., the issue of career growth of the bank staff as a component of the personnel policy requires constant improvement.

Results. The necessity to harmonize the personnel policy and the banking institution strategy covers the main management functions and can be properly implemented in the staff career development through the following focus areas: staff selection, hiring and training to achieve the goals of the banking institution; staff evaluation as the best use of the employees potential and their rewarding; guarantees of the social responsibility of the banking institution to each employee.

The following steps should be taken into account in the areas of the optimization of the career development of the bank staff in terms of the personnel management: constant evaluation of the actual structure of the staff and its features, the presence of professionally important and personal qualities and characteristics of the bank employees, their career prospects in the definite bank institution.

Conclusions. The research determined the necessity to review the personnel policy of the banking institution depending on market challenges in order to develop the staff careers, namely: to identify promptly the level of staffing and staffing needs, the need for adaptation and training of the staff without specialized education, the management styles, the social-psychological climate, the innovation potential, the adequate model of the banking efficiency.

Keywords: bank, personnel policy, staff, career, employee turnover.

JEL Classification: B210, C000, D030, G340

Постановка проблеми. В умовах загострення банківської конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках особливе значення набуває підвищення ефективності діяльності банків, однак, будь-які заходи щодо підвищення ефективності банків неможливі без відповідного кадрового менеджменту. Причому першорядне значення має не стільки чисельність працівників, а саме формування кадрового потенціалу банків, його ефективна діяльність, кар'єрне зростання, формування в працівниках нетрадиційно, творчо, на високому професійному рівні вирішувати складні завдання в кризові та після кризові періоди розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цього питання розглядалися науковцями як С.В. Алексєєва [1], Л.В. Балабанова [2], Н.П. Беляцький [3], М.Д. Виноградський [4], В.Н. Гавва [5], Н.Л. Гавкалова [6], В.М. Гриньова [7], В.О. Радкевич [8], Л.І. Міхайлова [9], В.В. Коваленко [10] та ін. значна увага яких, приділена дослідженню професійної

та кваліфікаційної структури кадрів та стимулювання розвитку персоналу банку.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах за ринки збуту, перерозподілу власності, збільшення відкритості економіки України, становлення ринку праці, погіршення демографічної та міграційної ситуації тощо, наукові праці у цьому напрямку не охоплюють усього спектру проблем управління кар'єрним зростанням та удосконалення структури персоналу банків та потребує подальшого детального аналізу.

Мета дослідження. Мета дослідження є обґрунтування теоретичних аспектів щодо формування елементів кадрової політики в діяльність банків та формулювання рекомендацій щодо впровадження напрямів кар'єрного зростання персоналу у складову кадрової політики банків.

Основний матеріал. Процесну сутність кар'єри підкреслюють автори, які визначають кар'єру як "процес", "дії", "рух", "розвиток", проходження працівника шляхом опанування якихось цінностей, благ, визнаних у суспільстві або організації [7].

Формування кадрової політики в банківських установах, в тому числі кар'єрне зростання в сучасних банках здійснюється за принципом установлення ієрархічної структури його складових. Ієрархія цілей становить декомпозицію цілей вищого рівня до цілей низького рівня. Цілі вищого рівня носять більш широкий характер і мають довгостроковий термін досягнення. Цілі інших рівнів виступають проміжними етапами досягнення цілей вищого рівня. У практиці відомий такий вигляд дерева цілей, яке можливо адаптувати до менеджменту персоналу банківської установи та рівнів кар'єрного зростання (рис. 1).

Необхідність узгодження між собою кадрової політики та стратегії банківської установи охоплює основні функції управління та як слід може реалізовуватись в кар'єрному зростанні персоналу та потрібно включати: підбір, наймання і формування персоналу для найкращого досягнення цілей банківської установи; оцінку персоналу - як найкраще використання потенціалу працівників і його винагорода; забезпечення гарантій соціальної відповідальності банківської установи перед кожним працівником.

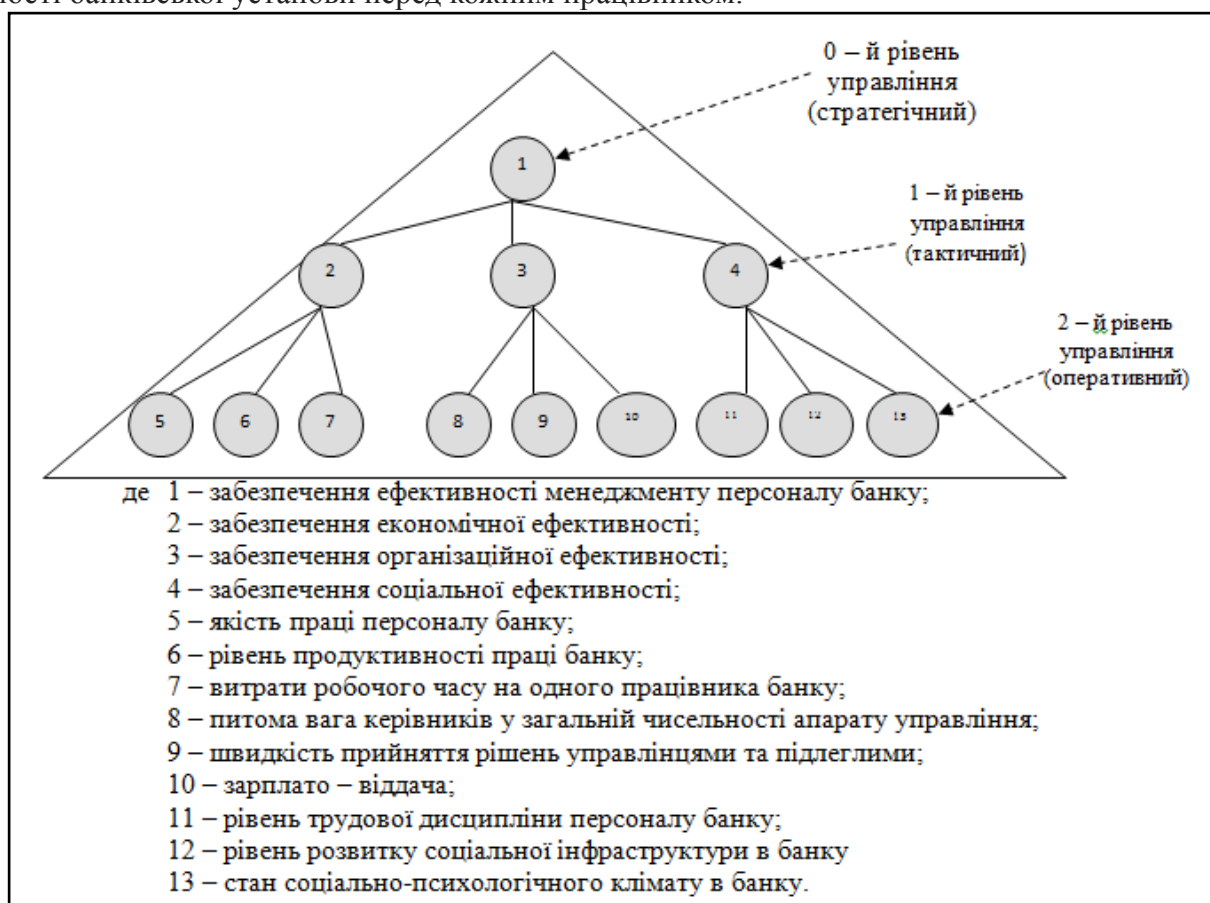

Рис. 1. Дерево цілей, адаптоване до мети забезпечення ефективності управління кадрами банку

Джерело: розроблено автором [9, с. 121]

В сучасних умовах банківські установи зіткнулися з проблемою міграції співробітників банків з однієї установи до іншої, причиною є перш за все, це не можливість кар'єрно зро-

стати як фахівець в даній установі.

Отже, для стабілізації плинності кадрів банків, в кадровому менеджменті банку необхідно враховувати наступні напрями:

- якісний розвиток банківського працівника і використання його потенційних можливостей;

- поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі банківської установи;
- регулювання соціальної структури персоналу банківської структури.

Як результатом при розв'язанні цих задач у практичному плані можна виділити наступні основні функції кадрової політики та їх плинністю:

- прогнозування ситуації на ринку праці і у власному колективі для вживання запобіжних заходів;

- аналіз наявного кадрового потенціалу і планування його розвитку з урахуванням перспектив на фінансовому ринку України;

- мотивація персоналу, оцінка і навчання кадрів, сприяння адаптації працівників до нововведень, створення соціально - комфортних умов в колективі, розв'язання приватних питань психологічної сумісності співробітників.

Слід зазначити, що функції кадрового управління дуже тісно зв'язані між собою і утворюють в сукупності певну систему роботи з персоналом банківської установи, де зміни, що відбуваються у складі кожної з функцій, викликають необхідність коректування всіх інших зв'язаних функціональних завдань і обов'язків.

При формуванні кадрової політики банку, на стадії формування персоналу, керівництво покликано розв'язувати наступні задачі: забезпечення оптимального ступеня завантаження працівників з метою повного використання їх трудового потенціалу і підвищення ефективності їх праці; оптимізацію структури працівників з різним функціональним змістом праці.

Розглядаючи кар'єрне зростання працівників як складову кадрової політики банку можна виділити основні елементи, що реалізують наступні функції:

1. Організаційну: інформованість пошукувачів роботи про набір кадрів і строках набору; обсяг коштів, виділених на підготовку кадрів і ін.;

2. Відтворювальну: створення навчально-матеріальної бази та розвиток персоналу з метою можливості їх постійного професійного зростання.

Кожна з цих підсистем може бути представлена як групою осіб, так і однією особою, залежно від масштабів самого банку і ступеню розвитку кадрової політики банку. Основне призначення полягає в чіткому формулюванні завдань і функцій управління в цілому і окремих адміністраторів зокрема; у ясного розумінні механізму дії на трудові ресурси банківських установ.

При правильному формуванні кадрового менеджменту банку необхідно враховувати, які цілі можуть бути досягнуті за допомогою тих або інших інструментів та ефективність впровадження цих чи інших інструментів. Арсенал вживаних засобів (методів роботи з кадрами, виражених в різних організаційних формах) достатньо різноманітний: кадрове планування; управління змінами; оптимізація чисельності і структури персоналу банку; регулювання трудових переміщень; вироблення правил прийняття на роботу, розстановки і звільнення працівників банку; структуризація робіт, їх нова компоновання; формування нового змісту праці, посадових обов'язків; управління витратами на персонал як засобом дії на розвиток трудового потенціалу працівника; організація праці як засіб створення обстав, сприяючій максимальній віддачі виконавця в процесі роботи; управління трудовим навантаженням працівників банків, політика винагороди за працю, його високі результати; надання соціальних послуг як засоби мотивації; стабілізації колективу банку; соціально-психологічні методи (методи усунення конфліктних ситуацій, забезпечення взаємодії); формування корпоративної культури банку.

Отже, частина цих засобів має організаційний характер (кадрове планування, організація праці), інші пов'язані з дією працівника з метою зміни його мотивації, поведінки, мобілізації його внутрішніх можливостей (система винагороди, оцінки, забезпечення взаємодії і ін.).

На нашу думку, основу концепції кадрового менеджменту в банківських установах в сучасних реаліях є зростаюча роль особистості – банківського працівника, знання його мотиваційних установок, уміння їх формувати і направляти відповідно до завдань, що стає перед ефективністю діяльності банківської установи.

Слід визначити, що розробка вимог до персоналу банку проводиться класично на основі штатного розкладу, поточного і перспективного аналізу вимог до посад і робочих місць. Вона полягає у формуванні якісних характеристик персоналу: здібностей, мотивацій і властивостей, але не завжди глибоко розуміються на кадровій політиці керівники різних рівнів і фахівці кадрових служб, серед яких є персонал із технічною освітою. Звідси неуважне ставлення керівництва до інтересів соціального і культурного характеру, планування й організації роботи з підпорядкованим персоналом.

Таким чином, до напрямків оптимізації кар'єрного зростання персоналу банку, в кадро-

вому менеджменті необхідно враховувати наступні кроки: удосконалювати організаційно - кадровий аудит який визначається як оцінка відповідності структурного і кадрового потенціалу банку його цілям і стратегії розвитку. Він проводиться і метою підготування до прийняття стратегічних рішень про розвиток банківського бізнесу. Оцінці підлягають три основних аспекти організаційної реальності: кадрові процеси - напрямки діяльності банку стосовно персоналу; побудова організації - співвідношення основних елементів, ступінь жорсткості/гнучкості організаційної конфігурації; якісні і кількісні характеристики персоналу банку. Менеджерам з персоналу банків, що проводить кадровий аудит, важливо зрозуміти, які процеси і з якою ефективністю йдуть в банківську установу та як особистість - працівник може будувати своє кар'єрне зростання у даному банку. Стислий опис таких процесів представлений в таблиці 2.

Виходячи с таблиці 1 можливо зазначити, що проводячи організаційно-кадровий аудит, керівництво та менеджери з персоналу банківської установи повинні розв'язувати важливі питання, чи володіє банківська установа достатнім людським ресурсом функціонування, чи можливо використовувати кадрові ресурси працювати достатньо ефективно і відповідно до обраної стратегії банківської установи, а для цього необхідно оцінити фактичний склад персоналу, а також особливості самого персоналу, наявність професійно важливих якостей і характеристик банківських працівників та їх перспектив до кар'єрного зростання саме в цій банківській установі.

Таблиця 2

Напрями кар'єрного зростання персоналу в кадрових процесах в банках

Напрями кар'єрного зростання персоналу в кадрових процесах в банках	Індикатори аудиту (параметри діагностики)
1. Планування трудових ресурсів банківської установи	Оцінка наявних ресурсів, цілей, умов і перспектив розвитку банківської установи, що є потребу в кадрах.
2. Набір персоналу в банківську установу	1.Опис засобів поширення інформації про потребу в персоналі, використовуваних засобів набору. 2.Тісне співробітництво з профільними вищими навчальними закладами (через гостеві лекції, проведення тренінгів, круглих столів, виробничих практик, участі в дуальній освіті). 3. Удосконалення взаємовідносин банків із стейкхолдерами всіх рівнів. 4.Оцінка перспективного списку кандидатів на роботу, забезпеченості вакансій кандидатами 5.Оцінка результативності набору (фінансової і якісної).
3. Добір персоналу в банківську установу	1. Оцінка результативності розробленої програми оцінних процедур. 2. Аналіз змін кадрового потенціалу банку за умовами ринку.
4. Розробка системи стимулювання персоналу в банківській установі	1.Аналіз структури оплати праці, частки базової й преміальної ставок, наявність схем, що персоніфікують виплати відповідно до ефективності. 2. Оцінка відповідності розроблених принципів, структури зарплати й пільг умовам на ринку праці, продуктивності та прибутковості банківської установи. 3. Проведення порівняльних досліджень, визначення ефективної системи винагороди працівників банківської установи.

5. Адаптація персоналу в банківській установі	1. Опис використовуваних процедур адаптації, оцінка їх ефективності (кількість робітників, що звільняються протягом пів року, одного року, конфлікти в підрозділах новачків). 2. Опис проблем, що виникають у період адаптації персоналу банку.
6. Навчання персоналу банківської установи	1. Аналіз цілей і використовуваних форм навчання. Оцінка кількості минулих навчань (по темах). Аналіз процесу збору і поширення в організації інформації про програми навчання. 2. Аналіз системи оцінки ефективності навчання (виділення параметрів оцінки: із погляду витрат, кількості персоналу, практичної орієнтованості програм, фактичних результатів, зміни мотивації до праці та соціально-психологічного клімату і т.д.)
7. Оцінка трудової діяльності персоналу банківської установи	Оцінка атестації персоналу банку, періодичності її проведення, що подається результатів і рішень, прийнятих за результатами атестації.
8. Підвищення, зниження, переклад, звільнення	1. Оцінка ефективності використовуваної системи кадрового моніторингу, адаптація комп'ютерних методів кадрового моніторингу. 2. Оцінка результативності методів планування кар'єрного зростання персоналу банку.
9. Підготування керівних кадрів банківської установи	1. Аналіз і проектування управлінської діяльності в банківській установі. 2. Оцінка управлінського потенціалу і визначення потреби в підготованні управлінського персоналу.
10. Моніторинг соціально-психологічної ситуації та організація комунікації усередині банківській установі	1. Діагностика кадрових процесів і соціально-психологічного клімату, оцінка рівня соціальної напруженості в банку. 2. Діагностика організаційної культури, типу управлінської команди, оцінка рівня їх відповідності іншим елементам банку (цілям, структурі, фінансам, системі управління, кадровому складу). 3. Визначення потреби в підготованні та реалізації програм розвитку внутрішньоорганізаційної комунікації

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Висновки. Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що при формуванні кадрової політики банків необхідно включати:

- 1) оцінку укомплектованості кадрового складу банку в цілому і по рівнях управління, включаючи оцінку заможності персоналом технологічного процесу;
- 2) оцінку відповідності рівня підготовленості кадрів вимогам діяльності банківської установи;
- 3) аналіз структури кадрового складу банку відповідно до вимог технології і класифікаторів посад;
- 4) аналіз структури кадрового складу по соціально-демографічних характеристиках;
- 5) оцінку плинності кадрів.

В результаті дослідження було встановлено, що управління сучасним банком є однією з найбільш складних сфер діяльності, оскільки банки опинилися у центрі процесів економічного, політичного та соціального характеру. Тому, за доцільне є вирішення питань щодо

вибору; розробки та запровадження системи інструментів, які дозволяють на всіх рівнях банку приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо кадрового забезпечення з метою зростання його цінності для всіх стейкхолдерів, вираженої у його прибутковості та стійкості фінансових відносин між ними [10].

Отже, для кар'єрного зростання персоналу банку необхідно постійно проводити аудит кадрового складу та кадрового потенціалу банківської установи, який включає такі напрями як необхідність переглядати кадрову політику банківської установи в залежності від викликів ринку, а саме своєчасно виявляти рівень кадрової заможності та потребу в персоналі; потреби в адаптації та навчанні персоналу, стосовно тих працівників, які мають непрофільну освіту; стилі управління; соціально-психологічний клімат; інноваційний потенціал; адекватної моделі ефективності банківського бізнесу.

Список літератури

1. Планування й розвиток професійної кар'єри учнівської молоді у системі професійно-технічної освіти: навчальний посібник / [С. В. Алексєєва, Л. М. Єршова, Д. О. Закатнов, В. Т. Лозовецька, В. Ф. Орлов]; за ред. Д. О. Закатнова. Житомир: «Полісся», 2018. 186 с.
2. Стратегічне управління маркетинговими комунікаціями : монографія / Л. В. Балабанова, О. В. Крутушкіна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. 179 с.
3. Беляцкий Н. П. Менеджмент. Деловая карьера. Мн.: Высшая школа, 2001. 170 с.
4. Виноградський М. Д. Організація праці менеджера : навч. посіб. для студ. екон. спец. вузів / М. Д. Виногородський, А. М. Виногородська, О. М. Шканова. К. : КОНДОР, 2002. 518 с.
5. Гавва В. Н., Божко Е. А. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. К.: Цент учбової літератури, 2004. 224 с.
6. Гавкалова Н. Л. Менеджмент персонала : учеб. пособие. / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – 2-е изд., исправл. и доп. X. : ИД "ИНЖЭЖ", 2005. 304 с.
7. Управління кар'єрним зростанням персоналу підприємства : монографія / В. М. Гриньова, М. М. Новікова, О. А. Небилиця. Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 180 с.
8. Радкевич В. О., Бородієнко О. В., Романенко Є. О., Дачій О. І., Щокін Р. Г., Мірошніченко О. В., Колишко Р. А., Притоманов С. О., Короткова Л. І. Перспективи розвитку професійної освіти у взаємодії із соціальними партнерами. Електронне наукове видання "Публічне адміністрування та національна безпека". 2020. Випуск 6. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-6-5965> (Дата звернення: 10.06.2021).
9. Михайлова Л. І. Управління персоналом: навч. посібник для студ. вищих навч. Закладів. К.: Центр учбової літератури, 2016. – 248 с.
10. Коваленко В. В., Сергєєва О. С. Стейкхолдери та їх вплив на розвиток банківського бізнесу. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. 2020. Випуск 2. URL: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/208455/208721> (Дата звернення: 21.06.2021).

References

1. Aliksieieva S. V., Yershova L. M., Zakatnov D. O., Lozovetska V. T., Orlov V. F. (2018) Planuvannya y rozvytok profesiinoi kariery uchnivskoi molodi u systemi profesiino-tekhnichnoi osvity [Planning and development of professional career of student youth in the system of vocational education]. Zhytomyr: «Polissia» [in Ukrainian].
2. Balabanova L.V., Krutushkina O.V. (2012) Stratehichne upravlinnia marketynhovymy komunikatsiiamy [Strategic management of marketing communications]. Donetsk: DonNUET [in Ukrainian].
3. Beliatskyi N.P. (2001) Menedzhment. Delovaia karera [Management. Business career]. Mn.: Vysheishaia shkola [in Russian].
4. Vynohradskyi M.D., Vynohorodska A.M., Shkanova O.M. (2002) Orhanizatsiia pratsi menedzhera [Organization of the manager's work]. K. : KONDOR [in Ukrainian].
5. Havva V. N., Bozhko E. A. (2004) Potentsial pidprijemstva: formuvannya ta otsinka [Enterprise potential: formation and evaluation]. K.: Tsent uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Havkalova N. L., Markova N. S. (2005) Menedzhment personala [Personnel management]. Kh. : YD «YNZhЭЖ» [in Russian].
7. Hrynova V. M., Novikova M. M., Nebylytsia O. A. (2013) Upravlinnia kariernym zrostanniam personalu pidprijemstva [Management of career growth of the personnel of the enterprises] Kh. : Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
8. Radkevych V. O., Borodiienko O. V., Romanenko Ye. O., Datsii O. I., Shchokin R. H., Miroshnychenko O. V., Kolyshko R. A., Prytomanov S. O., Korotkova L. I. (2020) Perspektyvy rozvytku profesiinoi osvity u vzaiemodii iz sotsialnymy partneramy [Prospects for the development of vocational education in cooperation with social partners]. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-6-5965> (accessed June 10, 2021) [in Ukrainian].

9. Mykhailova L. I. (2016) Upravlinnia personalom [HR]. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

10. Kovalenko V.V., Sergeeva O.S. (2020) Steikkholdery ta yikh vplyv na rozvytok bankivskoho biznesu [Stakeholders and their impact on the development of the banking business]. URL: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/208455/208721> (accessed June 21, 2021) [in Ukrainian].

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-2110-7320

***Анотація.** Мета.* Метою дослідження є оцінювання основних тенденцій функціонування сучасного міжнародного ринку боргового фінансування та визначення напрямків його подальшого розвитку. *Методика.* При написанні статті використовувалася метод аналізу та синтезу; метод порівняння - для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань - для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних - для відображення аналітичної інформації. *Результати.* Проаналізовано основні тенденції функціонування сучасного міжнародного ринку боргового фінансування за видами емітентів, за типами функціональних емітентів, за видами відсоткової ставки, за категоріями країн світу. Зроблена оцінка структури фінансових інструментів грошового ринку за видами емітентів. Визначені напрямки подальшого розвитку світового ринку боргового фінансування. Практична значимість. Практична значимість дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування ринку боргового фінансування, аналізі тенденцій, напрямків його розвитку та його місця в системі сучасного міжнародного фінансового ринку.

Ключові слова: міжнародний ринок боргового фінансування, боргові зобов'язання, фінансові інструменти, боргове фінансування, міжнародні боргові цінні папери.

CURRENT ASPECTS OF WORLD EXCHANGE MARKET DEVELOPMENT

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-2110-7320

***Abstract.** Purpose.* The purpose of the study is to assess the main trends in the functioning of the modern international debt financing market and determine the directions of its further development. *Method.* The method of analysis and synthesis was used in writing the article; comparison method - to determine the causes and extent of the impact of dynamic changes and deviations; grouping method - for systematization of actual data; method of tabular display of analytical data - to display analytical information. *Results.* The main trends in the functioning of the modern international debt financing market are analyzed. The structure and dynamics of net issues of international debt securities are analyzed by types of issuers, by types of functional issuers, by types of interest rates, by categories of countries. The structure and dynamics of some elements of the international market of debt financial instruments are studied. The main characteristics of the international debt securities market are identified: a significant increase in the share and importance of developing countries; growing role of banks and other financial institutions in the value of debt securities; increasing the share of non-financial institutions in the structure of net debt issues; increasing the importance of medium- and long-term instruments in the international debt market; growing monopoly of a small number of the world's largest multinational banks. The main trends of further development of the international debt financing market in modern conditions are determined. *Practical importance.* The practical significance of the study is to determine the peculiarities of the functioning of the debt financing market, analysis of trends, directions of its development and its place in the system of modern international financial market.

Keywords: international debt financing market, debt obligations, financial instruments, debt financing, international debt securities.

JEL Classification: E440, F290, F340

Постановка задачі. У сучасних умовах розвитку світової економіки країни регулярно здійснюють зовнішні запозичення в цілях активізації інвестиційної діяльності, покриття дефіциту державного бюджету, проведення соціально-економічних реформ і рефінансування поточних боргових зобов'язань. У міру лібералізації функціонування світового фінансового ринку відбувається посилення залежності різних країн світу від зовнішнього фінансування, яке реалізується перш за все через інфраструктуру і механізми міжнародного боргового ринку. Система міжнародного боргового фінансування потребує постійного вдосконалення і більш ретельного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науковій літературі приділяється значна увага дослідженню проблем боргового фінансування в сучасній системі економічних відносин. Важливим внеском у дослідження з цієї проблематики боргового фінансування є наукові праці вітчизняних вчених зокрема, таких як А. О. Єпіфанов [1], О. І. Омельченко

[2], І. І. Рекуненко [3], В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, Н. В. Ковтун [4], І. О. Лютий, Т. В. Грищенко, О. В. Любкіна [5] та ін. Питання, пов'язані із залученням зовнішніх запозичень шляхом банківських кредитів і випуску боргових цінних паперів докладно аналізуються в працях зарубіжних авторів, а саме: Ю. Бріггем, Р. Брейли, С. Майерс, Ф. Фабоці та інших науковців.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. У процесі глобалізації світової економіки країни регулярно здійснюють на фінансових ринках зовнішні запозичення в цілях активізації інвестиційної діяльності, покриття дефіциту державного бюджету, проведення соціально-економічних реформ і рефінансування поточних боргових зобов'язань. У міру лібералізації функціонування світового фінансового ринку відбувається посилення залежності різних країн від зовнішнього фінансування, яке реалізується через інфраструктуру і механізми міжнародного боргового ринку. Тому подальшого детального аналізу потребує дослідження динаміки міжнародного ринку боргового фінансування за окремими сегментами.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання основних тенденцій функціонування сучасного міжнародного ринку боргового фінансування та визначення напрямків його подальшого розвитку.

Основний матеріал. Основними фінансовими інструментами міжнародного боргового ринку є боргові зобов'язання. У науковій літературі існує безліч визначень боргового зобов'язання, кожне з яких характеризує ті чи інші його сторони його формування. Найбільш поширеним серед сучасних науковців є визначення боргового зобов'язання як «джерела залучення капіталу, що не дає права власності на нього, яке означає зобов'язання емітента виплатити надані йому в борг фонди» [6, с.75; 7, с. 43].

До міжнародних боргових цінних паперів відносяться папери, які емітовані нерезидентами на зарубіжних ринках, де переважають довгострокові боргові зобов'язання у вигляді бондів і нот, які відповідно становлять 75% і близько 20% ринку; частка короткострокових не перевищує 4-5% [8]. Сучасні умови функціонування фінансового ринку відзначаються значним зростанням обсягу ринку міжнародних цінних паперів, розширенням його географії, диверсифікацією фінансових інструментів. За даними Банку міжнародних розрахунків у період 2016-2020 років обсяги нетто-емісії міжнародних цінних паперів збільшилися до 913,4 млрд.дол., тобто на 35,4% за період дослідження (табл.1). Міжнародні боргові цінні папери у таблиці надані за всіма типами емітентів та термінами погашення.

Таблиця 1

Динаміка обсягів нетто-емісії міжнародних боргових цінних паперів за видами емітентів

Вид емітента за національною приналежністю	2016		2018		2020	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Розвинуті країни	175,7	26,0	237,7	27,1	258,5	28,3
Країни, що розвиваються	344,7	51,1	461,4	52,6	469,5	51,4
Міжнародні організації	139,0	20,6	163,3	18,5	170,8	18,7
Офшорні юрисдикції	15,1	2,2	15,79	1,8	14,6	1,6
Всього	674,5	100,0	877,2	100,0	913,4	100,0

Джерело: складено за даними [9]

За національною приналежністю емітентів питома вага емітентів з країн, що розвиваються, складає 51,4%, частка розвинених країн збільшується до 28,3%, частка міжнародних організацій складає приблизно стабільну величину – від 18,5 до 20,6%, а питома вага офшорних юрисдикцій помітно зменшується до 1,6%. За місцем реєстрації емітентів питома вага країн, що розвиваються складає 28,7%, розвинених країн - 25,3%, а офшорних юрисдикцій - 25, 1%.

Отже, в сукупному обсязі нетто-емісій лідирують країни, що розвиваються, а частка розвинених країн у порівнянні з цими країнами приблизно у два рази менше.

Структура обсягів та динаміки міжнародних боргових цінних паперів, які фактично знаходяться в обігу на фінансовому ринку, надана у табл. 2.

Наведені дані свідчать про абсолютне зростання обсягів міжнародних боргових цінних паперів, які знаходяться в обігу, на світовому борговому ринку, у цілому за період на 39,6%. Обсяг міжнародних боргових цінних паперів в обігу зріс на 8657,3 млрд. доларів США, і досяг 30,5 трлн. доларів.

Таблиця 2
Динаміка міжнародних боргових цінних паперів, які знаходяться в обігу, на міжнародному борговому ринку

Вид емітента	2016		2018		2020	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Розвинуті країни	17270,1	78,9	22057,9	79,1	24306,2	79,6
Країни, що розвиваються	2748,4	12,6	3870,9	13,9	4519,2	14,8
Міжнародні організації	1489,5	6,8	1587,3	5,7	1557,3	5,1
Офшорні юрисдикції	370,2	1,7	362,0	1,3	152,6	0,5
Всього	21878,1	100,0	27848,2	100,0	30535,4	100,0

Джерело: складено за даними [9]

В кінці 2019 року серед загального обсягу міжнародних боргових цінних паперів 79,6% суми складають розвинені країни, країни, що розвиваються – 14,8%, офшорні юрисдикції - 0,5%. Частка, що відповідає міжнародним організаціям, складає 5,1%. Структура міжнародному ринку боргових цінних паперів за типами функціональних емітентів надана у таблиці 3. Дані таблиці свідчать, що 73,5% обсягів цінних паперів, що перебувають в обігу, пов'язано з банками та іншими фінансовими організаціями.

Таблиця 3
Структура та динаміка міжнародному ринку боргових цінних паперів за видами функціональних емітентів

Вид емітента	2016		2018		2020	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Обсяг міжнародних боргових цінних паперів, в обігу						
Банківські установи	6918,7	31,6	8883,6	31,9	9985,1	32,7
Інші фінансові організації	8835,3	40,4	11445,6	41,1	12458,4	40,8
Нефінансові установи і організації	2992,9	13,7	4065,8	14,6	4794,1	15,7
Уряди	1941,8	8,9	2060,8	7,4	2076,4	6,8
Всього обсягів	21878,1	100,0	27848,2	100,0	30535,4	100,0

Джерело: складено за даними [9]

У той же час за обсягом нетто-емісій лідирують нефінансові організації – 43,4%. Слід зазначити, що їх питома вага в загальному обсязі даного сегмента міжнародного боргового ринку становить всього 15,7%. Найменша величина нетто-емісій була пов'язана з банківськими установами. В умовах міжнародної фінансово-економічної нестабільності і загострення проблем в банківському середовищі істотно підвищився рівень ринкового ризику. Як наслідок цього, зросла вартість зовнішніх банківських запозичень. Міжнародні інвестори стали активніше купувати боргові цінні папери підприємств реального сектора економіки, вважаючи їх менш ризикованими.

Слід також зазначити кредитну підтримку національних банків з боку центральних банків з метою забезпечення відповідного рівня ліквідності. Ці заходи допомогли банківському сектору продовжити функціонування, не вдаючись до значної емісії боргових цінних паперів на міжнародному борговому ринку.

Слід підкреслити, що лідируючу роль на міжнародному ринку боргових цінних паперів грають розвинені країни. Стосовно до банків та інших фінансових організацій питома вага розвинених країн досягає 90%, а стосовно нефінансових організацій - близько 4/5. Якщо аналізувати суверенні борги, тоді можна відзначити зниження частки урядів розвинених

країн (50,6%). Питома вага урядів країн, що розвиваються становить близько 46%.

В структурі нетто-емісій банки та інші фінансові інститути країн, що розвиваються, істотно перевищують розвинені країни. Банки з країн, що розвиваються, емітували на 127,3 млрд дол. боргових цінних паперів більше в порівнянні з обсягом погашення. Що ж стосується банків розвинених країн, то вони емітували на 118,3 млрд дол. менше обсягу погашення.

Отже, розвинені країни перевищили кількісні показники обсягів ринку країн, що розвиваються, тільки по нефінансовим організаціям. Це було обумовлено тим, що в зв'язку з нестабільним становищем фінансових організацій та загостренням проблеми швидкого зростання зовнішньої заборгованості розвинених країн, інтерес міжнародних інвесторів змістився в бік придбання боргових цінних паперів більш надійних компаній (3/4 сукупної величини нетто-емісій забезпечили Франція, США і Німеччина), а також боргових зобов'язань фінансових організацій з країн, що розвиваються (близько 70% нетто-емісій банків країн, що розвиваються забезпечили азійські країни, де лідируюча роль належала КНР).

Склад та динаміка міжнародних облігацій і нот за видами відсоткової ставки надана у таблиці 4.

Таблиця 4

Склад та динаміка міжнародних облігацій і нот за видами відсоткової ставки

Вид фінансового інструменту	2016		2018		2020	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Фінансові інструменти з фіксованою ставкою	15140,1	72,1	20635,5	74,1	22474,1	73,6
Фінансові інструменти з плаваючою ставкою	5450,6	26,0	6906,4	24,8	7847,6	25,7
Фінансові інструменти, пов'язані з акціями	403,9	1,9	306,3	1,1	213,7	0,7
Всього	20994,6	100,0	27848,2	100,0	30535,4	100,0

Джерело: складено за даними [9]

В загальному обсязі на міжнародному ринку боргових цінних паперів 96% склали середньо- і довгострокові боргові інструменти у вигляді облігацій і нот. Короткострокові боргові інструменти з термінами погашення, що не перевищують 1 року, склали всього 4%. Серед довгострокових боргових фінансових інструментів превалюють цінні папери з фіксованою ставкою купона (їх частка становить 73,6% від сукупного обсягу облігацій і нот). На другому місці перебувають цінні папери з плаваючою ставкою купона на облігації і ноти – 25,7%, на облігації, «пов'язані з акціями» (equity-related), припадає близько 0,7%. Equity-related notes - це майже на 100% (0,2% припадає на варанти) конвертовані облігації.

Серед міжнародних облігацій і нот, які перебувають в обігу, близько 78,9% емітентів відносяться до розвинених країн, до країн, що розвиваються - 12,5%, приблизно 7,0% відносяться до різних міжнародних організацій і офшорні юрисдикції займають 1,6% (таблиця 5).

Таблиця 5

Структура типів міжнародних облігацій і нот за категоріями країн світу

Вид емітента	Обсяг міжнародних облігацій і нот, в обігу		Обсяг нетто-емісії міжнародних облігацій і нот	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Розвинуті країни	24092,4	78,9	214,6	24,3
Країни, що розвиваються	3816,9	12,5	453,1	51,3
Міжнародні організації	2137,5	7,0	191,7	21,7
Офшорні юрисдикції	488,6	1,6	22,9	2,6
Всього	30535,4	100,0	883,3	100,0

Джерело: складено за даними [9]

Аналіз структури нетто-емісій міжнародних облігацій і нот за категоріями країн показує, що питома вага розвинених країн дорівнює 24,3%, міжнародні організації та країни, що ро-

звиваються займають 73,0% в загальному обсязі нетто-емісій (питома вага країн, що розвиваються - 51,3%). Це означає посилення в останні роки значення країн, що розвиваються, на первинному емісійному сегменті міжнародного ринку цінних паперів.

Отже, на емісійному сегменті міжнародного ринку цінних паперів основним фактором слід вважати емісії середньо- і довгострокових боргових зобов'язань.

У структурі міжнародних короткострокових боргових цінних паперів, які, за визначенням Банку міжнародних розрахунків, є інструментами міжнародного грошового ринку, прийнято виділяти комерційні папери (commercial papers) та інші інструменти. Комерційні папери за економічною сутністю є векселі, емітовані різними видами позичальників. Вони відрізняються від зовнішньоторговельних векселів і тратт, оскільки випускаються з метою задоволення існуючих потреб позичальників в короткострокових коштах. Інші короткострокові інструменти - це банківські акцепти і депозитні сертифікати. Структура фінансових інструментів грошового ринку за видами емітентів надана у таблиці 6.

Таблиця 6

Структура фінансових інструментів грошового ринку за видами емітентів

Вид емітента	Комерційні папери		Інші інструменти грошового ринку	
	млрд. дол.	% до підсумку	млрд. дол.	% до підсумку
Фінансові установи	430,8	82,6	358,5	99,1
Нефінансові установи і організації	38,1	7,3	2,2	0,6
Уряди	29,2	5,6	0,4	0,1
Міжнародні організації	22,9	4,4	0,7	0,2
Всього	521,6	100,0	361,8	100,0

Джерело: складено за даними [9]

На даному сегменті міжнародного боргового ринку повністю домінують фінансові інститути, а інші емітенти фокусуються на довгостроковому сегменті. Майже 80% всього обсягу міжнародного грошового ринку забезпечували розвинені країни. На частку країн, що розвиваються припадає близько 14%. У той же час країни, що розвиваються лідирували в структурі нетто-емісій.

Таким чином, траєкторія розвитку сегмента міжнародних короткострокових боргових цінних паперів нагадує траєкторію розвитку сегмента середньо- і довгострокових боргових цінних паперів. Йдеться про суттєве підвищення частки і значення країн, що розвиваються (насамперед БРІКС) на міжнародному ринку боргових зобов'язань.

Результати розміщення на міжнародному ринку боргових цінних паперів в значній мірі залежать від організатора емісії. В даний час серед провідних організаторів операцій лідирують великі Транснаціональні банки. На міжнародному ринку боргових цінних паперів десять банків (JP Morgan Chase, Citigroup, Deutsche Bank, Barclays, Bank of America Merrill Lynch, Morgan Stanley, Goldman Sachs & Co., HSBC Holdings PLC, Credit Suisse і BNP Paribas SA) складають майже 60% від усього обсягу розміщених на міжнародному ринку облігацій [10]. На сучасному міжнародному ринку боргових цінних паперів панує монополія найбільших банків світу.

Висновки. Підводячи підсумки аналізу сучасного стану та особливостей структури емісійного сегмента міжнародному ринку боргового фінансування можна зробити наступні висновки.

В сукупному обсязі емісійного сегмента міжнародному ринку боргових цінних паперів 75% займають позичальники із розвинених країн світу, проте за величиною нетто-емісій лідирують країни, що розвиваються (насамперед КНР). Позичальники з країн, що розвиваються і частина позичальників з розвинених країн для емісії боргових цінних паперів використовують механізм реєстрації спеціалізованих компаній в офшорних юрисдикціях.

Основна частка боргових цінних паперів, що перебувають в обігу, емітована обмеженим числом позичальників (34% сукупного боргу на емісійному сегменті ринку належить трьом країнам). Близько 75% вартісного обсягу боргових цінних паперів на міжнародному ринку сформовано банками та іншими фінансовими інститутами, проте в структурі нетто-емісій лідирують нефінансові інститути. На емісійному сегменті міжнародному ринку боргових цінних паперів панує монополія невеликої кількості найбільш великих транснаціональних банків світу, які є організаторами різних угод.

У структурі боргових цінних паперів лідирують середньо- і довгострокові інструменти

(96%), а серед них превалюють цінні папери з фіксованою купонною ставкою. Близько 4/5 сукупного обсягу емісійного сегмента міжнародного боргового ринку номіновано всього в двох валютах: в доларах і євро.

Список літератури

1. Єпіфанов А. О. Інфраструктура фондового ринку як інституціалізована форма трансакції. Вісник Української академії банківської справи. 2012. № 2 (33). С. 3–7.
2. Омельченко О. І. Ретроспектива становлення та розвитку ринку цінних паперів. Бізнес Інформ. 2013. №1. С. 277–281.
3. Рекуненко І. І. Діяльність фондових бірж на тлі глобалізаційних процесів. Вісник Української академії банківської справи. 2013. № 1. С. 113–120.
4. Базилевич В. Д., Шелудько В. М., Ковтун Н. В. Цінні папери: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2011. 1094 с.
5. Лютий І. О., Грищенко Т. В., Любка О. В. Ринок боргових цінних паперів в Україні: суперечності та тенденції розвитку: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 432 с.
6. Перепелиця М. Види фінансових зобов'язань держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. №1. С. 74-78.
7. Жиленко С., Ляховець О. Підходи до визначення поняття «боргові зобов'язання». Бізнес –Інформ. 2014. № 1. – С. 42-46.
8. Балюк І. О. Перспективи розвитку міжнародного боргового ринку. Економічні тенденції ринку: фінансові інструменти. 2017. №75. С.143-156.
9. BIS Quarterly Review, December 2013, 2016, 2019. URL: <http://www.bis.org/publ/qtrpdf>. (дата звернення: 20.05.2021).
10. Thomson Reuters. Debt Capital Markets Review. Managing Underwriters. Full Year 2019. URL: http://dmi.thomsonreuters.com/Content/Files/4Q2014_Global_Debt_Capital_Markets_Review.pdf (дата звернення: 28.04.2021).

References

1. Yepifanov, A. O. (2012) Stock market infrastructure as an institutionalized form of transaction. *Visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy*, 2 (33), 3–7 [in Ukrainian].
2. Omel'chenko, O. I. (2013) Retrospective of formation and development of the securities market. *Biznes Inform*, 1, 277–281 [in Ukrainian].
3. Rekunenko, I. I. (2013) Activities of stock exchanges against the background of globalization processes. *Visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy*, 1, 113–120 [in Ukrainian].
4. Bazylevych, V. D., Shelud'ko, V. M. & Kovtun, N. V. (2011) *Tsinny papery: pidruchnyk*. K.: Znannia [in Ukrainian].
5. Liutyj, I. O., Hryshenko T. V. & Liubkina, O. V. (2008) *Rynok borhovykh tsinnykh paperiv v Ukraini: superechnosti ta tendentsii rozvytku: monohrafiia*. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Perepelytsia, M. (2015) Types of financial obligations of the state. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 1, 74-78 [in Ukrainian].
7. Zhyliencko, S. & Liakhovets', O. (2014) Approaches to the definition of "debt obligations". *Biznes –Inform*, 1, 42-46 [in Ukrainian].
8. Baliuk, I. O. (2017) Prospects for the development of the international debt market. *Ekonomichni tendentsii rynku: finansovi instrumenty*, 75, 143-156 [in Ukrainian].
9. BIS Quarterly Review, December 2013, 2016, 2019. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/qtrpdf> (accessed April 20, 2021).
10. Thomson Reuters. Debt Capital Markets Review. Managing Underwriters. Full Year 2019. Retrieved from: <http://dmi.thomsonreuters.com/Content/Files/> (accessed April 28, 2021).

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ В СТРАТЕГІЇ ФІНАНСУВАННЯ МІКРО-, МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Шелудько С. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: s.szeludko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0636-4940

Тараненко Д. С., головний економіст служби мікро-, малого та середнього бізнесу, АТ «Ощадбанк», м. Одеса, Україна
e-mail: taranenkods777@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5049-9431

***Анотація.** Метою статті є визначення та аналіз ролі банківського кредитування в стратегії фінансування мікро-, малого та середнього бізнесу. Використано низку загальнонаукових і спеціальних методів: узагальнення, системний, графічний методи, аналіз динаміки та структури. Визначено, що місце банківського кредитування загалом визначає стратегію фінансування МСБ і дозволяє встановити її характер. Доведено, що сегмент МСБ наразі є провідним з точки зору корпоративного кредитування для українських банків. Встановлено наявність у сегменті «знеохочених позичальників», подано визначення цього явища та його причини. Практична значимість отриманих результатів полягає в необхідності врахування банками виявлених тенденцій при формуванні власної кредитної стратегії та взаємовідносин із клієнтами-МСБ.*

***Ключові слова:** банк, знеохочений позичальник, кредит, МСБ, стратегія фінансування..*

BANK LENDING IN THE MICRO, SMALL AND MEDIUM BUSINESS FINANCING STRATEGY

Sheludko Sergii., Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: s.szeludko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0636-4940

Taranenko Danylo, Head Economist of Micro, Small and Medium Business Unit, JSC "Oschadbank", Odesa, Ukraine
e-mail: taranenkods777@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5049-9431

***Abstract.** The aim of the paper is to define and analyze the role of bank lending in the micro, small and medium business financing strategy. A number of general and special methods were used: generalization – to identify key features of SMEs as borrowers; systemic, graphic methods – to present the results of establishing determinants of SME's financing strategy; analysis of dynamics and structure – in estimation the state and trends of bank corporate lending in Ukraine. It is determined, that a place of bank lending in general determines the SME financing strategy and allows establishing its nature. It is proposed to divide strategies into aggressive, conservative and moderate - depending on the state of the main determinants of its implementation: net working capital, current liquidity ratio and the degree of financing of fixed assets from equity. It is proved that the SME segment is currently the leader in terms of corporate lending of Ukrainian banks. A feature of the domestic market of bank corporate lending is the dominance of the SME segment, and within this segment - a significant position of the smallest micro-business (with an annual income of up to 50'000 euros). It has been established that there are "discouraged borrowers" in the SME segment who are high- or low-risk businesses which need additional capital but do not apply for a loan because of a fear of rejection by the bank. Among the main reasons: complex banking procedures; too high interest rate; excessive requirements for collateral; unclear way to provide loans. The existence of such a phenomenon significantly contributes to the slowdown not only in the banking system, but also in the economy as a whole. The practical significance of the obtained results lies in the necessity for banks to consider the identified trends in the formation of their own lending strategy and relationships with SME customers.*

***Keywords:** bank, discouraged borrower, financing strategy, loan, SME.*

JEL Classification: G210, G320

Постановка задачі. Серед позичальників, кредитування яких прямо впливає на економічне зростання певної країни, провідне місце посідають підприємства різних масштабів, галузей і форм власності. Мікро-, малі та середні фірми наразі повсюдно виокремлюються банками у специфічну категорію клієнтів, обслуговування якої здійснюють окремі департаменти та підрозділи. Причиною цього є особливе місце таких підприємств на ринку банківських послуг. Малому та середньому бізнесу (далі – МСБ), не кажучи вже про мікропідприємства,

важче отримати капітал для розвитку діяльності порівняно з великими компаніями. Хоча їх доступ до ресурсів для фінансування поточних операцій, як правило, простіший, але його вартість є значно вищою за аналогічну для великих компаній. Якщо ж мова йде про довгострокове кредитування на стратегічні цілі, перспективи МСБ можна назвати більш, ніж скромними. Серед причин цього, зокрема, малий масштаб операцій, відсутність достатнього забезпечення, інформаційна асиметрія через спрощений облік і звітність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кредитування мікро-, малих і середніх підприємств є відносно новими для українських науковців, що пояснюється певною «молодістю» й самої цієї групи фірм – безвідносно до часу виникнення перших представників МСБ в Україні (а це відбулося ще до проголошення незалежності), а з огляду на їх масовість в якості позичальників, що спостерігається впродовж останньої декади.

Відтак, серед актуальних досліджень українських економістів варто назвати публікації О.Д. Вовчак, О.В. Дзюблюка, С.В. Іванова, Р.В. Корнелюка, О.Л. Рудої, Н.В. Тарасевич. Зокрема, до кола їх уваги потрапляли проблеми організаційно-методичного забезпечення банківського обслуговування МСБ [1], імплементації міжнародного досвіду кредитування таких підприємств [2], управління ризиками, пов'язаними з цією категорією позичальників [3]. У контексті нашого дослідження особливу увагу варто приділити роботі, присвяченій джерелам фінансування МСБ [4], що стала однією з перших спеціальних розвідок, автори якої обґрунтували життєву необхідність розбудови широкого спектру програм державної підтримки мікро-, малих і середніх підприємств шляхом гарантування та спільного кредитування таких позичальників разом із банками.

Студії закордонних економістів відрізняються загальним поглядом на проблему, охоплюючи весь спектр особливостей кредитування МСБ. Помітними є дослідження доступу до фінансування мікро-, малих і середніх підприємств як у глобальному [5], так і у регіональному масштабі [6–8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на всезростаючу увагу до проблеми банківського кредитування МСБ, мало дослідженим залишається визначення ролі цього джерела у фінансуванні діяльності мікро-, малих і середніх підприємств з огляду на існуючі фінансові стратегії, властиві таким суб'єктам господарювання. Відтак, актуальним є не лише обґрунтування місця кредиту в стратегії фінансування МСБ, а й оцінювання поточного стану та перспектив банківського кредитного обслуговування таких позичальників в Україні.

Мета дослідження. Відтак, метою статті є визначення та аналіз ролі банківського кредитування в стратегії фінансування мікро-, малого та середнього бізнесу.

Основний матеріал. Законодавство більшості країн класифікує бізнес на основі традиційних критеріїв, серед яких: середньорічний ліміт зайнятості, річний чистий оборот від операційної діяльності, балансова вартість активів тощо. Відтак, до загальних рис, що відрізняють МСБ від великих підприємств, зазвичай відносять таке:

– більшість підприємств сектору МСБ мають юридичну форму ФОП, тобто це, як правило, індивідуальна діяльність фізичних осіб від власного імені та за власний рахунок, а майно такого підприємства належить єдиному власнику;

– особисті якості, особливо знання та досвід власника, багато в чому визначають розвиток підприємства;

– малі та середні суб'єкти господарювання відносно швидко реагують на зміни, що відбуваються на ринку – на нові потреби клієнтів і зміни їх уподобань: вони можуть виводити на ринок нові товари та використовувати можливості для збільшення продажів своєї продукції чи послуг, пристосовуючи свій виробничий потенціал до поточного попиту;

– часто являють собою виробництво, засноване на пошуку конкретних ринкових ніш, в яких вони можуть працювати без загрози конкуренції з боку великих підприємств;

– фінансуються в основному за рахунок власного капіталу (заощадження власника, кошти від амортизації основних фондів і нерозподіленого прибутку), що, через недостатній розмір порівняно з потребами, обмежує темпи розвитку;

– власники малих і середніх підприємств виявляють неприязнь до ризиків, цінують економічну незалежність, а тому не бажають бути боржниками банків і, зрештою, залучають капітал через нових співвласників.

У перспективі висококонкурентного середовища мікро-, малі та середні суб'єкти господарювання, що бажають ефективно підтримувати і, тим більше, зміцнювати свої позиції на ринку, провадять заходи, спрямовані на створення нових продуктів і послуг, а також впровадження нових технологічних і організаційних рішень. Однак бізнес не завжди може реалізувати ці інвестиції за рахунок власних ресурсів. Класичним джерелом зовнішнього капіталу підприємств є банківська позичка, що є носієм договірних правовідносин, за яких одна сторона (банк) зобов'язується надати іншій стороні (позичальнику) певну суму, в той час як позичальник зобов'язується використовувати позику відповідно до мети, зазначеної в угоді, та повернути кошти разом із відсотками в узгоджену дату.

Через вищезазначені особливості МСБ кредиторам доцільно враховувати також і схильність конкретного підприємства до тієї чи іншої стратегії фінансування; сучасні автори [9, с. 35-40] виокремлюють, зокрема:

– агресивну стратегію, яку ще називають динамічною або стратегією розвитку. Вона дозволяє повною мірою скористатися можливостями фінансового ринку. Наслідуючи цю стратегію, МСБ приймає більш високий рівень ризику та максимізації прибутку в довгостроковій перспективі. Підприємство демонструє більші потреби в капіталі, головню – у довгостроковому;

– консервативну стратегію, відому також як пасивна. Вона є протилежною до агресивної стратегії фінансування. Приймаючи консервативну стратегію, МСБ намагається зберегти довіру та позиції на ринку, діяти в рамках існуючої структури, мінімізуючи ризики. За цієї стратегії підприємство використовує виключно внутрішні джерела фінансування. Основний капітал фінансує не лише основні засоби, а й деякі оборотні активи;

– помірковану (гармонійну, рівноважну, гнучку) стратегію, що є проміжною між двома вищеназваними.

Розглянемо більш детально головні детермінанти реалізації зазначених стратегій (рис. 1).

Рис. 1. Детермінанти реалізації стратегій фінансування МСБ

Джерело: власна розробка

Як свідчить зміст рис. 1, детермінантами реалізації агресивної стратегії є: негативне значення оборотного капіталу (чистий оборотний капітал є меншим за середньогалузеве значення); коефіцієнт поточної ліквідності є меншим за середньогалузеве значення, а ступінь фінансування основних засобів за рахунок власного капіталу становить менше одиниці. У свою чергу, детермінантами реалізації консервативної стратегії є цілком зворотна картина: позитивне значення оборотного капіталу (чистий оборотний капітал є більшим за середньогалузеве значення), коефіцієнт поточної ліквідності є більшим за середньогалузеве значення, а ступінь фінансування основних засобів за рахунок власного капіталу перевищує одиницю.

Доцільно проаналізувати поточний стан вітчизняного ринку кредитування мікро-, малих і середніх підприємств у порівнянні з великими корпоративними позичальниками (рис. 2).

Динаміка показників на рис. 2 свідчить, що протягом трьох із половиною останніх років в Україні основними позичальниками – юридичними особами були саме суб'єкти мікро-, малого та середнього підприємництва: щомісяця обсяг наданих їм позичок становив від 400 до 475 млрд. грн., що значно більше за суми кредитної заборгованості великих фірм. Варто зазначити, що розрив між аналізованими показниками щоразу зростав – зі 120 млрд. грн. на початку 2018 р. до більш ніж 250 млрд. грн. у травні 2021 р., тобто вдвічі (що на фоні сповільнення інфляційних процесів у 2019–2020 рр. яскраво ілюструє тренд на відхід потужних корпорацій від банківського кредитування на користь інших джерел додаткових коштів, а відтак – і переорієнтацію банківських установ на сегмент МСБ). Водночас, виявлена тенденція може бути пояснена й зміною пропорції великих підприємств по відношенню до мікро-, малих і середніх фірм.

На рис. 2 видно, що основу боржників банків у досліджуваній категорії клієнтів складають середні підприємства, що назагал є нормальним явищем. Саме на цю групу припадає близько половини наданих позичок – 200-220 млрд. грн. Малі за розмірами фірми позичали трохи більше 75 млрд. грн. щомісяця, й цей показник протягом аналізованого періоду невинно скорочувався. Відбувалося це, певно, головним чином за рахунок збільшення кільк-

кості мікропідприємств, що, своєю чергою, спричинило й перетік кредитних ресурсів до цієї групи позичальників. Так, якщо на початку 2018 р. мікробізнес позичав близько 100 млрд. грн., то станом на кінець травня 2021 р. цей показник зріс до 150 млрд. грн.

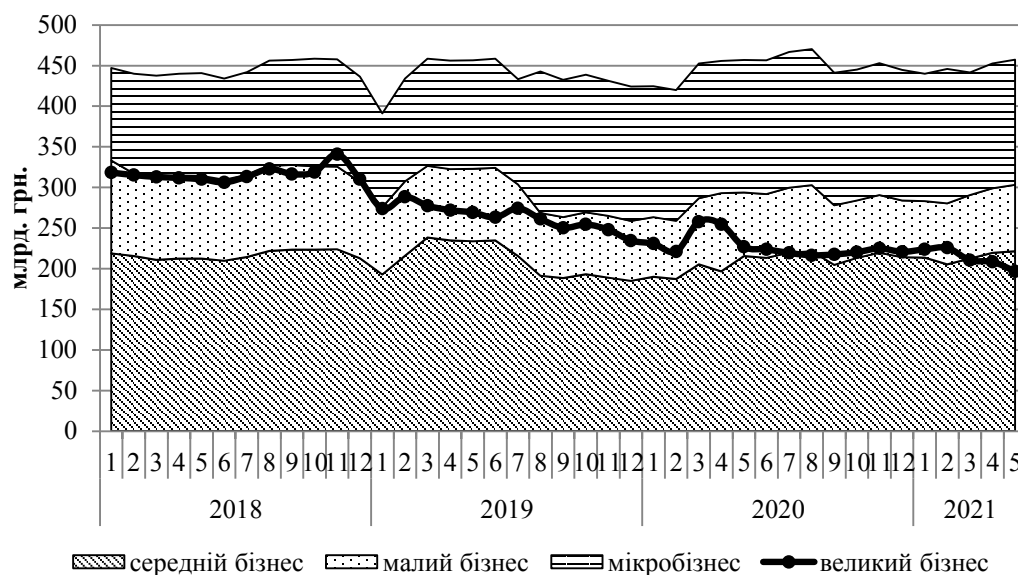

Рис. 2. Динаміка обсягів наданих банками України позичок підприємствам у розрізі масштабів діяльності в 2018 – травні 2021 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

Оскільки мікробізнес, як категорія позичальника, помітно збільшила своє значення для кредитного ринку, доцільно проаналізувати структуру цієї групи підприємств (рис. 3).

Виходячи зі змісту рис. 3, можна стверджувати, що основними позичальниками українських банків серед мікропідприємців є найменші одиниці, дохід яких не перевищує 50 тис. євро на рік (станом на початок липня 2021 – трохи більше 1,6 млн. грн.) – на них припадає від 55 до 45 % позичок щомісяця. Варто зазначити, що від липня 2019 р. кредитна активність цієї групи фірм дещо знизилася, що можна пояснити запровадженням у той же період державних програм альтернативної фінансової підтримки. Зрештою, варто розглянути й співвідношення наданих МСБ позичок за строками погашення (рис. 4).

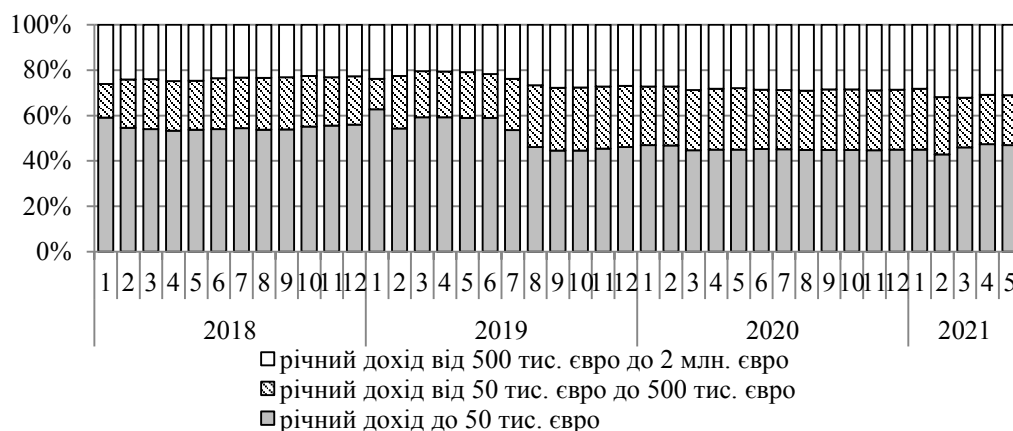

Рис. 3. Динаміка обсягів наданих банками України позичок мікробізнесу в розрізі масштабів діяльності в 2018 – травні 2021 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

Зі змісту рис. 4 випливає, що переважна більшість (50 %) мікро-, малих і середніх підприємств-позичальників залучає кошти на період не більше, ніж 1 рік, і частка таких кредитів останнім часом (з вересня 2020 р.) зросла до майже 60 %. Достатньо стабільною залишається питома вага середньострокових позичок (від 1 року до 5) – на рівні 20-25 %, а довгострокові кредити все більше втрачають популярність: станом на кінець травня 2021

р. їх частка в загальному обсязі кредитного портфелю була меншою за 20 %. Встановлене свідчить про втрату впевненості позичальників з числа МСБ у довгостроковому (більше 5 років) майбутньому власної справи, а відтак – негативно позначається й на стратегічних перспективах українських банків, що наразі змушені розглядати саме цей сегмент як базовий у корпоративному кредитуванні.

Виявлені за результатами аналізу тенденції загалом не є новими для міжнародного досвіду кредитного обслуговування МСБ: у науковій літературі пасивні корпоративні позичальники дістали назви «знеохочених позичальників», що визначаються як суб’єкт підприємництва з високим або низьким ступенем ризику, який виявляє потребу в капіталі, але не подає заявку на позичку через побоювання відмови з боку банку [11].

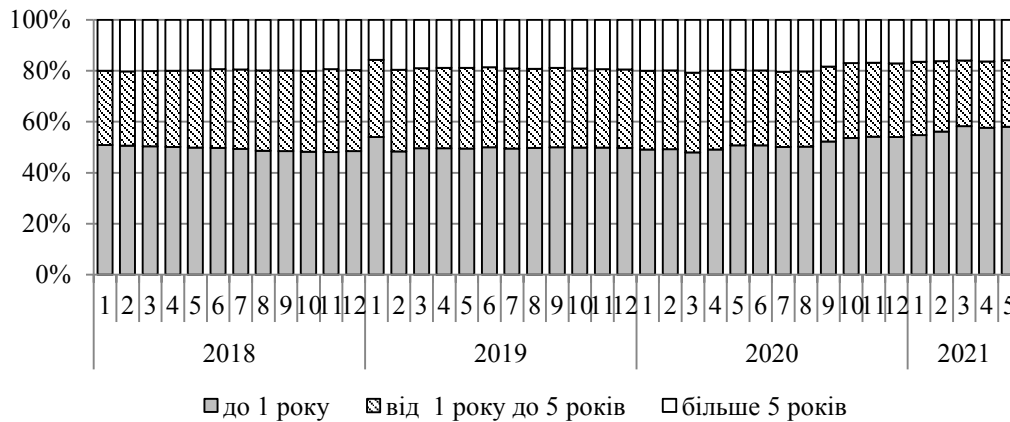

Рис. 4. Динаміка обсягів наданих банками України позичок мікро-, малому та середньому бізнесу в розрізі строків у 2018 – травні 2021 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

Серед основних причин дослідники називають такі: складні банківські процедури; надто висока процентна ставка; надмірні (відносно можливостей фірми) вимоги до забезпечення; незрозумілий спосіб надання кредитів [12]. Варто зазначити, що фірми, які не збільшують виробництво товарів або послуг, не модернізують операційну діяльність задля мінімізації витрат, не створюють нових робочих місць через брак коштів і небажання залучати їх шляхом банківського кредитування, значною мірою сприяють зниженню темпів розвитку всієї економіки.

Висновки. Дослідження встановило, що банківський кредит є важливим джерелом фінансування поточних і капітальних потреб суб’єктів мікро-, малого та середнього бізнесу, а місце кредитування в стратегії фінансування підприємства визначає її характер і окреслює перспективні можливості фірми. В останні роки саме МСБ став провідним сегментом у корпоративному кредитуванні українських банків, проте наявність кредитної пасивності «знеохочених позичальників» негативно впливає на «ландшафт» вітчизняного ринку банківських послуг і національної економіки загалом.

Список літератури

1. Руда О.Л., Турчик М.М. Організація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6610>.
2. Тарасевич Н.В., Марковський А.В. Впровадження міжнародного досвіду банківського кредитування суб’єктів малого бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 755-758. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/152.pdf>.
3. Корнилюк Р.В., Корнилюк А.В. Фінансування малого та середнього бізнесу: тенденції, можливості, ризику. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 43-50.
4. Іванов С.А., Захарченко Н.В., Швецова А.А. Аналіз джерел фінансування малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний простір*. 2015. № 104. С. 20-27.
5. Cole, R., Dietrich, A. (2013). SME credit availability around the world: evidence from the World Bank’s Enterprise Surveys. *Midwest Finance Association 2013 Annual Meeting Paper*. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2043624.
6. Artola, C., Genre, V. (2011). Euro Area SMEs Under Financial Constraints: Belief or Reality? *CESifo Working Paper Series*. No. 3650. URL: <https://ssrn.com/abstract=1966955>.
7. Dornel, A., Ait Ali Slimane, M., Mohindra, K. (2020). Improving SME Access to Trade Credit and Financing in MENA. *MENA Knowledge and Learning Quick Notes Series*. No. 180. URL:

<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34898>.

8. Tadjibaeva, D. (2019). Small and Medium-Sized Enterprise Finance in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. *ADBI Working Paper*. No. 997. URL: <https://www.adb.org/publications/small-medium-sized-enterprise-financeuzbekistan-challenges-opportunities>.

9. Kołosowska, B., Chojnacka, E., Tokarski, A., Tokarski, M. (2014). *Strategie finansowania działalności przedsiębiorstw*. Warszawa. Wolters Kluwer. 188 s.

10. Дані статистики фінансового сектору. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial>.

11. Han, L., Storey, D.J., Fraser S. (2009). Are Good or Bad Borrowers Discouraged from Applying for Loans? Evidence from US Small Business Credit Market. *Journal of Banking & Finance*. No. 33 (2). P. 415-424.

12. Chakravarty, S., Xiang, M. (2013). The International Evidence on Discouraged Small Businesses. *Journal of Empirical Finance*. Vol. 20. P. 63-82.

References

1. Ruda, O., Turczyk, M. (2018). Organization of bank lending to small and medium businesses in Ukraine, *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6610> [in Ukrainian].

2. Tarasevych, N.V., Markovskiy, A.V. (2017). The Introduction of International Experience in Bank Lending to Small Businesses, *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 17, 755-758. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/152.pdf> [in Ukrainian].

3. Kornyluk, R., Kornyluk, A. (2017). SME Financing: Tendencies, Opportunities, Risks, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 24, 43-50 [in Ukrainian].

4. Ivanov, S., Zakharchenko, N., & Shvetsova, A. (2015). Analysis of the Sources of Financing for Small and Medium Business in Ukraine, *Ekonomichnyj prostir*, 104, 20-27 [in Ukrainian].

5. Cole, R., Dietrich, A. (2013). SME credit availability around the world: evidence from the World Bank's Enterprise Surveys. *Midwest Finance Association 2013 Annual Meeting Paper*. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2043624.

6. Artola, C., Genre, V. (2011). Euro Area SMEs Under Financial Constraints: Belief or Reality? *CESifo Working Paper Series*. No. 3650. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1966955>.

7. Dornel, A., Ait Ali Slimane, M., Mohindra, K. (2020). Improving SME Access to Trade Credit and Financing in MENA. *MENA Knowledge and Learning Quick Notes Series*. No. 180. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34898>.

8. Tadjibaeva, D. (2019). Small and Medium-Sized Enterprise Finance in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. *ADBI Working Paper*. No. 997. Retrieved from <https://www.adb.org/publications/small-medium-sized-enterprise-financeuzbekistan-challenges-opportunities>.

9. Kołosowska, B., Chojnacka, E., Tokarski, A., Tokarski, M. (2014). *Strategie finansowania działalności przedsiębiorstw*. Warszawa. Wolters Kluwer. 188 s. [in Polish].

10. Financial Sector Statistics Data, National Bank of Ukraine Official Web-site. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial> [in Ukrainian].

11. Han, L., Storey, D.J., Fraser S. (2009). Are Good or Bad Borrowers Discouraged from Applying for Loans? Evidence from US Small Business Credit Market. *Journal of Banking & Finance*. No. 33 (2). P. 415-424.

12. Chakravarty, S., Xiang, M. (2013). The International Evidence on Discouraged Small Businesses. *Journal of Empirical Finance*. Vol. 20. P. 63-82.

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 330.1:80

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-65-69

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «СЕМАНТИЧНИЙ КАПІТАЛ»

Попик О.В., кандидат економічних наук, Голова правління, ГО «НДЦ «ЕКОПРОЕКТ», м. Одеса, Україна
e-mail: o.v.popik@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9170-2312

***Анотація.** У представленому дослідженні розглядається відсутня у вітчизняних наукових джерелах категорія «семантичний капітал». Мета дослідження полягає у дефініційному наповненні категорії «семантичний капітал», визначенні його економічної сутності та місця серед традиційних форм капіталу. Методика дослідження включає аналіз, порівняння та синтез. Теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних та іноземних науковців. За результатами дослідження визначено, що семантичний капітал може розглядатися як сукупність символічних елементів, що мають кінцеве семантичне ядро і здатність до самовідтворення, а в економічному сенсі – характеризуються атрибутикою нематеріального активу та володіють потенціалом прибутковості. Визначені приховані ризики та загрози семантичного капіталу. Практична значимість. Результати дослідження можуть бути імplementовані суб'єктами господарювання з метою капіталізації нематеріальних активів семантичного капіталу.*

***Ключові слова:** нематеріальна економіка, актив, семантичний капітал, капіталізація, семантизація, інформація.*

ECONOMIC ESSENCE OF THE «SEMANTIC CAPITAL» CATEGORY

Popyk Oleh, PhD, CEO, NGO «SRC «Environmental project», Odesa, Ukraine
e-mail: o.v.popik@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9170-2312

***Abstract.** In the presented research the category "semantic capital" which is absent in domestic scientific sources is considered. The purpose of the study is to define the category of "semantic capital", to determine its economic essence and place among traditional forms of capital. The research methodology includes analysis, comparison and synthesis. The theoretical basis of the study were the works of domestic and foreign scientists. According to the results of the study, semantic capital can be considered as a set of symbolic elements that have a finite semantic core and the ability to self-reproduce, and in the economic sense – are characterized by the attributes of intangible assets and have the potential for profitability. Economic realities determine the inability of traditional forms of capital to cover a significant array of hidden semantic capital, which leads to its underestimation and, consequently, disregard in financial transactions. It is emphasized that semantic capital is the basis of existence, and to some extent a transcendental condition of its existence, because only the meaning of life makes possible other forms of mental, social, political and economic well-being in harmony with the elements of the environment. Hidden risks and threats of semantic capital are identified. Semantic capital appeals to some philosophical and linguistic questions of hermeneutics in terms of understanding the differences between "giving a definition (interpretation)" and "understanding" certain definitions. And this question is much broader than the usual discourse on metaphorical or symbolic interpretations, because the capitalization of intangible assets allows us to expand the boundaries of traditional transactions in economic systems, by attracting hidden semantic reserves. Practical significance. The results of the study can be implemented by entities in order to capitalize intangible assets of semantic capital.*

***Keywords:** intangible economy, asset, semantic capital, capitalization, semanticization, information.*

JEL Classification: A140, B410, D240, E220, G140

Постановка проблеми. В умовах природної обмеженості ресурсних ринків нагальною потребою постає капіталізація альтернативних джерел прибутковості для суб'єктів господарювання усіх форм власності та підпорядкування. Особливе місце серед них посідають приховані резерви нематеріальної економіки, що акумулюють у собі значний ресурс потенційних благ та конкурентних переваг, що залишаються недостатньо дослідженими.

Нематеріальний актив, як основа інтелектуального капіталу, є результатом креативності та накопичення знань й досвіду трудового резерву, а також індивідуального пошуку, що реалізується в сприятливому виробничому, творчому підприємницькому середовищі. Видозміна кон'юнктурних атрибутів та середовища реалізації бізнес процесів призводять до трансформації, та в певному сенсі еволюції, інтелектуального капіталу, зміни його структури та форм. Саме тому релевантна оцінка, облік і в найбільш загальному сенсі капіталізація нематеріальних активів семантичного капіталу, як узагальнюючої категорії прихованих резервів символічно-знакової атрибутики, є нагальною потребою сучасності й викликом, що формується в умовах становлення економіки знань, що визначається в принципово інакших категоріях.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Ґрунтовні дослідження становлення нематеріальної економіки представлені в роботі Шевченко Л. та інш. [1]. Зокрема методологічним аспектам формування та оцінки нематеріальних активів присвячені праці Диби В. [2], Груздової Т. [3] та Мельник О. [4], їхня класифікація та функції наведені у дослідженні Стоянко І. [5], а проблемні аспекти нематеріальних активів визначаються у роботі Плекан М. [6].

Фундаментальні дослідження форм капіталу та методологічних аспектів процесу капіталізації представлені у роботах іноземних та вітчизняних науковців, зокрема Бурдьє П. [7], Радаєв В. [8], Горячук В. [9], Мельничук Д. [10] та інші.

Альтернативні, в певному розумінні, та такі що відрізняються від вже поставших канонічними та небувшими широкого загалу форми капіталу за Бурдьє П., Радаєвим В., та інш., представлені у низці досліджень, зокрема методологічні аспекти виміру та управління інтелектуальним капіталом представлені у роботах Собко О. [11], Дмитрук В. [12], Братчук Л. [13], Федорова Ю. [14], та Філясова Ю. [15] розглядають поняття емоційного капіталу, та його місця і ролі в процесі управління персоналом. Символічний капітал, як одна з форм капіталу просторово-територіального ресурсу, розглядається у праці Федотової Н. [16]. Флориді Л. [17] запропонована та досліджена категорія «семантичний капітал». Необхідно відзначити, що у вітчизняній науковій літературі дефініція «семантичний капітал» взагалі не розглядається та відповідні дослідження відсутні, що підкреслює актуальність представленої роботи.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив теоретичних доробок в сфері капіталізації ресурсного потенціалу нематеріальної економіки, поняття семантичного капіталу є недостатньо дослідженим та розробленим.

Мета дослідження полягає у дефініційному наповненні категорії «семантичний капітал», визначення його економічної сутності та місця серед традиційних форм капіталу.

Основний матеріал. Для розуміння сутнісної основи категорії семантичний капітал необхідною є демаркація його предметного полі та визначення місця в сучасній економічній системі.

Традиційні форми капіталу були визначені Бурдьє П. [7], та включали такі його види як: економічний, культурний та соціальний. Бурдьє П. сформував певну інтерпретацію фізичних законів збереження енергії, щодо економічних процесів руху капіталу, визначаючи загально-методичні аспекти капіталу, а саме:

- економічний капітал є основою всіх інших форм капіталу;
- стани капіталу (інкорпорований, об'єктивований та інституціолізований);
- потенціал конвертації капіталу.

Радаєв В. [8] натомість розширює запропоновану Бурдьє П. класифікацію та виділяє наступні види капіталу: економічний, фізичний, культурний, людський, соціальний, адміністративний, політичний та символічний капітал. Поняття економічного капіталу, яке використовують Бурдьє П. та Радаєв В., не отримало широкого визнання, адже в наукових дослідженнях та в практиці управління, в основному, використовуються його дві складові – фізичний та фінансовий капітал [9].

Вагомий внесок Бурдьє П., в контексті представленого дослідження, полягає у визначенні категорії культурного капіталу, як сукупності різних компетенцій людини, а також відокремленні від нього об'єктивованих форм, таких як, книги, картини, скульптури та ін., а також визначенні Радаєвим В. категорії символічний капітал, тобто наділенні знакових та символічних елементів змістовною атрибутикою капіталу.

В умовах становлення інформаційного, постіндустріального суспільства, або ж суспільства знань (Тофлер Е., Кастельс М., Фукуяма Ф.) відбувається докорінна трансформація економічних систем та процесів, що обумовлена інтегральним збільшенням інформаційного ресурсу та медіатизації середовища трансакцій. Радикальні зміни у засобах та формах передачі, обробки і накопичення інформації призводять до революційних змін в усталених формах господарювання, банківського сектору та міжнародної торгівельної системи. Інформація, її обсяг та якість, суттєво впливають на структуру розподілу праці та споживацьку модель у суспільстві. Саме з цих позицій відокремлення інформаційного ресурсу, як нематеріального активу в структурі капіталу, є важливим атрибутом дослідження перебігу економічних процесів на мікро- та макрорівнях.

Інтелектуальний капітал є формою агрегування нематеріальних активів у формі знань, навичок, патентів, процесів, технологій, інформації, досвіду, що можуть бути використані для створення багатства та благ [11]. Деякі науковці розглядають інтелектуальний капітал як капіталізацію знань та вартісну оцінку продукту інтелектуальної праці (або інтелектуальних ресурсів), які створені або придбані суб'єктами господарювання для задоволення потреб суспільства. Таким чином інформація є складовою та формою інтерпретації індивідуальних чи колективних інтелектуальних здобутків, що розглядаються як капітал.

Символічний капітал є капіталом довіри, зв'язків та репутаційних атрибутів (іміджу), це

особливий стан будь-якого виду капіталу, коли він функціонує і приносить дохід за допомогою значущості, впізнаваності, престижу, цінності та ін. В той ж час символічний капітал місця (території) – це сукупність значущих елементів (смишлів) територіального середовища, які забезпечують локальному місцю впізнавання, популярність, престиж, довіру до нього з боку різних соціальних груп [16]. Символічний капітал монетизує ціннісну основу знакових систем в синтетичних та природних елементах навколишнього середовища, це своєрідна декодифікація скритих сенсів та набуття ними економічного виміру. Таким чином основою символічного капіталу також є інформаційна складова, що описує смислові коди оточуючої дійсності.

Під емоційним капіталом розуміють додатковий прихований капітал, що є результатом використання емоційного інтелекту (набору компетенцій) персоналу та приводить до перевищення ринкової вартості компанії над сумою вартості її реальних активів [14]. Емоційний капітал розглядається в складі людського капіталу як почуття, сприйняття, цінності та уявлення працівників про ту організацію, співробітниками якої вони є, а також як емоційний і психологічний актив в балансі організації [15]. Таким чином емоційний капітал є конвертованою формою інформаційного ресурсу, що віддзеркалюється через психоемоційні поведінкові патерни в інтернальних та екстернальних проявах.

Ернадо Де Сото [18] визначає капітал як силу, що підвищує продуктивність праці та створює багатство країни, а термін «капітал» розглядає одночасно як сам матеріальний актив і потенційну здатність активу генерувати додаткову вартість. Втім за часів суттєвої трансформації нематеріальних ринків та загального тренду до дематеріалізації економіки, дефініція капіталу значно розширюється, зокрема щодо нееконімічних форм капіталу.

Економічні реалії визначають неспроможність традиційних форм капіталу охопити значний масив прихованого семантичного капіталу, що призводить до його недооціненості та відповідно неврахованості у фінансових трансакціях, що несе у собі потенційні збитки і приховані втрати (втрачені можливості) через відсутність механізмів монетизації. Семантичний капітал наразі можна порівняти із темною матерією, природа та склад якої й досі залишаються невідомими, проте безумовна присутність її факт існування якої є доведеними емпірично. Враховуючи вищезазначене, семантичний капітал може розглядатися як певний парасольковий термін, що включає у себе інтелектуальну, символічну та емоційну форму капіталу (Рис. 1).

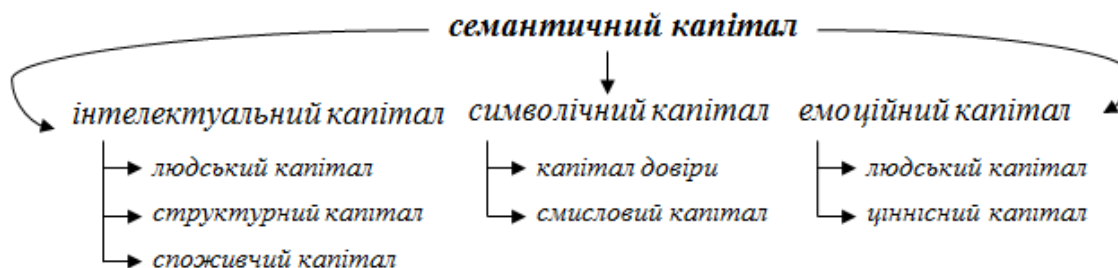

Рис. 1. Структура семантичного капіталу

Джерело: укладено автором на основі [11, 14-17]

Семантичний капітал – це будь який контент, що володіє потенціалом до надання визначення чи формування сутності (семантизації) для чогось [17]. Одним з ключових елементів, що відрізняє семантичний капітал від інших форм капіталу, є наявність рефлексуючої атрибутики. Флоріді Л. [17] яскраво демонструє це на прикладі неспроможності тварин та штучного інтелекту до креації і володіння семантичним капіталом, через відсутність наративів які притаманні людині: вони можуть відчувати полум'я (через певні перцептивні механізми), але не мають рефлексивного відчуття vestigia (невловимого додаткового сенсу, що створюється на межі теперішнього відчуття та минулого досвіду), саме через це полум'я не може залишити відбитків в тому ж сенсі, в якому симуляція пожежі не може горіти.

Семантичний капітал апелює к деяким філософсько-лінгвістичним запитам герменевтики в частині розуміння відмінностей між «наданням визначення (тлумаченням)» та «осмисленням» певних дефініцій. І це питання є значно ширшим ніж звичний дискурс щодо метафоричних чи символічних інтерпретації, адже капіталізація нематеріальних активів дозволяє розширити межі традиційних трансакцій в економічних системах, шляхом залучення прихованих семантичних резервів. Потенційною ресурсною основою семантичного капіталу можуть стати культурологічні та етнографічні фонди, індивідуальні

та колективні інтелектуальні здобутки (знання, досвід), емерджентні властивості соціальних систем.

Семантичний капітал може розглядатися як сукупність символічних, знакових елементів, що мають кінцеве змістовне (семантичне) ядро і здатність до самовідтворення, а в економічному сенсі – характеризуються атрибутикою нематеріального активу та володіють потенціалом прибутковості. Наведене визначення підкреслює суттєву відмінність інформаційних ресурсів та джерел інформації (контенту) від поняття семантичний капітал, що наповнює їх додатковою сутнісною культурологічною та економічною основою.

Наші ідентичності (індивідуальності), досвід, інтеракція та концептуалізація світу були б безглуздими та порожніми (тобто позбавленими визначення чи сенсу), якби семантичний капітал не наповнював їх цінністю, створюючи неймовірні витвори мистецтва, художні форми та образи, а також суто в економічних категоріях, посилюючи нашу здатність виконувати корисну роботу [17]. Семантичний капітал – є основою буття, та в певному вимірі трансцендентальною умовою його існування, оскільки лише осмислення життя робить можливими інші форми психічного, соціального, політичного та економічного благополуччя.

Тим не менш семантичний капітал приховує ризики та загрози, зокрема діджиталізовані його форми. Пошук інформації наразі, зокрема верифікація її автентичності та достовірності, постає вкрай нетривіальним завданням, що потребує визначених навичок та компетентностей. Медіаграмотність та критичне мислення розглядаються як необхідні soft skill для певних категорій професій. Стрімкі темпи інформатизації економічних процесів та соціального життя накладають відповідні зобов'язання по управлінню ресурсною основою семантичного капіталу, та формуванню довгострокових стратегій розвитку стійкої інфосфери.

Висновки. В умовах становлення інформаційного суспільства, або ж суспільства знань, інформація загалом, та інформаційні ресурси зокрема, розглядаються як значний прихований резерв нематеріальних активів. Знаково-символьні одиниці, що кодифіковані в елементи інтелектуального, символічного та емоційного капіталу знаходять своє відображення у формі та структурі семантичного капіталу, який характеризується через наявність додаткового ціннісного атрибуту, та реалізується завдяки механізмам рефлексії і економічного потенціалу до самовідтворення.

Семантичний капітал наразі розглядається як приховане джерело інтелектуальних активів та сенсів, які є ще несконструйованими та нематеріалізованими, проте характеризуються завершеністю ідеї та мають атрибутику капіталу.

Перспективою подальшого наукового пошуку в цьому напрямі є дослідження методології обліку та оцінки нематеріальних активів семантичного капіталу.

Список літератури

1. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу: монографія. Х. Право, 2014. 404 с.
2. Діба В. М. Методологічні основи оцінки нематеріальних активів корпорації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. Вип. 13. С. 23-28.
3. Груздова Т. В. Поняття та оцінка нематеріальних активів (об'єктів інтелектуальної власності). *Український соціум*. 2011. Вип. 3. С. 99-112.
4. Мельник О. В. Формування нематеріальних активів та їх вплив на ринкову вартість промислових підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. Вип. 3. С. 236-250.
5. Стояненко І. В. Нематеріальні активи підприємства: класифікація та функції. *Молодий вчений*. 2015. Вип. 2(3). С. 83-86.
6. Плекан М. В. Проблемні аспекти нематеріальних активів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 1(2). С. 112-115.
7. Бурдье П. Форми капітала. *Економіческая социология*. 2002. Вип. 5. С. 60–75.
8. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. *Общественные науки и современность*. 2003. Вип. 2. С. 5–16.
9. Горячук В. Ф. Концептуальна модель широкого розуміння капіталу. *Ефективна економіка*. 2012. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_3_14 (дата звернення 19.06.2021).
10. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.
11. Собко О. М. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 444 с.
12. Дмитрук В. О. Підходи до суті, взаємозв'язку категорій «інтелектуальний капітал»

- та «інтелектуальний потенціал». *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7671> (дата звернення: 19.06.2021).
13. Братчук Л. М. Економічна сутність інтелектуального капіталу та його облікове забезпечення. *Економічний аналіз*. 2015. Вип. 2. С. 262-269.
14. Федорова Ю. В. Емоційний капітал менеджера як джерело доходів підприємства. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. Вип. 2 С. 164-170.
15. Филясова Ю. А. Определение понятия «эмоциональный капитал» и его роли в управлении персоналом. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика*. 2020. Вып. 2. С. 106-115.
16. Федотова Н. Г. Символический капитал места: понятие, особенности накопления, методика исследования. *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*. 2018. Вып. 29. С. 141-155.
17. Floridi L. Semantic Capital: Its Nature, Value, and Curation. *Philosophy & Technology*. 2018. P. 481-497
18. Эрнадо Де Сото Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше. К: Наш формат, 2017. 232 с.

References

1. Shevchenko L.S., Hrytsenko O.A., Kaminska T.M. (2014) Nematerialna ekonomika: upravlinnia formuvanniam i vykorystanniam intelektualnoho kapitalu: monohrafiia [Intangible economy: management of the formation and use of intellectual capital]. Kh. Pravo. [In Ukrainian].
2. Dyba V.M. (2016) Methodological bases of valuation of intangible assets of the corporation. *Investments: practice and experience*, 13, 23-28. [In Ukrainian].
3. Gruzдова T.V. (2011) The concept and valuation of intangible assets (intellectual property). *Ukrainian society*, 3, 99-112. [In Ukrainian].
4. Melnyk O.V. (2013) Formation of intangible assets and their impact on the market value of industrial enterprises. *Marketing and innovation management*, 3, 236-250. [In Ukrainian].
5. Stoyanenko I.V. (2015) Intangible assets of the enterprise: classification and functions. *Young scientist*, 2(3), 83-86. [In Ukrainian].
6. Plekan M.V. (2015) Problem aspects of intangible assets. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics*, 1(2), 112-115. [In Ukrainian].
7. Bourdieu P. (2002) Forms of capital. *Economic sociology*, 5, 60-75. [In Russian].
8. Radaev V.V. (2003) The concept of capital, forms of capital and their conversion. *Social sciences and modernity*, 2, 5-16. [In Russian].
9. Goryachuk V.F. (2012) Conceptual model of broad understanding of capital. *Efficient economy*, 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_3_14 (Accessed 19 Jun 2021).
10. Melnychuk D.P. (2015) Liudskyi kapital: priorityety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naseleennia: monohrafiia. [Human capital: priorities for modernization of society in the context of improving the quality of life]. Zhytomyr. Polissia. [In Ukrainian].
11. Sobko O.M. (2016) Intelektualnyi kapital i kreatsiia vartosti pidpriemstva: monohr [Intellectual capital and value creation of the enterprise]. Ternopil: TNEU. [In Ukrainian].
12. Dmytruk, V. (2020), «Approaches to the essence, interconnection of categories of «intellectual capital» and «intellectual potential», *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7671> (Accessed 19 Jun 2021).
13. Bratchuk L.M. (2015) Economic essence of intellectual capital and its accounting support. *Economic analysis*, 2, 262-269. [In Ukrainian].
14. Fedorova Yu.V. (2020) Emotional capital of the manager as a source of income of the enterprise. *Scientific view: economics and management*, 2, 164-170. [In Ukrainian].
15. Filyasova Yu.A. (2020) Definition of the concept of "emotional capital" and its role in personnel management. *Bulletin of the Moscow State Regional University. Series: Economics*, 2, 106-115. [In Russian].
16. Fedotova N.G. (2018) Symbolic capital of a place: concept, features of accumulation, research methodology. *Bulletin of Tomsk State University. Culturology and art history*, 29, 141-155. [In Russian].
17. Floridi L. (2018) Semantic Capital: Its Nature, Value, and Curation. *Philosophy & Technology*, 31, 481-497
18. Ernado De Soto (2017) Zahadka kapitalu. Chomu kapitalizm peremahaie na Zakhodi i nide bilshe. [The mystery of capital. Why capitalism wins in the West and nowhere else]. K: Nash format. [In Ukrainian].

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.37

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-70-76

КОНВЕРГЕНЦІЯ ДУАЛІЗМУ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗВІТНОСТІ

Безручук С.Л., кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, докторант, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна
e-mail: bezruchuksl@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7374-7875

Анотація. Мета. Теоретичні питання багатопланової проблеми підвищення якості облікових даних є недостатньо вирішеними в частині розробки критеріїв якості, а, особливо, їх взаємодії (конвергенції). Часто вчені дотримуються думки, що якщо підприємство використовує при складанні звітності Міжнародні стандарти, їх звітність відрізнятиметься високою якістю. Однак, за наявності в них застережень щодо якісних характеристик фінансової звітності, їх взаємодія і вплив є недостатньо дослідженими. В статті наведена спроба визначення дуалістичного впливу кожного з описаних в Концептуальних основах фінансової звітності на якість бухгалтерської звітності. Методика. Визначення взаємного впливу проводилось за допомогою побудови матричної моделі, а також шляхом вибіркового вивчення представленої фінансової звітності і висновків аудиторів до неї 40-ка підприємств-об'єктів спостереження, які представлені в ТОП-100 найбільших платників податків України за 2019 рік. Результати. Дослідження доводять, що наявні критерії щодо якісної характеристики звітності, визначені тільки з точки зору внутрішнього користувача, а категорія «якість звітності» розглядається не як критерій звітності, складеної відповідно до всіх вимог, вона є ситуаційною відповідно до прийнятого рішення. Натомість, якість слід розглядати не тільки щодо кількісних характеристик, тобто за об'єктивним підходом, а ситуаційною по відношенню до прийнятого рішення, тобто включати суб'єктивний підхід. Практична значимість. Подібні висновки суттєво змінюють концепцію якості звітності, її сутності, і, відповідно, обумовлюють виникнення інших підходів до оцінки і визначення якісних критеріїв бухгалтерської звітності, що дозволить покращити методикою оцінки якості, шляхом встановлення нових конвергенцій.

Ключові слова: корисність інформації, бухгалтерський облік, бухгалтерська звітність, якість бухгалтерської інформації, якість.

THE CONVERGENCE OF DUALISM OF QUALITATIVE REPORTING CHARACTERISTICS

Bezruchuk Svitlana, PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine
e-mail: bezruchuksl@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7374-7875

Abstract. The author describes the interaction of qualitative characteristics of accounting reports in order to determine their interconnections. The matrix model of interaction is formed due to which it is concluded that the subjective-objective approach to the reporting assessment, and not just an objective, which is sustainable in most scientific concepts. Purpose. The theoretical issues of the multifaceted problem of improving the quality of accounting data are insufficiently resolved in terms of developing quality criteria, and especially their interaction (convergence). The scientists claim that the reporting will be of high quality, if a company uses the International Standards. However, the interaction and influence of qualitative reporting criteria are insufficiently studied. The article attempts to determine the dualistic impact of each of the financial statements described in the Conceptual Framework on the quality of financial reporting. Method. The article used a matrix method to study the mutual influence of qualitative characteristics of financial statements. The analysis was also carried out by selectively studying the submitted financial statements and the conclusions of the auditors to it 40 companies-objects of observation, which are presented in the TOP-100 largest taxpayers of Ukraine in 2019. Results. The studies have proven that the existing criteria for the quality of reporting, defined only from the point of view of the internal user. Scientific novelty. The category "reporting quality" is not considered as a criterion for reporting in accordance with all requirements, it is situational according to the decision. Instead, quality should be considered not only in terms of quantitative characteristics, ie an objective approach, but also situational in relation to the decision made, ie to include a subjective approach. Practical importance. Such conclusions significantly change the concept of reporting quality, its essence, and, accordingly, lead to other approaches to the evaluation and definition of quality accounting criteria, which will improve the methodology of quality assessment by establishing new convergences.

Keywords: the usefulness of information, accounting, accounting statement, quality of accounting information, quality.

JEL Classification: M400, C010

Постановка проблеми. Результат, наведений в бухгалтерській звітності, не однозначний і залежить від багатьох різноманітних факторів. У міжнародній літературі з бухгалтерського

обліку представлені докази того, що якість бухгалтерського обліку має економічне значення, таке як вартість капіталу. Саме тому теоретичні питання багатопланової проблеми підвищення якості облікових даних були і залишаються об'єктом наукових досліджень. Вважається, що міжнародні стандарти фінансової звітності, «це набір високоякісних стандартів бухгалтерського обліку, які мають на меті покращити якість фінансової звітності для тих, хто їх застосовує, та покращити якість публічного розкриття інформації» (Tigon-Tudor A., Achim (Nasca) A.M., 2019). Оскільки, якість інформації безпосередньо залежить від того, як саме має бути подана дана інформація, значення набувають безпосередньо якісні характеристики, наведені в Міжнародних стандартах фінансової звітності. Хоча Концептуальні основи містять окремі застереження щодо впливу наявності чи відсутності характеристик одна на одну, подібні питання залишаються до цього часу не вирішеними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі проблемні аспекти питань якості фінансової звітності неодноразово піднімалися у вітчизняній і зарубіжній літературі. В останні десятиліття спостерігається тенденція до вивчення впливу МСФЗ на зростання якості бухгалтерської інформації, особливо серед вчених з країн, що розвиваються (Altajia F.S., Alokdeh S.K., 2019, Ooi Chee Keong та ін., 2019, Wahyuni E.T., Puspitasari G., Puspitasari E., 2020), їх ролі щодо якості фінансової звітності та глобальної конвергенції (Musa A., 2019). Багато досліджень присвячено вивченню та порівнянню якості бухгалтерського обліку до та після впровадження МСФЗ з точки зору інвесторів. Результати розгляду близько 900 статей за ключовим пошуком «якість бухгалтерського обліку» за доступом authorservices.wiley.com показують, що дослідницькі статті про вплив МСФЗ є найбільш домінуючими (64%). Акцент починає змінюватись у 2020-2021 рр., коли дослідники визначають застосування МСФЗ в контексті кризи коронавірусу (Nichita M, Păunescu M., Calu D.A., 2020). Авторами досліджуються питання прозорості бухгалтерської інформації

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури з теми дослідження виявив, що наявна велика кількість джерел з проблеми не забезпечує її комплексного бачення. Сучасні вітчизняні та зарубіжні автори переважно розглядають окремі важливі складові якості фінансової звітності. На нашу думку, розробка оцінок якості звітності можлива тільки за умови застосування системного підходу.

Мета дослідження. В статті наведена спроба дати відповіді на важливі питання визначення якості (1) якщо не дотримано якогось критерію, чи можна таку інформацію вважати якісною, навіть за умови дотримання інших принципів; 2) який вплив кожного з описуваних критеріїв якості інформації, наданої бухгалтерським обліком, наприклад, чим сильніше консерватизм, тим краще якість?) шляхом побудови критеріїв оцінки якості за матричним методом.

Основний матеріал. Концептуальна основа фінансової звітності виділяє основоположні і посилювальні якісні характеристики корисної інформації (рис. 1).

Для кожного критерію оцінки якості представлення фінансової інформації може бути встановлено параметри (кількісну величину, яка характеризує властивість за певним критерієм), за допомогою яких можна кількісно обчислювати якість представлення фінансової інформації (О. Гончаренко, О. Лук'янець, 2013). Для визначення впливу якісних характеристик побудуємо матрицю з наступними даними (табл. 1).

Концептуальні основи фінансової звітності містять наступні застереження щодо застосування якісних характеристик:

1) правдиве подання, але не відображення активу за справедливою вартістю, призводить до того, що інформація, імовірно, буде не дуже корисною (дуалізм «правдивість-справедлива вартість»);

2) якщо рівень невизначеності високий, така оцінка не буде особливо корисною, то, доречність відображення активу, який подано правдиво, викликає сумніви (дуалізм «невизначеність-доречність»);

3) щоб бути корисною, інформація повинна бути і доречною, і правдиво поданою (дуалізм «доречність-правдивість»);

4) правдиве подання недоречного явища, ані неправдиве подання доречного явища не допоможе користувачам зробити обґрунтовані рішення (дуалізм «доречність-правдивість»);

5) зіставність, можливість перевірки, вчасність та зрозумілість тільки збільшують корисність інформації, яка має бути доречною та правдиво поданою, без дотримання основоположних якісних характеристик інформація не є корисною (дуалізм «основоположні характеристики-посилювальні характеристики»);

6) наявність основоположних якісних характеристик в деякій мірі забезпечує зіставність (дуалізм «основоположні характеристики-зіставність»);

7) правдиве подання явищ за різними оцінками зменшує зіставність (дуалізм «правдивість-зіставність»);

8) правдиве подання не завжди означає можливість перевірки, тому що іноді неможливо перевірити деякі пояснення та прогнозу фінансову інформацію, доки не настане майбутній період, якщо її взагалі можна перевірити (дуалізм «правдиве подання-можливість

перевірки»);

9) застаріла інформація теж залишається своєчасною для порівняння минулої і поточної інформації (дуалізм «своєчасність-порівняність»);

10) зрозумілість може негативно вплинути на повноту інформації (дуалізм «зрозумілість-повнота»).

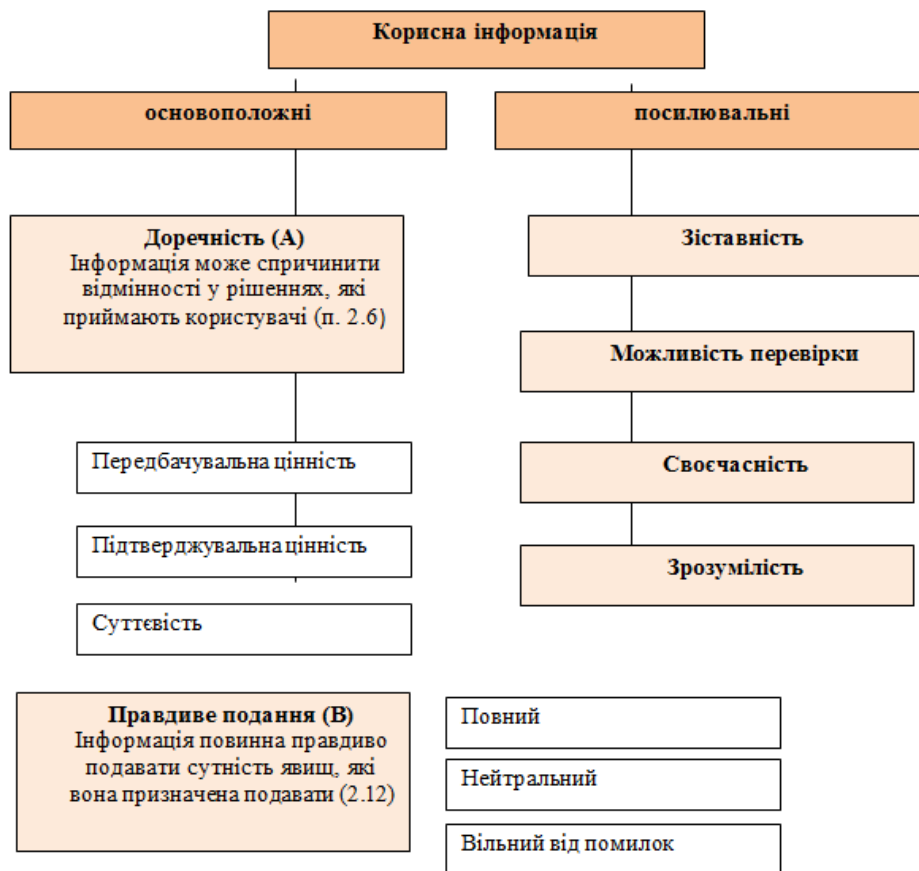

Рис. 1. Якісні характеристики корисної інформації за Концептуальною основою фінансової звітності

Джерело: власна розробка

Таблиця 1.

Шкала бальної оцінки якості системи бухгалтерського обліку

Позначення	Характер стану корисності СБО	Сума балів
Рівень якості СБО		
Високий	Властивість притаманна (дотримується) об'єкту завжди	2
Середній	Властивість притаманна об'єкту частково	1
Низький	Властивість не притаманна об'єкту	0
Варіативний	Значення вказує на те, що на оцінку впливають інші фактори	0-2; 0-1 та ін.
Умовні позначення:	Наявність ознаки	+
	Відсутність ознаки	-

Джерело: власна розробка

Визначимо дуалізми кожної характеристики, описані в Концептуальній основі фінансової звітності (табл. 2).

Таблиця 2.

Матриця конвергенції якісних характеристик корисної інформації за критеріями, визначеними Концептуальною основою фінансової звітності

Характеристики	+/-	Основоположні						Посилювальні							
		Доречність		Правдиве подання		Суттєвість		Зіставність		Можливість перевірки		Своєчасність		Зрозумілість	
		+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Доречність	+			2	1	2	1	2	1-0	2-0	2-0	2	0-2	2	2-1
	-			1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Правдиве подання	+	2	1			2	1	2-0	1	2-0	2-0	2	0-2	2	2-1
	-	1	0			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Суттєвість	+	2	0	2	0			2-0	1-0	2-0	0	2	0-2	2	2-1
	-	1	0	1	0			0	0	2-0	2-0	0	0	0	0
Повнота	+	2	0	2	0	2-0	2-0	2-0	1-0	0-1	0-1	2	0-2	2	2-1
	-	1	0	1	0	0-1	0-1	0-1	0-1	0-1	0-1	0-2	0-2	0-2	0

Джерело: розроблено авторами на основі [1,2,3]

Дана модель дозволяє зрозуміти проблему оцінки якості фінансової звітності в комплексі і визначити, що така категорія є досить умовною і залежить від комплексу взаємопов'язаних причин, тому розглянемо деякі аспекти характеристик. Окремі автори визначають інші, відмінні від визначених Концептуальною основою фінзвітності, характеристики, що мають вплив на якість звітності. У цьому контексті інформацію вважають низькою якістю, коли фінансові звіти мають недостатню прозорість у розкритті інформації, навіть коли вони розглядаються відповідно до чинних принципів бухгалтерського обліку (Paulo Martins; 2007) [2]. Інформаційна прозорість означає кількість і якість інформації, яку компанія повідомляє аутсайдерам, включаючи акціонерів та інших стейкхолдерів. Прозоре розкриття інформації має важливе значення, враховуючи, що будь-який „сигнал”, отриманий поточними та потенційними інвесторами щодо пропуску інформації, може генерувати, згідно з теорією «ефекту сигналу», сигналізацію. теорія), масовий продаж акцій (Nichita M, Păunescu M., Calu D.A., 2020). В даному контексті прозорість означає доступність інформації.

Щоб користувач мав легший доступ до інформації та даних, вони мають бути зрозумілими. Тобто прозорість забезпечує зрозумілість. Однак, рівень сприйняття інформації залежить від самого користувача. Очевидно, що мова не про можливість «легкого читання тексту» інформації, а надання правдивої, доречної і повної інформації зацікавленому користувачу. Прозорість також характеризують як гарантію достовірності наданої інформації. Тобто інформація прозора, якщо її можуть підтвердити на відповідність якісним характеристикам звітності. Тому наведене твердження P. Martins підтверджується лише випадком, коли через потяг до зрозумілість подається занадто неповна інформація.

Altajia F.S., Alokdeh S.K. (2019) описують вплив застосування МСФЗ 15 на покращення достовірного представлення бухгалтерської інформації. Автори зазначають, що в умовах швидких змін зовнішнього середовища, у суб'єктів ринку виникає більш гостра необхідність у достовірній повній інформації, симетрично розподіленій між агентами ринку. Вони приходять висновку, що це відбувається шляхом усунень суперечностей та обмежень в інших стандартах, в яких бракує розкриття інформації про доходи та які містять багато особистих суджень та припущень. Отже, достовірність інформації забезпечується її повнотою і усуненням особистих суджень та припущень. Достовірна оцінка втрачається, якщо втрачено принцип безперервності (Nichita M, Păunescu M., Calu D.A., 2020), тому що достовірність забезпечується справедливою вартістю, при визначенні якої виникають певні труднощі пошук достовірної інформації про ціни продажу, достовірна оцінка витрат на комплектування товарів чи послуг, що виконуються, або визначення знецінення запасів.

Вибравши відповідний метод запису з концепцією справедливої вартості, яка підходить компанії, згенерована інформація стає кращою, а зацікавлені сторони матимуть інформацію вищої якості (Wahyuni E.T., Puspitasari G., Puspitasari E., 2020). Очікується, що впровадження принципу справедливої вартості у МСФЗ зробить фінансову інформацію більш нейтральною (у своєчасність підтвердження хороших та поганих новин) та більш актуаль-

ною за поточних економічних умов. Wahyuni E.T., Puspitasari G., Puspitasari E. (2020). Тобто, Корисність облікової інформації залежить не лише від її якісних характеристик, але і ряду інших чинників системи управління підприємства (Подольчук О.А., 2017).

Серед вчених також довгий час точиться дискусія на тему: яка ж якісна характеристика найбільше впливатиме на якість звітності. Так, зазначається, що не забезпечення порівняльності (яка у Концептуальних основах визначена як зіставність) фінансових звітів між різними економічними підприємствами може ввести користувачів фінансової звітності в оману, знизити якість інформації у фінансових звітах та призвести до неможливості оцінити результати діяльності між економічними підприємствами. Це пов'язують з тим, що сьогодні у всьому світі панує глобалізація економік, яка передбачає взаємодію матеріальних, людських та фінансових ресурсів, особливо на міжнародному рівні. Таким чином, операції, що здійснюються суб'єктами господарювання, стають більш географічно розподіленими, складними та численними. У цьому контексті виникають два питання, а саме однорідність та порівняльність (зіставність) інформації, а потім можливість обробки та передачі інформації в глобалізованій галузі бухгалтерського обліку. Але, чи насправді, можливо забезпечити порівняння фінансової звітності в різних країнах? Наприклад, в Україні маємо ситуацію низької довіри до держави в цілому (Psota V. та ін., 2020). В такому випадку виникає ситуація, коли зацікавленому користувачу потрібно порівнювати звітність, складену в державах, наприклад, з високим і низьким рівнем корупції, високим і низьким рівнем довіри до суб'єктів суспільного інтересу. Фактично, показники можуть бути порівняними в обох випадках, але чи є вони якісними в обох випадках, з огляду на місце формування такої звітності, незрозуміло.

Не доведено також вплив посилювальної характеристики «можливість перевірки». Нами було проаналізовано 40 аудиторських висновків різних підприємств (визначених рейтингом Топ-100 найбільших платників податків, 2019 р.) з метою сутності та їх складових, досліджено дані, які аудитори зобов'язані вказувати при складанні висновків щодо діяльності певного підприємства на законодавчому рівні, проаналізована надана в них інформація [12]. Найбільшу частку (47,5 %) займають умовно позитивні (або думок із застереженням) висновки і, слід зазначити, що аудитори зробили таке заключення здебільшого через такі проблеми, як: викривлення даних фінансової звітності в попередніх періодах; не проведення інвентаризації активів та зобов'язань, що не дає змогу аудиторам переконатись в достовірності щодо даних про кількість активів та зобов'язань станом на певну дату; не проведення заглибленого аналізу якості податкового обліку через те, що це не було передбачено в договорі; не створення різноманітних забезпечень та резервів, тому що наявність/відсутність забезпечень та резервів впливає на величину нерозподіленого прибутку/непокритого збитку; не відображення сплати за іншою поточною дебіторською заборгованістю і т.д. Отже, стає зрозуміло, що приймати рішення лише з висловленої текстом думки аудитора буде не зовсім доречно, оскільки інформація про дані підприємства висловлена досить стисло. Також необхідно звернути увагу на те, що аудитор роз'яснює певні моменти більш детально лише за умови негативної думки чи думки зі застереженням, а у разі висловлення позитивної думки, у звіті вказується загальна оцінка стану всього підприємства. Підвищити якість фінансової звітності за умови, що керівництво прикладе до цього зусиль та прийме усі можливі рішення для покращення своєї звітності. І якщо для керівництва перевірка та її можливість може стати поштовхом для проведення змін, то для зовнішніх користувачів, наприклад для інвесторів чи потенційних покупців/продавців, звіт аудитора не може в повному обсязі підтвердити якість фінансової звітності, оскільки ознайомившись лише з ним, користувачам неможливо прийняти змістовне, виважене рішення опираючись на дану інформацію (останню частину аудиторського звіту, по своїй суті стислого підсумку проведеного аудиту).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що інформація бухгалтерського обліку потрібна менеджерам в управлінні господарськими процесами для забезпечення поточних і майбутніх вигод. Тобто мова про внутрішнього користувача. В такому разі якість розглядається не як критерій звітності, складеної відповідно до всіх вимог, вона є ситуаційною відповідно до прийнятого рішення. Адже можливі ситуації, що розглядаючи не корисну з точки зору відображеної інформації в звітності, користувач (в даному випадку керівник) приймає корисне рішення (наприклад, щодо перебудови служби бухгалтерії або управлінської служби з метою усунення помилок, відображених у звітності. Абстрактно така звітність виявилась якісною з точки зору користувача, просигналізувавши йому про наявність загроз. Однак, слід зауважити, що такий користувач повинен бути компетентний в читанні наданої йому інформації. З іншого боку, інформація, яка відповідає усім ознаками корисності з точки зору відображеної інформації звітності, надана не компетентному користувачу, не міститиме ознак корисності з точки зору користувача, тому що він не може прийняти на її підставі корисного рішення. То чи можна вважати таку звітність якісною? Тобто категорія якості звітності залишається бути суб'єктивною.

Перспективи подальших досліджень. Звісно, належне представлення наслідків інформації має важливе значення. Однак, достовірна, повна та відповідна інформація необхідна

саме для прийняття правильного рішення користувачем. Отже, якість треба розглядати не тільки щодо кількісних характеристик, тобто за об'єктивним підходом, а ситуаційною по відношенню до прийнятого рішення, тобто включати суб'єктивний підхід. Припустимо, на підставі звітності інвестор прийняв рішення. Абстрактно не можна сказати, що ця звітність - якісна. Але прийняте рішення виявилось корисним з точки зору самого інвестора. Саме тому якість слід визначати також і на рівні суб'єктного підходу – на рівні самого користувача. Тобто використання об'єктно-суб'єктного підходу. Це, в свою чергу, суттєво змінює концепцію якості звітності, її сутності, і потребує нових досліджень.

Список літератури

1. Altajia F.S., Alokdeh S.K. (2019). The impact of the implementation of international financial reporting standards no.15 on improving the quality of accountin. *Management Science Letters* 9, p. 2369-2382. doi: 10.5267/j.msl.2019.7.018 http://www.growingscience.com/msl/Vol9/msl_2019_192.pdf
2. Keong O. C., Pengb L.S., Lengc L.W. (2019). The Impact Of International Financial Reporting Standards (Ifrs) On Accounting Quality In Malaysia *Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies*. 2019; 5 (1). DOI 10.26710/jafee.v5i1.726
3. Musa A. (2019). The Role of IFRS on Financial Reporting Quality and Global Convergence: A Conceptual Review. *International Business and Accounting Research Journal*. 2019; 3(1): p. 67-76. DOI 10.15294/ibarj.v3i1.65
4. Nichita, M, Păunescu, M., Calu, D.A. (2020). Raportarea financiară în cazul entităților care aplică IFRS, în contextul crizei generate de coronavirus. *Ceccar business review*, 2020, 1 (5), pp. 13-23. DOI 10.37945 / cbr.2020.05.02.
5. Paulo, E., Martins, E. (2007). Análise da qualidade das informações contábeis nas companhias abertas. In: ENCONTRO NACIONAL DOS PROGRAMAS DE PÓS GRADUAÇÃO EM ADMINISTRAÇÃO, 31, Rio de Janeiro. Anais eletrônicos... Rio de Janeiro: ANPAD, 2007.
6. Psota, V., Chyzhevskya, L., Osychka, O.Zaika, S.Koval, N. Competition in public procurement in the fight against corruption: Analysis of an example of Ukraine. *Intellectual Economics*, 2020, 14(1), pp. 89-112. DOI: <https://doi.org/10.13165/IE-20-14-1-06>
7. Ramos, Fernando Maciel, Caramori, Renan (2017). Relation Between The Market Risk And The Quality Of Accounting Information For The Brazilian Financial Institutions Faces: *Revista de Administração*. 2017;16(4) DOI 10.21714/1984-6975FACES2017V16N4ART4201
8. Tiron-Tudor A., Achim A.M. (2019). Accounting quality and stock price informativeness: a cross -country study. *Ekonomika Istraživanja*. 2019;32(1):2481-2499. DOI 10.1080/1331677X.2019.1650655.
9. Wahyuni E.T., Puspitasari G., Puspitasari E. (2020). Has IFRS improved Accounting Quality in Indonesia? A Systematic Literature Review of 2010-2016. *Journal of Accounting and Investment*, Vol 21, No 1: January 2020, p. 19-44. DOI: <https://doi.org/10.18196/jai.2101135>
10. Гончаренко, О.О., Лук'янець, О.В. (2013). Оцінка якості фінансової звітності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*, 2013, № 3, С. 266–270. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_3_53
11. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]: Концепція видана Радою міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.09.2010 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009
12. Подоляничук, О.А. (2017). Корисність облікової інформації для цілей управління. Збірник матеріалів II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія», 20 листопада 2017 року, м. Тернопіль, С. 116-118. 116.PDF (wunu.edu.ua)
13. ТОП-100 найбільших компаній України за сумою сплати податкових платежів за 2019 р. (2019). Retrieved from: top-100.pdf (rating.zone).

References

1. Altajia F.S., Alokdeh S.K. (2019). The impact of the implementation of international financial reporting standards no.15 on improving the quality of accountin. *Management Science Letters* 9, p. 2369-2382. doi: 10.5267/j.msl.2019.7.018 http://www.growingscience.com/msl/Vol9/msl_2019_192.pdf
2. Keong O. C., Pengb L.S., Lengc L.W. (2019). The Impact Of International Financial Reporting Standards (Ifrs) On Accounting Quality In Malaysia *Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies*. 2019; 5 (1). DOI 10.26710/jafee.v5i1.726
3. Musa A. (2019). The Role of IFRS on Financial Reporting Quality and Global Convergence: A Conceptual Review. *International Business and Accounting Research Journal*. 2019; 3(1): p. 67-76. DOI 10.15294/ibarj.v3i1.65

4. Nichita, M., Păunescu, M., Calu, D.A. (2020). Raportarea financiară în cazul entităților care aplică IFRS, în contextul crizei generate de coronavirus. *Ceccar business review*, 2020, 1 (5), pp. 13-23. DOI 10.37945 / cbr.2020.05.02.
5. Paulo, E., Martins, E. (2007). Análise da qualidade das informações contábeis nas companhias abertas. In: ENCONTRO NACIONAL DOS PROGRAMAS DE PÓS GRADUAÇÃO EM ADMINISTRAÇÃO, 31, Rio de Janeiro. Anais eletrônicos... Rio de Janeiro: ANPAD, 2007.
6. Psota, V., Chyzhevska, L., Osychka, O., Zaika, S., Koval, N. Competition in public procurement in the fight against corruption: Analysis of an example of Ukraine. *Intellectual Economics*, 2020, 14(1), pp. 89-112. DOI: <https://doi.org/10.13165/IE-20-14-1-06>
7. Ramos, Fernando Maciel, Caramori, Renan (2017). Relation Between The Market Risk And The Quality Of Accounting Information For The Brazilian Financial Institutions Faces: *Revista de Administração*. 2017;16(4) DOI 10.21714/1984-6975FACES2017V16N4ART4201
8. Tiron-Tudor A., Achim A.M. (2019). Accounting quality and stock price informativeness: a cross -country study. *Ekonomiska Istraživanja*. 2019;32(1):2481-2499. DOI 10.1080/1331677X.2019.1650655.
9. Wahyuni E.T., Puspitasari G., Puspitasari E. (2020). Has IFRS improved Accounting Quality in Indonesia? A Systematic Literature Review of 2010-2016. *Journal of Accounting and Investment*, Vol 21, No 1: January 2020, p. 19-44. DOI: <https://doi.org/10.18196/jai.2101135>
10. Goncharenko, O.O., Luk'yanec, O.V. (2013). Evaluation of the quality of financial statements. *Visnik Universitetu bankivskoyi spravi Nacionalnogo banku Ukrayini*, 2013, № 3, S. 266–270. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_3_53.
11. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]: Концепція видана Радою міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.09.2010 р. – Rezhim dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009
12. Podolyanchuk, O.A. (2017). The usefulness of accounting information for management purposes. *Zbirnik materialiv II Mizhnarodna naukovo-praktichna Internet-konferenciya «Oblik, opodatkovannya i kontrol: teoriya ta metodologiya»*, 20 listopada 2017 roku, m. Ternopil, S. 116-118. 116.PDF (wunu.edu.ua)
13. TOP-100 najbilshih kompanij Ukrayini za sumoyu splati podatkovih platezhiv za 2019 r. (2019). Retrieved from: [top-100.pdf \(rating.zone\)](#)

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

***Анотація.** Метою дослідження є аналіз основних тенденцій фінансового стану підприємств України на основі розрахунку системи показників та розробка заходів щодо покращення фінансового стану та забезпечення сталого розвитку підприємств. Методика. Під час здійснення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення тенденцій зміни показників фінансового стану; методи аналізу структури – для визначення структури капіталу підприємств; табличний та графічний методи – для наочного відображення інформації. Результати. Розрахунок та аналіз системи показників, що відображають фінансовий стан підприємств України, дозволив виявити основні тенденції, що сформувалися протягом останніх років, і на основі цього запропонувати систему заходів щодо покращення фінансового стану та підвищення ефективності діяльності підприємств. Практична значущість. Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми, що присутні підприємствам України з точки зору їх фінансової стійкості, платоспроможності та ефективності діяльності, і на основі виявлених загроз та ризиків обґрунтувати необхідність прийняття ефективних управлінських рішень.*

***Ключові слова:** фінансовий стан, платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність, активи, зобов'язання, тенденція.*

ANALYSIS OF THE FINANCIAL STATUS OF UKRAINIAN ENTERPRISES AND DEVELOPMENT TRENDS

Semenova Kateryna, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economic analysis, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

***Abstract.** The purpose of the study is to analyze the main trends in the financial condition of Ukrainian enterprises based on the calculation of a system of indicators, and to develop measures to improve the financial condition and ensure sustainable development of enterprises. Method. The system-analytical method is used during the research; methods of dynamics analysis are used to identify trends in financial indicators; methods of structure analysis are used to determine the capital structure of enterprises; tabular and graphical methods are used for visual display of information. Results. The article considers theoretical approaches to defining the essence of the concept of financial condition of the enterprise, highlights its main characteristics, presents a system of indicators that characterize it. The dynamics of the main indicators of the financial condition of Ukrainian enterprises is analyzed, in particular, the capital structure of enterprises is determined, the indicators of liquidity, financial stability and business activity are analyzed, the tendencies of profitability of activity are revealed. The analysis shows that Ukrainian enterprises tend to deteriorate their financial condition: the share of current accounts payable is growing, which is one of the most risky sources of asset formation; there is a threat of loss of solvency; there is a slowdown in inventory turnover as a result of the fact that the growth rate of inventories outpaces the growth rate of output; the main activity of Ukrainian enterprises is profitable, but other activities, primarily financial and investment, bring losses. Based on the analysis, a system of measures to improve the financial condition and increase the efficiency of Ukrainian enterprises is proposed. Practical importance. The results of the analysis revealed the problems of Ukrainian enterprises in terms of their financial stability, solvency and efficiency, and on the basis of identified threats and risks to justify the need for effective management decisions.*

***Keywords:** financial condition, solvency, financial stability, profitability, assets, liabilities, trend.*

JEL Classification: D240, O120

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки діяльність підприємницьких структур відбувається в динамічних, часто змінюваних умовах, що негативно позначається на загальних показниках їх виробничо-господарської діяльності. Стратегічний розвиток підприємств повинен бути орієнтований на збільшення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності, зміцнення фінансової стійкості та платоспроможності, що в свою чергу забезпечить високий рівень їх конкурентоспроможності. Тому актуальним є дослідження дієвих інструментів та підходів щодо аналізу фінансової

стійкості та платоспроможності підприємств з метою визначення потенційних можливостей підвищення їх прибутковості та посилення конкурентних позицій на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних та методологічних засад оцінки фінансового стану підприємств зробили такі зарубіжні вчені, як: Е. Альтман, Л. Бернстайн, У. Бівер, Г. Савицька, Р. Таффлер, А. Шеремет та ін. Різні аспекти даної проблематики висвітлено також у працях вітчизняних вчених, зокрема:

М. Д. Білик [1], Н. А. Волкової [2], Т. М. Ковальчук [3], А. М. Поддєрьогіна [4], О. О. Терещенка [5], С. С. Черниш [6] та ін. Кожен з науковців пропонує свою інтерпретацію поняття «фінансовий стан», однак у цілому методика аналізу та сукупність показників, що розраховуються для його оцінки, зазвичай збігаються.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтерес до методологічних та практичних питань аналізу фінансового стану обумовлений важливістю забезпечення для суб'єкта господарювання стабільної діяльності, безперебійного та ефективного функціонування, раціонального використання фінансових ресурсів. У ринковій економіці фінансовий стан підприємства по суті відображає кінцеві результати його діяльності. У той же час підприємство може бути фінансово стійким і мати достатній рівень платоспроможності в певний момент часу, але мати несприятливі можливості у майбутньому, і навпаки. Тому подальшого дослідження потребують теоретичні та практичні аспекти аналізу фінансового стану підприємств України та виявлення тенденцій розвитку.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз фінансового стану підприємств України на основі системи показників, виявлення основних тенденцій розвитку і розробка заходів щодо покращення фінансового стану та забезпечення сталого розвитку підприємств.

Основний матеріал. Фінансовий стан є однією з основних характеристик ефективності функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, індикаторами забезпеченості фінансовими ресурсами, доцільністю їх розміщення та ефективного використання, спроможності здійснювати ефективну господарську діяльність в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища. Аналіз фінансового стану підприємства, поряд із комплексною оцінкою його активів і пасивів, ділової активності, використання капіталу, є важливим елементом визначення фінансової стабільності суб'єкта господарювання.

Підходи науковців щодо сутності категорії фінансового стану іноді кардинально відрізняються. Так, Н. І. Приходько вважає, що фінансовий стан – це результат виробничо-фінансової діяльності підприємства і характеризується величиною його засобів, матеріально-технічного постачання, виробництва, реалізації продукції, прибутку [7, с. 189].

А. О. Пітінова під фінансовим станом розуміє показник його фінансової конкурентоздатності, тобто платоспроможності, кредитоспроможності, виконання зобов'язань перед державою та іншими підприємствами [8, с. 380]. Вважаємо, що фінансовий стан – це більш складна, комплексна категорія, яка відображає здатність підприємства здійснювати виробничо-господарську та фінансову діяльність, вчасно погашати боргові зобов'язання, ефективно використовувати наявні ресурси і забезпечувати стійкий розвиток.

Двома основними характеристиками фінансового стану господарюючого суб'єкта є його фінансова стійкість і платоспроможність. Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних засобів покриває кошти, що вкладені в активи, не допускає невиправданої дебіторської та кредиторської заборгованості і має ресурси для того, щоб розрахуватися за своїми зобов'язаннями в установлені терміни. Платоспроможність відображає здатність підприємства вчасно сплачувати за своїми боргами і зобов'язаннями. При цьому умова фінансової стійкості та платоспроможності виконується тоді, коли підприємство має стійку здатність відповідати за своїми боргами у будь-який момент часу. Недостатній рівень фінансової стійкості зазвичай обумовлює неплатоспроможність суб'єкта господарювання, у той же час надмірна – означає накопичення надлишкових запасів і резервів, які, з одного боку, збільшують витрати підприємства, а з іншого – стримують темпи його розвитку.

Аналіз фінансового стану передбачає проведення об'єктивної оцінки величини та структури активів і пасивів підприємства, а також визначення системи показників, зокрема таких, як:

- показники майнового стану;
- показники ліквідності;
- показники фінансової стійкості;
- показники ділової активності;
- показники прибутковості (рентабельності);
- показники ринкової активності (для акціонерних товариств) [9, с. 55].

При цьому сукупність показників, які можуть входити до даної системи, визначаються метою та завданнями аналізу, наявною інформаційною базою, специфікою підприємства тощо.

Оцінку фінансового стану підприємств України доцільно розпочати з аналізу структури капіталу (табл. 1).

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що в структурі

капіталу підприємств України більше 50% складає сума поточних зобов'язань, при цьому за аналізований період їх частка збільшилася і досягла майже 60%. У той же час скоротилася питома вага власного капіталу і довгострокових зобов'язань. Така ситуація є досить ризикованою для підприємств, оскільки поточні зобов'язання є найбільш строковими і їх висока питома вага свідчить про непродуману фінансову стратегію і ризик втрати підприємствами фінансової стійкості.

Таблиця 1

Динаміка структури капіталу підприємств України

Рік	Капітал усього, млн. грн.	У тому числі, %			
		власний капітал	довгострокові зобов'язання і забезпечення	поточні зобов'язання і забезпечення	зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, та групи вибуття
2015	8073783,4	28,35	20,66	50,97	0,02
2016	9991791,2	24,48	16,98	58,51	0,02
2017	9961779,1	24,68	17,38	57,92	0,03
2018	10878050,6	24,90	16,16	58,91	0,03
2019	11494975,4	26,91	14,21	58,85	0,03

Джерело: розраховано за даними [10]

Рівень фінансового стану підприємств значною мірою залежить від їх платоспроможності, яку можна охарактеризувати за допомогою показників ліквідності (табл. 2). Кожен коефіцієнт має своє призначення і відповідає на питання щодо достатності елементів оборотних засобів для покриття поточних зобов'язань підприємств.

Таблиця 2

Динаміка показників ліквідності підприємств України

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,073	0,057	0,063	0,059	0,069
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,685	0,732	0,663	0,663	0,670
Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	0,998	0,987	0,979	0,981	0,982

Джерело: розраховано за даними [10]

Розрахунок показників ліквідності показав, що найбільш ліквідні активи підприємств України протягом усього досліджуваного періоду склали досить невелику частку, значно нижчу від рекомендованого значення. Тобто, у підприємств достатньо грошових коштів лише для покриття 7% своїх поточних зобов'язань, у той час як забезпечити рівень платоспроможності підприємств у короткостроковій перспективі можна у тому випадку, коли сумою грошових коштів покривається 20% поточних зобов'язань.

Значення коефіцієнтів швидкої ліквідності наближаються до рекомендованих 0,8, однак у 2017-2019 рр. вони дещо зменшилися порівняно з 2015-2016 рр. Так, у 2019 р. 67% поточних зобов'язань підприємства можуть покрити найбільш ліквідними активами – грошовими коштами та їх еквівалентами, а також наявною дебіторською заборгованістю.

Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) характеризує частку поточних зобов'язань, яку підприємство може погасити за рахунок реалізації усіх своїх оборотних активів. Результати розрахунків, наведених у таблиці 2, свідчать про те, що значення даного коефіцієнта протягом досліджуваного періоду були суттєво нижчими за рекомендовані, при цьому мали негативну тенденцію до зменшення. Так, у 2015 році лише 99,8% поточних зобов'язань підприємства України могли покрити загальною сумою своїх оборотних активів, а в 2019 році й того менше – 98,2%, у той час як їх повинно бути вдвічі більше, ніж короткострокових зобов'язань, щоб забезпечити платоспроможність у довгостроковій перспективі.

Отже у підприємств України сформувалися негативні тенденції щодо зниження рівня платоспроможності. Тому доцільним є здійснення аналізу системи показників фінансової

стійкості (табл. 3).

Як свідчать дані, що наведені в таблиці 3, фінансова стійкість підприємств України за досліджуваний період згідно більшості розрахованих показників дещо покращилася, однак у цілому залишається незадовільною. Так, частка власного капіталу в загальній сумі капіталу підприємств складала лише 25-28%, тобто, підприємства мають високий рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування. При цьому, увесь наявний власний капітал вкладено в необоротні активи і власних оборотних коштів для придбання сировини, матеріалів тощо, у підприємств немає. Однак варто відмітити, що зростання коефіцієнта мобільності свідчить про збільшення в останні роки частки оборотних активів підприємств порівняно з необоротними.

Таблиця 3

Динаміка показників фінансової стійкості підприємств України

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
1. Коефіцієнт автономії (незалежності)	0,283	0,245	0,247	0,249	0,269
2. Коефіцієнт мобільності	1,037	1,370	1,313	1,371	1,371
3. Коефіцієнт забезпечення запасів власними обіговими коштами	-1,964	-1,689	-1,425	-1,212	-1,079
4. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,730	-0,722	-0,750	-0,693	-0,566
5. Коефіцієнт фінансового ризику	2,527	3,084	3,051	3,015	2,715
6. Співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю	1,146	1,525	1,181	1,164	1,168

Джерело: розраховано за даними [10]

Висновок щодо зниження підприємствами фінансової стійкості підтверджується також негативною тенденцією коефіцієнта фінансового ризику. Так, якщо у 2015 р. на кожен гривню, вкладену у власний капітал підприємств, припадало в середньому 2,5 грн. позикових коштів, то у 2019 році їх сума складає 2,7 грн., що вказує на підвищення й так високого рівня залежності підприємств від зовнішнього фінансування.

Позитивним для підприємств України є рівень співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю. Так, у 2019 р. на кожен гривню кредиторської заборгованості припадало 1,17 грн. дебіторської. Тобто, підприємства здатні повністю покривати найбільш строкові зобов'язання грошовими коштами, які вони можуть отримати від дебіторів.

Наступною складовою аналізу фінансового стану підприємств України є оцінка показників ділової активності (табл. 4).

Результати розрахунків, наведених у таблиці 4, показали, що динаміка всіх показників ділової активності підприємств України за досліджуваний період була позитивною, виключення складає лише коефіцієнт оборотності запасів. І оборотні активи, і дебіторська та кредиторська заборгованість почали швидше обертатися, що свідчить про підвищення ділової активності підприємств. Зріс також рівень продуктивності праці працівників та віддача основних засобів. А отже, і робочу силу, і основні засоби, підприємства стали більш ефективно використовувати. У той же час менеджменту підприємств необхідно звернути увагу на уповільнення оборотності запасів, оскільки темпи зростання запасів випереджають темпи зростання обсягу продукції, тобто відбувається недоцільне заморожування коштів.

Таблиця 4

Динаміка показників ділової активності підприємств України

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
1. Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,26	1,08	1,35	1,45	1,45
2. Коефіцієнт оборотності запасів	6,07	5,95	5,89	5,87	5,95
3. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	2,05	1,58	2,20	2,35	2,37

4. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	2,35	2,41	2,60	2,73	2,77
5. Продуктивність праці працівників, тис. грн.	893,7	1089,7	1333,8	1548,8	1547,5
6. Віддача основних засобів, грн.	1,94	2,26	2,75	3,04	2,95

Джерело: розраховано за даними [10]

Узагальнюючою характеристикою, що відображає не лише фінансовий стан, а також і ефективність діяльності підприємств, є рентабельність.

На рис. 1 представлено динаміку показників рентабельності операційної й усієї діяльності підприємств України.

Рис. 1. Динаміка показників рентабельності підприємств України

Джерело: побудовано за даними [10]

Представлена на рис. 1 динаміка свідчить про те, що основна діяльність підприємств України є рентабельною, у той час як інші види діяльності приносять збитки. Унаслідок цього показник рентабельності усієї діяльності протягом аналізованого періоду був нижчим, ніж рентабельність операційної діяльності. Найбільші збитки приносить фінансово-інвестиційна діяльність підприємств. Тому менеджменту підприємств слід більше уваги приділяти аналізу доцільності здійснення інших, крім основної, видів діяльності, оскільки вони приносять збитки і негативно впливають на рівень фінансового стану підприємств.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити висновок, що підприємствам України властиві тенденції щодо погіршення фінансового стану, а саме: відбувається зростання частки поточної кредиторської заборгованості в загальній сумі капіталу підприємств, яка є одним із найбільш ризикованих джерел формування активів; показники платоспроможності та фінансової стійкості не відповідають рекомендованим значенням й існує загроза їх втрати; відбувається уповільнення оборотності запасів у результаті того, що темпи зростання запасів випереджають темпи зростання обсягу продукції; основна діяльність підприємств України є рентабельною, однак інші види діяльності, і в першу чергу фінансово-інвестиційна, приносять збитки.

Виявлені в ході аналізу негативні тенденції та ризики дозволяють запропонувати наступні заходи для покращення фінансового стану підприємств України та підвищення ефективності їх діяльності: менеджменту підприємств необхідно визначити найбільш оптимальне співвідношення складників капіталу, за якого підприємства можуть вільно маневрувати та ефективно використовувати грошові кошти, забезпечуючи тим самим безперебійний процес виробництва і реалізації продукції; зменшити питому вагу короткострокових зобов'язань у загальній сумі капіталу на користь власного капіталу та довгострокових зобов'язань; не допускати появу понаднормативних запасів сировини та матеріалів; збільшити обсяг власних обігових коштів шляхом переходу до виробництва більш рентабельних видів продукції; проводити оцінку доцільності здійснення інших, крім основної, видів діяльності, які є збитковими і негативно впливають на рівень фінансового стану підприємств.

Список літератури

1. Білик М. Д., Котов І. Л. Фінансовий стан підприємства: теорія, методика. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 5. С. 86-92.
2. Волкова Н. А. Методичні аспекти бізнес-аналізу суб'єкта господарювання. *Інтелект XXI*. 2020. № 2. С. 47-50.
3. Ковальчук Т. М., Вергун А. І. Діагностичний аналіз фінансового стану: теорія та методологія. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. Том 1. №5. С. 129-134.
4. Поддєрьогін А. М., Наумова Л. Ю. Фінансова стійкість підприємств в економіці України : [монографія] К.: КНЕУ, 2011. 184 с.
5. Терещенко О. О. Діагностика фінансового стану підприємства: монографія. К. : Вид-во КНЕУ, 2008. 268 с.
6. Черниш С. С. Проблеми застосування методик аналізу фінансового стану на вітчизняних підприємствах. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5. С. 142-146.
7. Приходько Н. І. Поняття фінансового стану підприємства: деякі аспекти його визначення. *ФІП ФІП PSE*. 2010. Т. 8, С. 188-190.
8. Пітінова А.О. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства: сутність і необхідність. *Економічні науки*. 2013. № 4. С. 379-389.
9. Носова Є. Система показників фінансового стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2012. № 138. С. 53-56.
10. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2021).

References

1. Bilyk M. D. & Kotov I. L. (2013). The financial condition of the enterprise: theory, methodology. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 5, 86-92 [in Ukrainian].
2. Volkova N. A. (2020). Methodological aspects of business analysis of an business entity. *Intelekt XXI*, 2, 47-50 [in Ukrainian].
3. Koval'chuk T. M. & Verhun A. I. (2015). Diagnostic analysis of financial condition: theory and methodology. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 1, 5, 129-134 [in Ukrainian].
4. Poddier'ohin, A. M. & Naumova, L. Yu. (2011). *Finansova stijkist' pidprijemstv v ekonomitsi Ukrainy*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Tereschenko O. O. (2008). *Diahnostyka finansovoho stanu pidprijemstva: monohrafia*. Kyiv: Vyd-vo KNEU [in Ukrainian].
6. Chernysh S. S. (2012). Problems of application of methods of the analysis of a financial condition at the domestic enterprises. *Innovatsijna ekonomika*, 5, 142-146 [in Ukrainian].
7. Prykhod'ko N. I. (2010). The concept of financial condition of the enterprise: some aspects of its definition. *FIP FYP PSE*, 8, 188-190 [in Ukrainian].
8. Pitinova A.O. (2013). Comprehensive assessment of the financial condition of the enterprise: the essence and necessity. *Ekonomichni nauky*, 4, 379-389 [in Ukrainian].
9. Nosova Ye. (2012). System of indicators of financial condition. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia «Ekonomika»*, 138, 53-56 [in Ukrainian].
10. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed June 12, 2021).

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 332.143

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-83-89

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЯКІВСЬКОЇ ГРОМАДИ

Карпов В.А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Бойко Н.В., магістрант, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: nadyabobo999@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

***Анотація.** Об'єкт дослідження. Соціально-економічний розвиток територіальних громад є важливим показником оцінки рівня розвитку держави. Розвиток місцевого самоврядування та створення територіальних громад передбачає насамперед підвищення фінансової спроможності, інвестиційної та економічної привабливості території для комфортного проживання громадян. Методологія. Методологію дослідження формують визначення цілей, завдань, пріоритетів і напрямків сталого місцевого економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади з урахуванням потреб та інтересів громади. Результати. Основною метою статті є оцінка основних показників соціально-економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади, на основі якої запропоновано пріоритети стратегії її економічного і соціального розвитку до 2025 року. У роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку Маяківської громади за різними показниками та змінами що відбулися на території громади. Визначено сучасний стан соціально-економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади, динаміку розвитку медицини, розвитку шкіл та дошкільних закладів. У ході дослідження соціально-економічного розвитку було представлено стратегія розвитку економічного та розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади. Наукова новизна. Наукова новизна полягає в апробації і практичному застосуванні алгоритму розробки стратегії економічного і соціального розвитку території стосовно конкретної сільської об'єднаної територіальної громаді. Практична та (або) теоретична значущість. Отримані результати в подальшому будуть використані для розробки концептуальних моделей для аналогічних сільських об'єднаних територіальних громад на регіональному рівні.*

***Ключові слова:** стратегія місцевого економічного і соціального розвитку; регіон; громада; населення; витрати; розвиток території.*

DEVELOPMENT OF A STRATEGY FOR ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE MAYAK COMMUNITY

Karpov Vladimir, PhD of Economics, Associate Professor of Economics, Law and Business Management, head of the research department, assistant professor, Odessa National Economics University, Odessa, Ukraine
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Boyko Nadezhda, undergraduate student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nadyabobo999@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

***Abstract.** Object of study. The socio-economic development of territorial communities is an important indicator of assessing the level of development of the state. The development of local self-government and the creation of territorial communities presupposes, first of all, an increase in the financial solvency, investment and economic attractiveness of territories for the comfortable living of citizens. Methodology. The research methodology is formed by the definition of goals, objectives, priorities and directions of sustainable local economic development of the Mayakovskyy united territorial community, taking into account the needs and interests of society. Results. The main purpose of the article is to assess the main indicators of the socio-economic development of the Mayak united territorial community, on the basis of which the priorities of the strategy of its economic and social development until 2025 are proposed. The paper analyzes the socio-economic development of the Mayakovskyy community according to various indicators and changes that have occurred on the territory of the community. The current state of the socio-economic development of the Mayakovskyy united territorial community, the dynamics of the development of medicine, the development of schools and preschool institutions have been determined. In the course of the study of socio-economic development, a strategy for the development of*

economic and social development of the Mayakovsky united territorial community was presented. Scientific novelty. The scientific novelty lies in the approbation and practical application of the algorithm for developing a strategy for the economic and social development of the territory in relation to a specific rural united territorial community. Practical and / or theoretical significance. The results obtained will be used in the future to develop conceptual models for similar rural united territorial communities at the regional level.

Keywords: *strategy of local economic and social development; region; community; population; costs; development of territories.*

JEL Classification: R110, E600

Постановка проблеми. Територіальна реформа в Україні вимагає дослідження цілого ряду пов'язаних з нею питань і виникаючих при цьому проблем. До основних з яких відносяться: оцінка сучасного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, їх стану, оцінка спроможності регіонів впоратися з проблемним питанням державної регіональної політики, розробка основних заходів у сфері соціального-економічного розвитку територіальних громад спрямованих на розв'язання фінансових, екологічних, демографічних, соціальних та інших проблем, які виникають в нових умовах перебудови територій, особливо актуальним у даному випадку є дослідження умов місцевого економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади (ОТГ).

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів України займалися наступні вітчизняні вчені: О.І. Павлов, О.Г. Булавка, В.Г. Андрійчук, В.В. Юрчишин, Ю.Е. Губені, М.Й. Малік, І.В. Прокопа, В.К. Терещенко, П.Т. Саблук, Л.О. Шепотько, Ковальов А.І., Сментина Н.В. та багато інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення місцевого економічного та соціального розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну від країн Європейського союзу, в яких діють програми, спрямовані на розвиток сільських територій.

Мета дослідження. Метою статті є оцінка основних властивостей соціально-економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади, яка намагається розвиватися та прагне активно включитися в суспільно економічні процеси сучасної України. Це вимагає обґрунтування та застосування нових підходів до використання економічного, людського та природно ресурсного потенціалу України та її регіонів для досягнення нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення.

Основний матеріал. Маяківська сільська об'єднана територіальна громада утворена відповідно до законодавства України згідно з рішенням Маяківської сільської ради від 10 липня 2017 року № 461-VII «Про добровільне об'єднання територіальних громад», [1] рішенням Надлиманської сільської ради від 10 липня 2017 року № 231-VII «Про добровільне об'єднання територіальних громад», рішенням Удобенської сільської ради від 10 липня 2017 року № 201-VII «Про добровільне об'єднання територіальних громад», розпорядженням Одеської обласної державної адміністрації від 07.07.2017 р. № 560/А-2017 «Про затвердження висновку щодо відповідності Конституції та законам України проєктів рішень місцевих рад щодо добровільного об'єднання».

Маяківська об'єднана територіальна громада розташовується в південній частині Біляївського району Одеської області. Площа Маяківської об'єднаної територіальної громади – 116,8 км², чисельність населення громади – 9563 осіб, отже щільність населення на 1км² складає 82 особи. Адміністративним та культурним центром об'єднаної громади є с. Маяки, яке розміщене на відстані 10 км від м. Біляївка та 37 км від обласного центру м. Одеса. Земельний фонд Маяківської об'єднаної територіальної громади станом на момент народження ОТГ складає близько 18 787 га, з них – 4530 га – с. Маяки, 10036,87 га – с. Удобне, 4220 га – с. Надлиманське.

Розглянемо основні тенденції соціально-економічного розвитку та особливості господарського комплексу ОТГ.

На території об'єднаної територіальної громади переважають особисті селянські господарства, для яких характерні не велика площа господарства, середня продуктивність, використання ручної робочої сили. Економіка Маяківської ОТГ представлена 167 підприємствами та фермерськими господарствами, які займаються різними видами діяльності. В аграрному секторі ОТГ здійснюють господарську діяльність 14 сільськогосподарських підприємств та 52 фермерських господарств. З них 3 великих сільськогосподарських підприємств – орендарів земельних часток (паїв), які спеціалізуються на вирощуванні зернових культур. На території об'єднаної територіальної громади розміщене Дністровське міжрайонне управління водного господарства, яке здійснює діяльність з експлуатації державних меліоративних систем, використання, збереження та відтворення водних ресурсів, меліорації земель, вирішує разом з місцевою владою, КП «Наше село», об'єднаннями громадян питання забезпечення населення та сільськогосподарських виробників, виробничі функції з управління інженерною інфраструктурою меліоративних систем та її окремими об'єктами.

Промисловість. Два підприємства здійснюють діяльність в промисловій галузі. Працює цех Виробничого об'єднання «Одеський консервний завод» з переробки та консервування рибної продукції. Завод є одним з найбільших роботодавців на території СГД – 103 працівника. У 2019 році розпочало діяльність підприємство з переробки та сушки овочів – ТОВ «ЕРДКРАФТ». Для започаткування бізнес-проекту на території громади, підприємством було залучено значні інвестиції у тому числі на закупівлю сучасного обладнання, нових технологій та програм.

Підприємництво. Власну справу в ОТГ запровадили 234 фізичних осіб-підприємців. З них 209 суб'єктів малого підприємництва здійснюють діяльність на спрощеній системі оподаткування, створюють робочі місця та сплачують податки в бюджет громади. Майже дві третини СПД – фізичних осіб, або 141 – здійснюють діяльність в сфері торгівлі та ресторанного бізнесу, 20 СПД – в будівництві, 29 суб'єктів господарювання надають побутові та інші різноманітні послуги, 10 СПД надають транспортні послуги, 9 здійснюють діяльність в сільському господарстві.

Туризм. Особливість економіко-географічного розташування Маяківської ОТГ, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні унікальні природні ресурси, комплекси нижнього Дністра з великим біологічним різноманіттям та привабливими природними ландшафтами мережа водних та автомобільних магістралей обумовлюють розвиток в громаді сфери туризму і рекреації. На території громади розміщені також садиби зеленого туризму. Основою цього потенціалу є унікальні природні, наявністю цікавих туристичних локацій, зокрема таких як спортивний кінний клуб «Золота грива», астрономічна обсерваторія Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова та ін. Дельта Дністра – унікальне та багате водно-болотне угіддя в Азово-Чорноморському коридорі: красивий ландшафт, ріка, птахи. За своєю привабливістю дельта займає одне із перших місць серед диких ландшафтів Європи. В дельті Дністра можливі як маршрути одного дня, так і багатоденні екскурсії. Дельта Дністра є унікальною моделлю для проведення багатьох досліджувальних робіт археологічного, історичного, гідрологічного, біологічного, екологічного та інших напрямлень. Водно-болотні угіддя являються прекрасною школою «під відкритим небом», де щорічно, на протязі багатьох років проводяться екологічні екскурсії та експедиції для дітей різного віку.

Рівень життя населення та соціальна інфраструктура громади. Одним із найважливіших показників соціального становища є демографічна ситуація. Станом на січень 2018 року на території Маяківської ОТГ проживає 9490 осіб, з них: громадян пенсійного віку (60+) – 2090 осіб, що складає 22% від усього населення, дітей віком до 18 років – 2086, що становить 22% та громадян працездатного віку – 5314 осіб, що становить 56%.

Підіємо підсумки аналізу стану Маяківської ОТГ. На нашу думку, Маяківська громада – це насамперед соціально-економічно розвинена громада, адже ми бачимо, як розвивається економіка Маяківської територіальної громади, медицина, якій в громаді приділяється велика увага, як стрімко підвищується рівень населення в селах Маяківської територіальної громади, житловий фонд на 80 % складається із приватного сектору. Всі населені пункти, які входять до Маяківської громади електрифіковані, газифіковані, телефонізовані, також є покриття для доступу до мережі Інтернет. Використання бюджетних коштів громади на ремонт шкіл, благоустрою населених пунктів, лікарень, безумовно це сприяє соціально – економічному розвитку громади.

Сукупність принципів, методів і інструментів реалізації сталого розвитку територій можна визначити як механізм його реалізації, а його послідовність реалізації укладається в схему наведену на рис. 1.

Даний алгоритм розроблений з урахуванням етапності послідовності дій з управління сталого розвитку території. Аналізуючи соціально-економічний розвиток Маяківської територіальної громади, можна зробити висновок, що головними напрямками (пріоритетами) розвитку соціально-економічного розвитку громади мають стати:

- розвиток сучасної промислової індустрії на базі ІТ-технологій і SMART-управління;
- розвиток транспортної складової економіки;
- підвищення ресурсоефективності та екологізація;
- розвиток туризму та індустрії гостинних послуг;
- розвиток соціальної сфери, освіти, науки та культури.

Підтримка визначених пріоритетами дасть змогу розв'язати соціально-економічні проблеми розвитку громад.

Нами була розроблена матриця реалізації наведених пріоритетів через систему стратегічних і операційних цілей і завдань. У комплексі ця матриця і склала основу формування методів досягнення поставлених цілей стратегії економічного і соціального розвитку ОТГ.

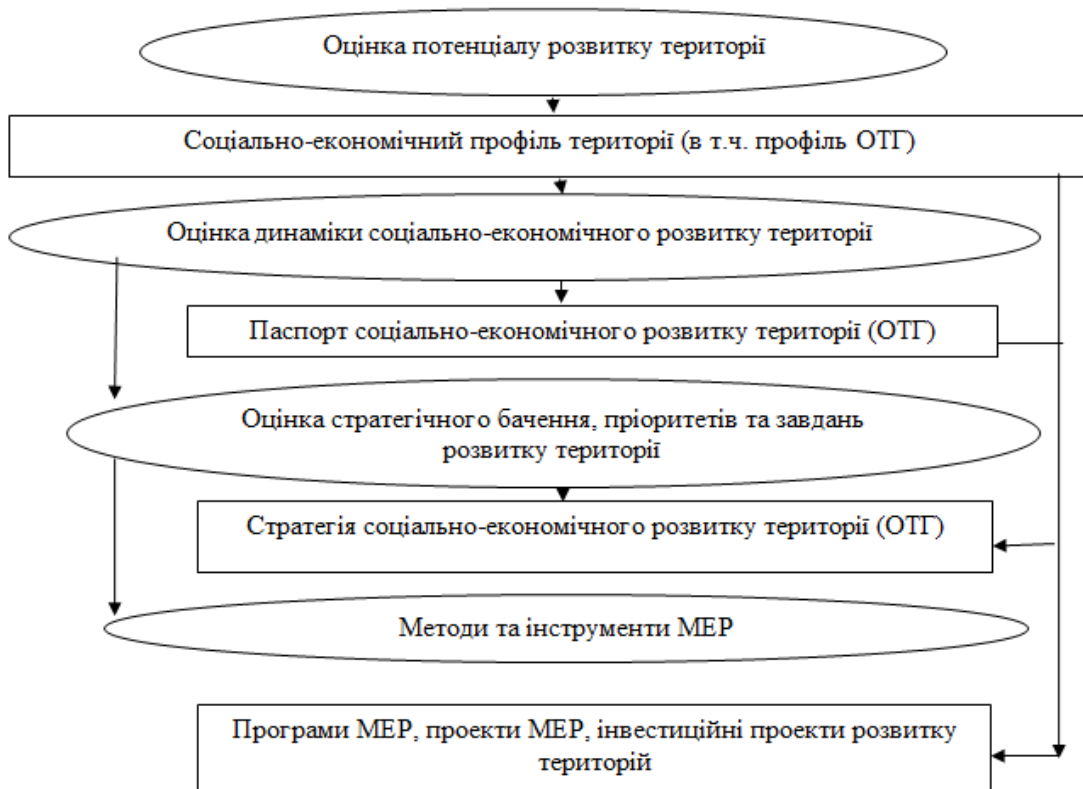

Рис. 1 Механізми управління збалансованим розвитком територіальних утворень

Джерело: власна розробка

Досягнення поставлених цілей у вирішенні завдань пріоритетних напрямів розвитку Маяківської ОТГ можливо різними шляхами їх реалізації. Поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів реалізації стратегії в накладенні на час її реалізації призводить до деревовидного характеру шляхів бачення досягнення стратегічної мети розвитку Маяківської ОТГ до 2025 року. У теорії стратегічного управління такий підхід прийнято називати сценарним.

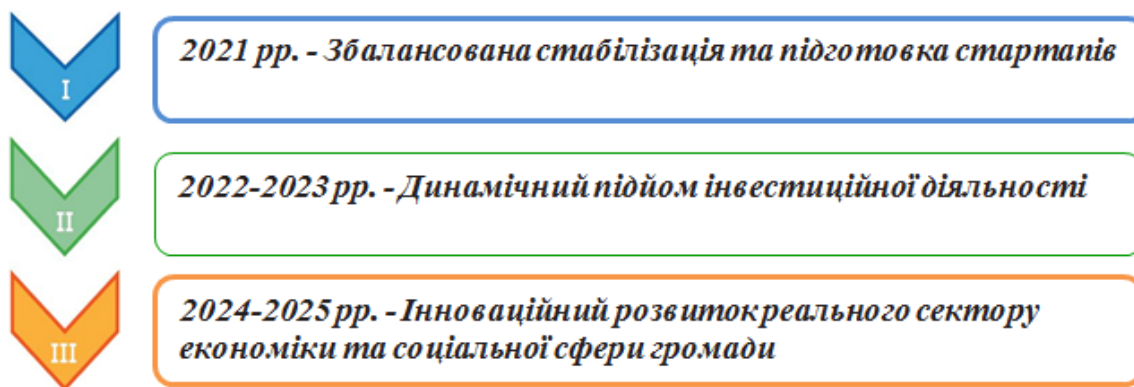

Рис. 2 Послідовність реалізації сценаріїв Стратегії розвитку Маяківської ОТГ до 2025 року

Джерело: розроблено автором

Нами було розроблено три основні сценарії розвитку ОТГ (інерційний, мобілізаційний і інноваційний), які базуються на принципах покрокової реалізації розробленої стратегії, є можливість досягнути її мети за три етапи (рис. 2). На етапі «Збалансована стабілізація

та підготовка стартапів» передбачається: створюються необхідні умови для ефективного використання вже наявних конкурентних переваг і створення нових. На другому етапі передбачається: динамічний підйом інвестиційної діяльності (етап активного впровадження і реалізації проектів розвитку громади), «Примножуємо і впроваджуємо». На 3-му етапі передбачається: інноваційний розвиток реального сектору економіки та соціальної сфери громади (перехід до інноваційного шляху розвитку), «прискорене зростання якості життя мешканців громади». Кожен сценарій і етап стратегії передбачає свій комплекс заходів, завдань та індикативних показників, реалізація яких залежить від складних умов і можливостей розвитку ОТГ.

При розробці стратегії розвитку Маяківської ОТГ до 2025 року нами був розроблений механізм її реалізації. Базовою одиницею реалізації стратегії виступають проекти. Затверджені проекти формують портфель проектів Стратегії. У відповідності з цими етапами стратегії реалізується послідовне досягнення поставлених цілей пріоритетних напрямків і запланованих рівнів індикативних показників. Цільовими індикаторами Стратегії економічного та соціального розвитку Маяківської ОТГ визначені певні показники, що характеризують стан ключових сфер життєдіяльності громади. Початкове значення кожного індикатора зазначено на 2020 рік. Індикатори згруповані за пріоритетними напрямками розвитку громади. В основі більшості наведених індикаторів лежать методики державних органів статистики, частина індикаторів складалась за рекомендаціями фахівців цільових робочих груп. Поетапні порогові значення індикаторів у 2025 році були визначені на основі вивчення динаміки відповідних показників експертів.

Висновки. 1. Сполучною ланкою між цілями розвитку ОТГ і існуючими проблемами виступає стратегія. Під стратегією розвитку необхідно розуміти систему дій та рішень органів самоврядування, представників громадськості, бізнесу стосовно вибору, розробки та реалізації стратегії.

2. Нормативно-правове поле, що стосується розробки стратегії в Україні ще не сформована остаточно, а лише перебуває на стадії свого формування, адже залишається безліч питань, які вимагають свого законодавчого унормування.

3. Розробка стратегії передбачає проходження послідовно таких трьох фаз: ухвалення рішення про необхідність розробки плану, стратегічної фази, в якій остаточно визначаються цілі розвитку на певний період, їх виконавці і партнери, розробляється стратегія розвитку, визначаються завдання і результати для кожного з акторів, засоби і методи комунікації, контролю тощо та фази реалізації, на якій реалізується певна стратегія розвитку.

4. Економічний стан Маяківської громади відповідає вимогам та викликам сучасності, але не в повній мірі влаштовує баченням керівництва громади. Зокрема, ще не значно росте доля інноваційної продукції, недостатньо розвинуті туризм та індустрія гостинності. Незначні обсяги іноземних інвестицій, кількість робочих місць суттєво не зростає. Транспортні проблеми сполучення за останні роки хоч і не загострилися, але поряд з тим потребує додаткової уваги автомобільне сполучення із госпітальними центрами. Соціальна складова потребує невідкладних корегувань за негативних демографічних процесів, скороченні питомої ваги працездатного та кваліфікованого населення та від'їзд на більш мотивовану роботу у великі міста країни та за кордон.

5. Екологічна складова існує за наявності невирішених проблем у водовідведенні та в політиці цивілізованого поводження із твердими побутовими відходами. Управлінська сфера – належне місце повинне зайняти «SMART-управління», адміністра-тивний сервіс, що вчасно та якісно надається громадянам. Потребує уваги налагодження взаємозв'язків між місцевою владою, громадою та соціально відповідальним бізнесом відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство». Також дуже актуальним є ефективне використання переваг громади, що діють в умовах фінансової децентралізації.

6. На нашу думку, Маяківська громада – це насамперед соціально-економічно розвинена громада, адже ми бачимо, як розвивається економіка Маяківської територіальної громади, медицина, якій в громаді приділяється велика увага, як стрімко підвищується рівень населення в селах Маяківської територіальної громади, житловий фонд на 80 % складається із приватного сектору. Всі населені пункти, які входять до Маяківської громади електрифіковані, газифіковані, телефонізовані, також є покриття для доступу до мережі Інтернет. Використання бюджетних коштів громади на ремонт шкіл, благоустрою населених пунктів, лікарень, безумовно це сприяє соціально – економічному розвитку громади.

7. Візія розвідку Маяківської громади - «Створити умови для гармонійного розвитку громади».

8. Місія - «Партнерство влади, громади та бізнесу в досягненні добробуту і соціально-економічного зростання».

9. Підсумки SWOT-аналізу стану Маяківської ОТГ можна визначити наступним чином:
- економічний стан громади відповідає вимогам та викликам сучасності, але не в повній мірі влаштовує баченням керівництва громади. Зокрема, ще не значно росте доля іннова-

ційної продукції, недостатньо розвинуті туризм та індустрія гостинності. Незначні обсяги іноземних інвестицій, кількість робочих місць суттєво не зростає. Транспортні проблеми сполучення за останні роки хоч і не загострилися, але поряд з тим потребує додаткової уваги автомобільне сполучення із госпітальними центрами.

- соціальна складова потребує невідкладних корегувань за негативних демографічних процесів, скороченні питомої ваги працездатного та кваліфікованого населення та від'їзд на більш мотивовану роботу у великі міста країни та за кордон.

- екологічна складова існує за наявності невирішених проблем у водовідведенні та в політиці цивілізованого поводження із твердими побутовими відходами.

- управлінська сфера – належне місце повинне зайняти «SMART-управління», адміністративний сервіс, що вчасно та якісно надається громадянам. Потребує уваги налагодження взаємозв'язків між місцевою владою, громадою та соціально відповідальним бізнесом відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство». Також дуже актуальним є ефективне використання переваг громади, що діють в умовах фінансової децентралізації.

10. Наведений у роботі аналіз соціально-економічний розвиток Маяківської територіальної громади, дозволив зробити висновок, що головними напрямками (пріоритетами) розвитку соціально-економічного розвитку громади мають стати:

- розвиток сучасної промислової індустрії на базі IT-технологій і SMART-управління;
- розвиток транспортної складової економіки;
- підвищення ресурсоефективності та екологізація;
- розвиток туризму та індустрії гостинних послуг;
- розвиток соціальної сфери, освіти, науки та культури.

11. У роботі розроблені сценарії досягнення поставлених в стратегії цілей а також визначено етапи їх здійснення.

12. Наведено моніторинг реалізації стратегії. У відповідності з цим моніторингом та етапами розроблені індикативні показники, що характеризують стан ключових сфер життєдіяльності громади. Початкове значення кожного індикатора зазначено на 2020 рік. Поетапні порогові значення індикаторів у 2025 році були визначені на основі вивчення динаміки відповідних показників експертів.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку досліджень є актуалізація поставлених цілей в стратегії розвитку ОТГ, з метою досягнення запланованих рівнів індикативних показників, досягнення основної мети і пропорцій економічного і соціального розвитку ОТГ. Основним напрямком подальших досліджень в цьому напрямку, на наш погляд, є роботи з розробки програм і проєктів місцевого економічного розвитку.

Список літератури

1. Закон України Про добровільне об'єднання територіальних громад URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html (дата звернення: 29.04.2021).
2. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика : монографія. Одеса: Атлант. 2015. 365 с.
3. Офіційний сайт Маяківської ОТГ URL: <https://mayakivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 29.04.2021).
4. Маяківська сільська громада URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%8F%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0 (дата звернення: 30.04.2021)
5. Офіційний сайт Державної служби статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.05.2021).
6. Маяківський НВК "Заклад загальної середньої освіти I-III ступенів - заклад дошкільної освіти" URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15266> (дата звернення: 30.04.2021).
7. Надлиманський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15481>(дата звернення: 05.05.2021).
8. Удобенський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15504>(дата звернення: 05.05.2021).
9. УО Маяківської ОТГ сайт URL: <https://od.isuo.org/ru/authorities/view/id/5706> (дата звернення: 07.05.2021).
10. Комунальне комерційне підприємство «Маяківський центр первинної медико-санітарної допомоги Біляївського району Одеської області» URL: <https://mayakivska-gromada.gov.ua/komunalne-nekomercijne-pidriemstvo-mayakivskij-centr-pervinnoi-medikosanitarnoi-dopomogi-bilyaivskogo-rajonu-odeskoi-oblasti-00-08-19-21-04-2021/> (дата звернення: 06.05.2021).
11. В Маяківській ОТГ відкрили амбулаторію європейського зразка URL: <http://silahromad>.

com.ua/2018/12/27/v-mayakivskij-otg-vidkrili-ambulatoriyu-yevropejskogo-zrazka/(дата звернення: 06.05.2021).

References

1. Zakon Ukrainy Pro dobrovilne obiednanni a terytorialnykh hromad URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html(datazvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
2. Smentyna N. V. Stratehichne planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku na mezorivni: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / N. V. Smentyna. Odesa: Atlant. 2015. 365 s. [In Ukrainian].
3. Ofitsiinyi sait Maiakivskoi OTH URL: <https://mayakivska-gromada.gov.ua/>(datazvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
4. Maiakivska silska hromada URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%8F%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0 (datazvernennia: 30.04.2021). [In Ukrainian].
5. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 06.05.2021). [In Ukrainian].
6. Maiakivskiyi NVK "Zaklad zahalnoiserednoi osvity I-III stupeniv – zaklad doshkilnoi osvity" URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15266> (data zvernennia: 30.04.2021). [In Ukrainian].
7. Nadlymanskyi zaklad zahalnoiserednoi osvity I-III stupeniv URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15481> (data zvernennia: 05.05.2021).
8. Udobnenskyi zaklad zahalnoiseredn oiosvity I-III stupeniv URL: <https://od.isuo.org/ru/schools/view/id/15504> (data zvernennia: 05.05.2021). [In Ukrainian].
9. UO Maiakivskoi OTH URL: <https://od.isuo.org/ru/authorities/view/id/5706> (data zvernennia: 07.05.2021). [In Ukrainian].
10. Komunalne komertsiiine pidpriemstvo «Maiakivskyi itsentr pervynnoi medyko-sanitarnoi dopomohy Biliaivsko horaionu Odeskoi oblasti» URL: <https://mayakivska-gromada.gov.ua/komunalne-nekomercijne-pidriemstvo-mayakivskij-centr-pervinnoi-medikosanitarnoi-dopomogi-bilyaivskogo-rajonu-odeskoi-oblasti-00-08-19-21-04-2021/> (datazvernennia: 06.05.2021). [In Ukrainian].
11. V Maiakivskii OTH vidkryly ambulatorii yevropeiskoho zrazka URL: <http://silahromad.com.ua/2018/12/27/v-mayakivskij-otg-vidkrili-ambulatoriyu-yevropejskogo-zrazka/> (data zvernennia: 06.05.2021). [In Ukrainian].

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 65.012.122

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-90-95

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ОПТОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Носаченко О. А., аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: alex.nosachenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3461-5623

Анотація. Метою дослідження є у визначенні ролі діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств, обґрунтуванні її структури шляхом визначення операцій та послідовності їх виконання. Методика базується на використанні аналітичного методу, який спрямований на визначення внутрішніх тенденцій і дозволяє виокремити переваги застосування діагностики для визначення резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах. Результати. Обґрунтовано, що відмінною рисою діагностики є завдання – оцінити ситуацію на конкретний момент часу, виявити відхилення та визначити причини, що викликали ці відхилення, тобто виявити причинно-наслідкові зв'язки. Побудована логічна схема діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах. Запропоновано визначення ступенів проведення діагностики для оптових підприємств харчової промисловості. Практична значимість. Теоретичні розробки можуть бути використані для виявлення, аналізу та оцінювання резервів на оптових підприємствах харчової промисловості, що дозволить побудувати вдосконалені стратегії розвитку та окреслити подальші перспективи для підвищення рівня конкурентоспроможності.

Ключові слова: діагностика, економічна діагностика, етапи економічної діагностики, резерви підприємств, підвищення конкурентоспроможності, принципи економічної діагностики.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE RESERVES DIAGNOSTICS TO INCREASE COMPETITIVENESS IN THE WHOLESALE ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY

Nosachenko Alexander, graduate student Department of Economics, Law and Business Management Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: alex.nosachenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3461-5623

Abstract. Purpose. The scientific article is devoted to the study of diagnostics of reserves of competitiveness increase in enterprises as an analytical tool for identifying the state of reserves, their availability and evaluation in order to develop a strategy based on the totality of existing reserves and resources. Due to the implementation of diagnostic research, the process of recognizing and determining the general trends in attracting reserves at the enterprise takes place and identification of parameters and indicators of reserves that have an impact on improving competitiveness. Diagnosis is a necessary step in the study of the problem and allows you to identify and adjust all further management actions to increase the competitiveness of enterprises. The purpose of the study is to determine the role of diagnostics of reserves to increase the competitiveness of enterprises, substantiate its structure by determining the operations and sequence of their implementation. Method. Theoretical research is based on an analytical research method, which aims to determine the internal trends and capabilities of the subject and allows to identify the benefits of using diagnostics to determine reserves in enterprises. Results. It is substantiated that the distinguishing feature of diagnostics is the task - to assess the situation at a particular time, to identify deviations and determine the causes of these deviations, i.e. to identify causal relationships. The logical scheme of diagnostics of reserves of increase of competitiveness at the enterprises is constructed. It is proposed to determine the stages of diagnostics for wholesale enterprises of the food industry using the developed algorithm. Scientific novelty. The principles on which the structure of economic diagnostics is based and which reflect the specifics of the direction of the dynamics of indicators and the requirements for the structure of the results of the wholesale enterprises of the food industry are determined. Practical importance. Theoretical developments can be used to identify, analyze and evaluate reserves in wholesale food companies, which will build improved development strategies and outline further prospects for increasing competitiveness.

Keywords: diagnostics, economic diagnostics, stages of economic diagnostics, reserves of enterprises, increasing competitiveness, principles of economic diagnostics.

JEL Classification: B490, M290, L660

Постановка проблеми. Для визначення резервів підвищення конкурентоспроможності вагому роль грає діагностика, яка виступає категорією виявлення стану резервів на підприємстві, розпізнаванням ситуації щодо можливостей підвищення конкурентоспроможності за рахунок існуючих резервів. Завдяки здійсненню діагностичних досліджень відбувається процес розпізнавання та визначення загальних тенденцій залучення резервів на підприємстві; виявлення параметрів і показників резервів, які мають вплив на підвищення конкурентоспроможності. Діагностика виступає необхідним етапом дослідження поставленої проблеми та дозволяє визначити та корегувати всі подальші управлінські дії для вирішення окресленої задачі.

Аналіз останніх досліджень. Питання визначення резервів розвитку підприємств вивчалось вітчизняними науковцями, такими як: Л. В. Гринецька, І. М. Кирчата, М. О. Козлова, О. М. Шершенюк, Г.Є. Ямненко, В. М. Ячменева і М. С. Федоркіна та ін. Ці фахівці досліджували окреслену дефініцію як окрему категорію та обґрунтовували її використання. В основу наших досліджень покладено праці вчених, які розглядали місце діагностики в наукових напрацюваннях і її подальше застосування. Ними виступили: А. І. Ковальов, І. В. Кривов'язюк, Л. О. Лігоненко та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі теоретико-методологічні напрацювання щодо виявлення резервів та пропозицій з визначення і використання діагностики, в науковій літературі відсутні нароби з дослідження діагностики резервів. Це обумовило мету статті та її зміст.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств, обґрунтуванні її структури шляхом визначення операцій та послдовності їх виконання.

Основний матеріал. Термін «діагностика» (від грец. *diagnostikos* – спроможний розпізнавати, визначати, розрізняти) означає розпізнавання стану об'єкта, що досліджується, за непрямыми ознаками. Інший можливий переклад цього терміну – вивчення стану об'єкта, у тому числі економічного, що відповідає традиційному поняттю економічного аналізу [1, с. 11]. В науковій економічній літературі існують різні трактування поняття «діагностики» [2-6]. Крім цього, виділені трансформаційні значення діагностики – економічна діагностика, діагностика підприємств, діагностика фінансово-господарської діяльності підприємств, комплексна бізнес-діагностика підприємств, діагностика економічної системи тощо. Частіше за все такі дефініції виступають лише різновидами загального поняття. У подальших дослідженнях нами буде використано поняття діагностики, що визначається як метод «аналізу і оцінки економічних показників роботи підприємства на підставі вивчення окремих результатів, відсутності повної інформації з метою виявлення резервів та з'ясування перспектив його розвитку й наслідків поточних управлінських рішень» [7]. В даному трактуванні, на нашу думку, найбільш точно простежується зв'язок між виробничою складовою та стратегічним управлінням, логікою планування господарювання підприємства.

Науковці підкреслюють вагомість визначення кола показників для проведення діагностики, що будуються на виявленні різних факторів, необхідних для вирішення поставленого завдання [1, с. 18]. При цьому, фактори можуть бути обрано з урахуванням поставленої мети, що зумовлює застосування системного підходу, який враховує особливості цілісності об'єкта, в якості якого виступає діяльність підприємств, та виявити рух механізмів саморозвитку і самоорганізації, визначення ендогенних та екзогенних зв'язків й поєднання їх до єдиного цілого. Конкретний перелік показників, ресурсів і особливостей діяльності залежать від розуміння об'єкту діагностики, його складових та умов функціонування підприємства у момент здійснення діагностики.

Наявність резервів для підвищення конкурентоспроможності не завжди є свідомством недостатньої уваги до них. Це можуть бути резерви, що не визначені, не сформувалися або приховані і тому не могли бути враховані. Науково-технічний прогрес і пов'язані з ним підвищення рівня кваліфікації кадрів, поява нової техніки, технологій та продукції – безперервний процес, тому в різний час виникає розрив між врахованими і новими можливостями виробництва і ринкової ситуації. Цей розрив і виявляється у вигляді наявності резервів підвищення конкурентоспроможності, тобто невикористаних можливостей для стабільності функціонування на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Резерви підвищення конкурентоспроможності підприємств розглядаються в якості невикористаних можливостей розвитку суб'єктів господарювання за рахунок виявлення прихованих цінностей, які можуть бути використані для покращення рівня ефективності його діяльності і формуванні переваг серед інших конкуруючих суб'єктів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Діагностика резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах має важливе значення, оскільки дозволяє визначити стан та перспективи розвитку діяльності. Метою такої діагностики є контроль пропорцій і темпів економічних категорій у процесі

господарської діяльності, тому діагностику можна розглядати як аналітичний інструмент для підприємств, які розробляють стратегію своєї діяльності, відповідно до сукупності резервів та ресурсів. Результати діагностики необхідні для вдосконалення функціонування підприємств; розробки концепцій і стратегій їх розвитку; оцінці потенціалу та ступеня його використання; дослідження ринків реалізації продукції та їх взаємодії.

Діагностика не обмежується аналізом об'єкта, а використовує, крім аналітичної, і синтетичну діяльність. Головна задача діагнозу – це встановлення внутрішнього стану об'єкта. Але розпізнавання здійснюється не стільки на основі безпосередніх практичних іспитів об'єкту, скільки на основі опосередкованих розумових операцій аналізу й синтезу, оскільки будь-який вид аналізу припускає синтез і навпаки. Задачі діагнозу тісно переплітаються з іншими завданнями – прогнозом, передбаченням, моніторингом. В економічній діагностиці часто прогноз дозволяє уточнити діагноз. І, в той же час, діагностика є вихідним моментом прогнозу, оскільки без чіткої і достовірної констатації сформованого положення неможливо оцінити варіанти розвитку об'єкта. Згідно умовиводам науковців [8, с. 98; 9, с. 100], відмінною рисою діагностики є завдання – оцінити ситуацію на конкретний момент часу, виявити відхилення та визначити причини, що викликали ці відхилення, тобто виявити причинно-наслідкові зв'язки.

Підприємства, як вибрані для дослідження об'єкти, містять повний комплекс показників, необхідних для достовірної діагностики. Проблема полягає у виявленні конкретних показників, необхідних для подальшого розгляду, аналізу та оцінки.

Логічна схема діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах містить чотири етапи:

I. Оцінка та аналіз ситуації на певний момент часу.

II. Виявлення відхилень від існуючих норм або еталонів.

III. Визначення причин відхилень, виявлення причинно-наслідкових зв'язки і залежностей.

IV. Моделювання процесу підвищення конкурентоспроможності.

Змістовність визначених етапів представлена на рисунку 1.

Пропонується визначення ступенів проведення діагностики для оптових підприємств харчової промисловості за допомогою розробленого алгоритму. Запропонований алгоритм складається з етапів використання аналітичної діагностики, діагностики при використанні моделі і експертної діагностики. Особливостями застосування алгоритму є те, що він може бути застосований для оптових підприємств харчової промисловості. Це відбувається завдяки вибору моделі визначення резервів. Для обрання показників здійснюється їх аналіз та проведення порівняння і встановлення імовірних відхилень при подальшому оцінюванні. В результаті імовірним є побудова моделі визначення резервів підвищення конкурентоспроможності, перевірка її в дії.

В результаті постановки діагнозу можливим є проведення порівняння між різними об'єктами. Для оптових підприємств харчової промисловості це можуть бути об'єкти різних видів і обсягів реалізації товарів, відбору роботи на внутрішньому і зовнішньому ринках, підходів до підбору постачальників, логістичних схем і клієнтської бази. Останнім кроком виступає визначення подальшого розвитку об'єкта і здійснення прогнозування (рис. 2).

Для проведення діагностики, необхідно розглянути основні процедури, особливості та етапи її застосування:

- 1) визначення мети;
- 2) вибір джерел даних і визначення вимог до них;
- 3) визначення необхідних обсягів даних та перемінних величин, які використовуються;
- 4) визначення алгоритмів попередньої обробки кожної перемінної;
- 5) виявлення даних, найбільш типових для вхідного набору;
- 6) вибір додаткових методів;
- 7) визначення інтегральних показників;
- 8) інтерпретація та оцінка результатів.

Отже, запропоновані теоретико-методологічні підходи діагностики як одного з інструментів аналізу, спрямованого на контроль пропорцій, темпи економічних категорій у процесі виробництва і реалізації продукції. Доречно виділити такі ключові завдання діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на оптових підприємствах харчової промисловості: виявлення факторів виявлення резервів та визначення ступеню визначення резервів. Що допоможе в обґрунтуванні її структури шляхом визначення операцій та послідовності їх виконання.

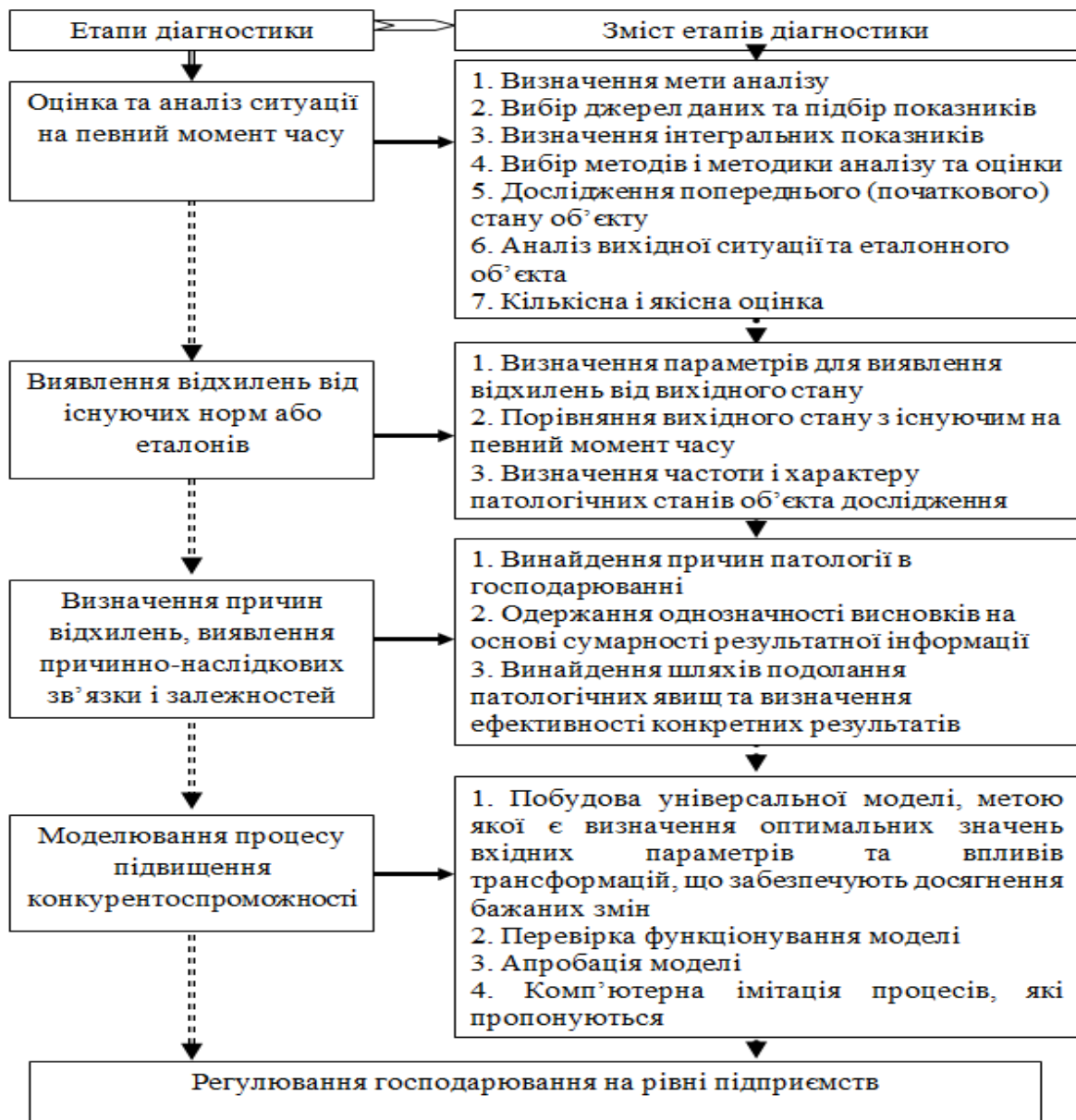

Рис. 1. Логічна схема діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах

Джерело: розробка автора

Висновки. Зазначено, що діагностика виступає одним з видів інформаційно-аналітичного дослідження розвитку підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності.

Доведено, що завдяки діагностиці простежується зв'язок між виробничою складовою та стратегічним управлінням, логікою планування господарювання на підприємстві. Обґрунтовано логіку діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності на підприємствах та розроблено алгоритм проведення діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності для оптових підприємств харчової промисловості.

Перспективами подальших досліджень виступає підбір та обґрунтування показників, що дозволяють проводити діагностування з на оптових підприємствах харчової промисловості та можливості здійснення. Проведення діагностичних досліджень дозволяє побудувати моделі у плануванні та регулюванні процесом розвитку підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності з метою поглиблення аналізу, виявлення резервів та подальшої їх оцінки, дозволяє простежити інформаційні взаємозв'язки та відмінності між певними об'єктами, фактичними залежностями та конкретними обставинами.

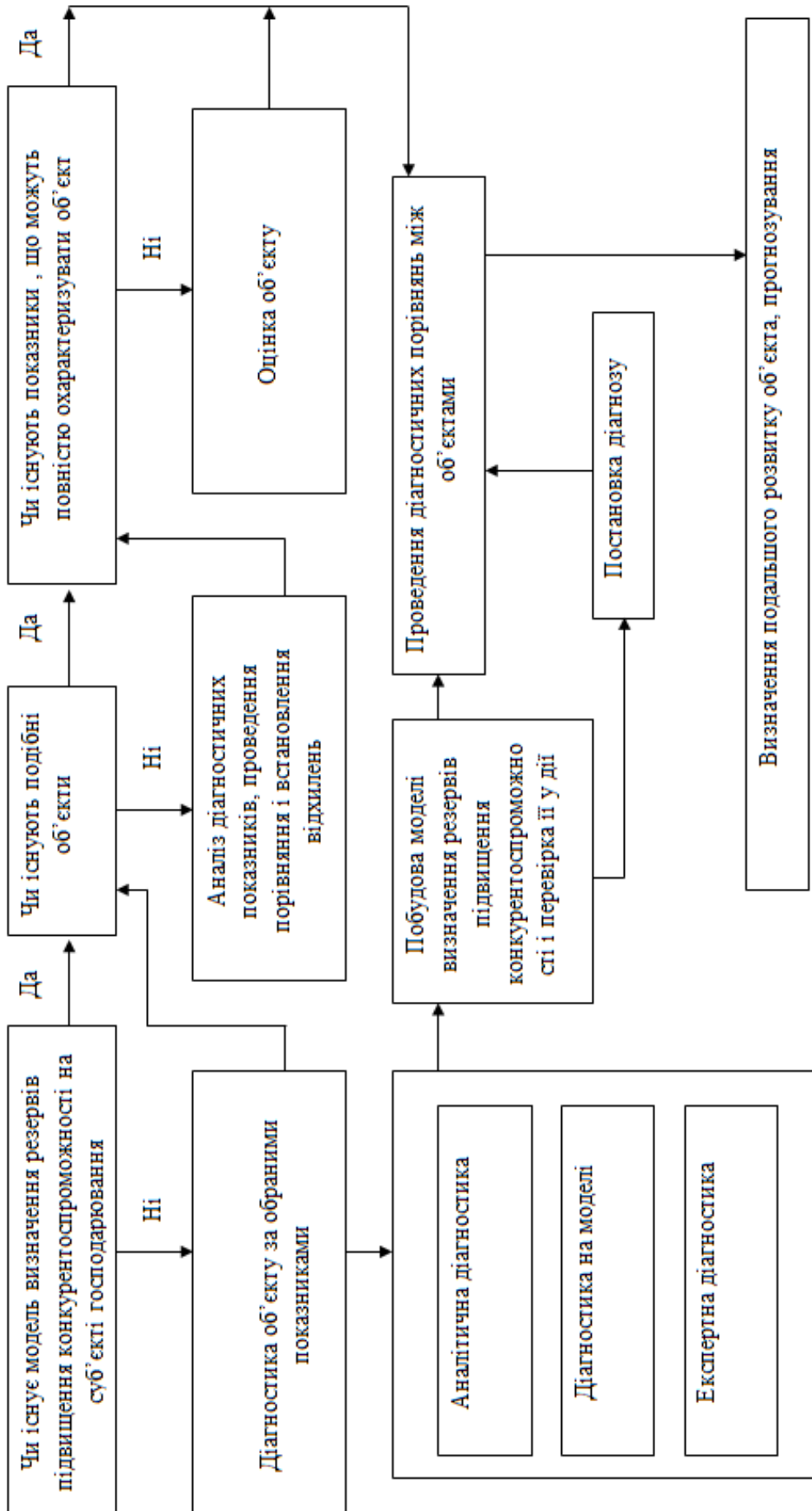

Рис. 2. Алгоритм проведення діагностики резервів підвищення конкурентоспроможності для оптових підприємств харчової промисловості

Список літератури

1. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика. К. Центр учбової літератури, 2017. 456 с.
2. Міщенко А.П. Стратегічне управління. К. Центр навчальної літератури, 2004. 336 с.
3. Колосс Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави. Львів. Ініціатива, 2004. 976 с.
4. Ковальчук Т.М. Діагностичний аналіз в системі управління підприємством: методологія та методика. *Економіка АПК*. 2005. № 2. С. 59-63.
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретикометодологічні засади та практичний інструментарій. К. КДТЕУ, 2001. 580 с.
6. Кривов'язюк І.В. Напрямки нарощування обсягів експортно-імпорتنих операцій в Україні: регіональний аспект. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2005. Вип. 2(5). С. 33-39.
7. Економічний енциклопедичний словник. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/1916.html> (дата звернення: 19.06.2021).
8. Ковалев А. И. Управление реструктуризацией предприятия. К. АВРИО, 2006. 368 с.
9. Ковалев А., Янковий В. Методи оптимізації капіталоозброєності на підприємствах України в умовах ринку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 11 (263). с. 97-117.
10. Балджи М., Мрук М. Моделювання процесів прийняття маркетингових рішень на підприємствах харчової промисловості. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 1 (253). С. 36-59.

References

1. Kryvov'yazyuk I. V. (2017) Ekonomichna diahnostyka [Economic diagnostics]. K. Tsentr uchbovoyi literatury. [In Ukrainian].
2. Mishchenko A.P.(2004) Stratehichne upravlinnya [Strategic management]. K. Tsentr navchal'noyi literatury, 2004. 336 s. [In Ukrainian].
3. Koloss B. (2004) Upravlinnya derzhavoyu III tysyacholit'tya, abo Stratehiya i taktyka pobudovy Ukrayins'koyi natsional'noyi derzhavy [Governance of the third millennium, or Strategy and tactics of building the Ukrainian nation-state]. L'viv. Initsiatyva. [In Ukrainian].
4. Koval'chuk T.M. (2005) Diahnostychnyy analiz v systemi upravlinnya pidpryyemstvom: metodolohiya ta metodyka [Diagnostic analysis in the enterprise management system: methodology and techniques]. *Ekonomika APK*. 2. 59-63. [In Ukrainian].
5. Lihonenko L.O. (2001) Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom: teoretykometodolohichni zasady ta praktychnyy instrumentariy [Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools]. K. KDTEU. [In Ukrainian].
6. Kryvov'yazyuk I.V. (2005) Napryamky naroshchuvannya obsyahiv eksportno-importnykh operatsiy v Ukrayini: rehional'nyy aspekt [Directions for increasing the volume of export-import operations in Ukraine: a regional aspect]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Rehional'na ekonomika»*. 2(5). 33-39. [In Ukrainian].
7. Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovník [Economic encyclopedic dictionary]. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/1916.html>. (accessed June 19, 2021). [In Ukrainian].
8. Kovalev A. Y. (2006) Upravlenye restrukturyzatsiyey predpryyatyya [Management of enterprise restructuring]. K. AVRYO. [In Ukrainian].
9. Kovalev A., Yankovyy V. (2018) Metody optymizatsiyi kapitaloozbroyenosti na pidpryyemstvakh Ukrayiny v umovakh rynku [Methods of optimization of capital-labour ratio at Ukraine enterprises in market conditions]. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. 11 (263). 97-117. [In Ukrainian].
10. Baldzhy M., Mruk M. (2018) Modelyuvannya protsesiv pryynyattya marketynhovykh rishen' na pidpryyemstvakh kharchovoyi promyslovosti [Modeling of marketing decision-making processes in food industry enterprises]. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. 1 (253). 36-59. [In Ukrainian].

УДК 330.3

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-96-99

ДИНАМІКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Орленко О.М., кандидат економічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Іваненко І.К., студентка 3 курсу факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: irina.ivanenko2001@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2295-051X

***Анотація.** У статті проведено аналіз сучасного рівня інноваційного розвитку в Україні та виявлено найбільш перспективні напрямки застосування інновацій. Вивчено досвід іноземних компаній та наведено рекомендації щодо підвищення економічної ефективності інноваційної діяльності для українських підприємств. В процесі роботи було виявлено тенденцію до зростання інноваційного рівня України за останні роки, у тому числі завдяки стрімкому збільшенню частки IT-підприємств та орієнтації на міжнародний ринок продукції вітчизняних металургійних, авіабудівних та інших компаній. Також було визначено основні проблеми інноваційного розвитку України такі як нечіткість законодавства та специфіка певних сфер виробництва. У висновках авторами було запропоновано можливі шляхи вирішення цих проблем.*

***Ключові слова:** інновації, глобальний індекс інновацій, інноваційний розвиток, інноваційна політика, найбільш інноваційні компанії.*

DYNAMICS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ITS PROMISING AREAS

Orlenko Olha, Candidate of Economic Sciences, PhD, Senior Lecturer, Senior Lecturer, Department of Business Economics and Business Organization, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Ivanenko Iryna, student of the Faculty of Economics and Enterprise Management, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: irina.ivanenko2001@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2295-051X

***Abstract.** Introduction. The innovation process in today's world is an integral and very important part of every business. Companies are constantly adapting production processes and creating new products. The study of the current innovative state of Ukrainian enterprises will contribute to the development of the most promising areas, which will have a positive impact on the economy of Ukraine. Purpose. Purpose of the article is to analyze the current level of innovation development in Ukraine and to identify the most innovative promising areas. Results. The tendency to increase the innovation development level of Ukraine in recent years was revealed. It happened due to the rapid increasing in the share of IT enterprises and the changes in focuses of domestic metallurgical, aircraft and other companies more on the international market. The main problems of innovative development of Ukraine were also identified and ways to solve them were proposed. Conclusions. The obtained results will be further used for giving recommendations to the government according to the country's innovative development plan, as well as to determine areas of investment activity for leaders of large enterprises.*

***Keywords:** macroeconomic factors, savings, households, financial intermediaries, valuation.*

JEL Classification: O330, O380, O520

Постановка проблеми. На сьогоднішній день інноваційні процеси у світі є невід'ємною та дуже важливою частиною кожного бізнесу. З кожним роком темпи інноваційних процесів постійно пришвидшуються. В умовах економічної глобалізації зміни розповсюджуються по всьому світу та завдяки розвитку технологій сприяють появі нових сфер діяльності. Для того, щоб розробити більш ефективну реалізацію нових ідей на вітчизняних підприємствах, життєво важливим є детальне вивчення сучасного стану інновацій в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Питанням інноваційних процесів присвячені наукові праці таких світових та вітчизняних вчених як Г. Менш, Л. Антонюк, С. Ковальчук, М. Ф. Р. Алвес [1], М. Хогенфорстер та ін. Вітчизняні економісти О. Савчук, В. Любимов, П. Харів та А. Сухоруков дослідили показники ефективності різних типів інновацій та визначили найбільш

раціональні шляхи підвищення їх ефективності.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом останніх років з'явилися нові сфери виробництва та розвиваються з небувалою швидкістю вже наявні. Тому інформація має постійно оновлюватись і на базі нових досліджень повинні створюватися релевантні на сучасному етапі рекомендації з вдосконалення інновацій в Україні.

Мета дослідження полягає у дослідженні сучасного рівня інновацій у країні та виділення найбільш перспективних напрямків застосування інновацій на основі аналізу досвіду іноземних компаній щодо вироблення рекомендацій та підвищення економічної ефективності інноваційної діяльності для українських підприємств.

Основний матеріал. Підприємства впроваджують інновації паралельно з науково-дослідними та техніко-конструкторськими роботами. Майже у кожній ТНК є власні наукові центри, що безперервно шукають нові способи вдосконалення виробництва, а відділи HR та маркетингу працюють над кращою організацією внутрішнього процесу та зв'язків з клієнтом. У сучасних умовах високої конкуренції, на всіх ринках, інтереси споживачів лежать в основі інноваційного процесу. Вміння передбачати майбутні потреби споживачів і виготовляти продукцію відповідно до них дозволяє підприємствам гарантовано отримувати надприбуток [2, с. 72].

Згідно даних Глобального інноваційного індексу (GII) у 2020 році Україна посіла 45 місце із 131 економіки у світі та показала кращі результати у галузі знань та технологій, порівняно з попереднім роком [3, с. 1]. Наша країна також є світовим лідером в галузі експорту послуг в галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що складає 4,5% від загального обсягу торгівлі.

Інноваційний досвід іноземних компаній показав, що лідерами в цій галузі є американські, японські та європейські організації, які розробляють програмні продукти, орієнтуючись на онлайн-технології в торгівлі та штучний інтелект. У період пандемії COVID-19 найбільших економічних результатів досягли виробники вакцин [4]. Серед європейських країн лідерами за рівнем інноваційного розвитку у 2019 році були Швеція, Фінляндія та Данія, при чому у Данії найбільша інноваційна привабливість середовища та більша орієнтація на людські ресурси, у Люксембурга – привабливість дослідницьких систем, Франція спеціалізується на фінансах та підтримці бізнесу, на території Португалії багато підприємств-інноваторів, Австрія втілює кооперативні інновації, а Ірландія робить ухил на зайнятість та продажі [5, с. 80].

Проаналізувавши результати вітчизняних підприємств та українських філій міжнародних компаній, можна визначити найбільш інноваційні серед них. Компанія «Vodafone Україна» у 2020 році впроваджувала технологію 5G Інтернету на всій території України. Завдяки інноваціям активно розвиваються аграрна промисловість (холдинг «Астарта» активно впроваджує hardware – дрони, датчики обліку палива та GPS-трекінг техніки), машинобудівна галузь (корпорація «Богдан Моторс» використовує лазерні верстати та фільтри повітря на кожному робочому місці, виготовляє на експорт електричні автобуси та навіть електровантажівки для муніципального використання), будівництва (компанія «Інтергал-Буд» розробляє концепцію багатофункціонального житлового комплексу Intergal City із застосуванням технології «розумний дім», установкою вікон без рам та іншими інноваціями) тощо. За даними Асоціації IT Ukraine, експорт комп'ютерних послуг у 2019 році зріс на 30,2% і склав 4,17 млрд доларів. Українські програмісти розробили велику кількість нових продуктів, таких як підсилювач селфі «Lookserу», музичний музичний плеєр «VOX» та сервіс швидкої граматичної допомоги «Grammarly».

Однією з найбільш інноваційних сфер українського виробництва досі є авіація. Інженери ДП «Антонов» розробили безпілотний авіаційний комплекс (БАК) і спеціалізовані модифікації літаків «Горлиця», «Стратегічний БАК», «Мішеневий комплекс». Іншими інноваційно-розвиненими галузями української економіки є ракетно-космічна галузь, металургія, а також медицина, фінансова сфера та інші актуальні напрямки діяльності.

Українські підприємства все частіше звертають увагу на екологічні інновації, що зменшують негативний вплив виробництва на навколишнє середовище. Компанія «KNESS» займається сонячною енергією і є розробником технологій відновлюваної енергетики з власним дослідницьким центром з 2017 року. Інший енергетичний постачальник «Clear Energy» використовує енергію з біомаси, біогазу та акумулює енергію вітру. У 2019 році частка екологічно орієнтованих та ресурсозберігаючих технологій в Україні становила лише 37%, але порівняно з 2016 роком їх частка значно зросла, що свідчить про позитивний вплив євроінтеграції [6, с. 20].

Також Україна має гарний інвестиційний клімат, що підтверджується звітом про глобальний індекс інновацій (GII) у 2019 році, де майже третина інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи українських організацій поступила з-за кордону. Великий інноваційний потенціал виражається у високо освіченій робочій силі, достатній кількості

природних ресурсів, доступі до світового ринку та розвинутому ІКТ секторі.

За статистичними даними, в Україні у 2019 році частка промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та / або технологічні процеси), становила 13,8%, а частка реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) становила лише 1,3% від їх загальної кількості [7]. Ці показники свідчать про низький рівень інноваційного розвитку українських підприємств загалом. Незначна частка експорту високотехнологічних нововведень та нездатність комерціалізувати інноваційні ідеї перешкоджають переходу України до економіки, заснованої на знаннях.

Україна має високі показники за шістьма з семи складових Глобального інноваційного індексу: розвитком державних установ, людським капіталом та дослідженнями, інфраструктурою, удосконаленням бізнесу, результатами знань та технологій та креативними результатами, які є вищими за середній рівень для групи країн з середнім рівнем доходів. Головним недоліком з цього аналізу можна назвати відносну складність ринку [3, с. 4-5].

Сильні сторони розвитку інновацій в Україні такі: показники державного фінансування, співвідношення учнів і викладачів та рівень забезпеченості вищими навчальними закладами. Позитивну динаміку також ілюструє те, що Україна посідає 3 місце серед кількості працюючих жінок, з вченим ступенем. Українці мають неймовірні творчі результати у галузі торгових марок та розробці мобільних додатків [3, с. 6].

У процесі дослідження малих підприємств було виявлено, що їхня інноваційна активність у 2-2,5 рази нижче, ніж у крупного бізнесу. В. Стрілець виділяє два головних чинника: обмеженість фінансових ресурсів для впровадження інновацій та недостатня проінформованість щодо можливостей їхнього використання у виробничій діяльності. Також інвестиції в технологічні інновації (патенти, ліцензії, програмне забезпечення та ін.) займають лише 3% у загальному обсязі інвестованих коштів у сферу малого бізнесу [8, с. 74].

Основними перешкодами інноваційного розвитку українських підприємств є наявні недоліки законодавства, структурна деформація економіки, дисбаланс та невідповідність технологічної та соціально-ціннісної інноваційної діяльності в Україні. Для вирішення нагальних проблем саме на українських підприємствах Л. Бойко рекомендує: запровадити дієві механізми стимулювання зацікавленості у впровадженні нововведень на рівні крупних підприємств; збільшити обсяги державного фінансового забезпечення інноваційної діяльності і наукових розробок; організувати спільну роботу вищих навчальних закладів та підприємств за принципами бізнес-інкубаторів; створити умови для розвитку інфраструктури, що здійснювала б всі види підтримки інноваційних процесів [9, с. 38].

Міністерство освіти і науки України розробило стратегію інноваційного розвитку України до 2030 р. Основною метою даної стратегії є «створення інноваційної екосистеми України для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги». Ця стратегія має три основні компоненти: законодавча база для інновацій, розвиток інноваційної інфраструктури та консультативна підтримка разом з освітньою і підприємницькою культурною діяльністю [10, с. 376].

Реалізація цієї стратегії разом із запровадженням ефективних механізмів стимулювання зацікавленості великих підприємств до інноваційного розвитку, збільшенням вартості державного фінансування інновацій та досліджень, організацією спільної роботи університетів та підприємств на принципах бізнес-інкубаторів, допомогла б Україні досягти рівня інноваційного розвитку європейських країн.

Висновки. Українська інноваційна система ще не здатна конкурувати з розвиненими європейськими країнами за рівнем інновацій міжфазного рівня. Навіть наявність окремих інноваційних підприємств, таких як «Vodafone» чи «Antonov», не може суттєво змінити це становище. Однак рівень інноваційного розвитку українських підприємств протягом останніх років зростає. Все більше організацій впроваджують екологічні інновації та виробляють товари і послуги для міжнародного експорту. Найбільш інноваційні галузі в Україні – це інформаційні технології, машинобудування, авіабудування та альтернативні джерела енергії. Україна могла б покращити своє становище за допомогою правильної інноваційної політики уряду з фокусом уваги на цих сферах виробництва.

Список літератури

1. Alves M. F. R. Literature on organizational innovation: past and future. *Innovation&Management Review*. 2018. № 15(2). С. 1–10. URL: https://www.researchgate.net/publication/324041725_Literature_on_organizational_innovation_past_and_future (дата звернення 11.06.2021).
2. Литюга Ю. В., Корощенко Ю. М. Активізація інноваційних процесів сучасних підприємств. *Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 12–13 жовт. 2020 р. Київ: КНЕУ, 2020. С. 71–72.
3. The Global Innovation Index 2020. Ukraine. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/>

en/wipo_pub_gii_2020/ua.pdf (дата звернення 11.06.2021).

4. The World's 2021 Most Innovative Companies by Fast Company. URL: <https://www.fastcompany.com/90603436/the-worlds-most-innovative-companies-2021> (дата звернення 11.06.2021).

5. Серебрянская Т. О., Дуна Н. Г. Оцінка інноваційних факторів національного розвитку країн Європи. *Виклики та шляхи стабілізації соціально-економічного розвитку України*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 77–80.

6. Бичковська А. А., Бояринова К. О. Проблеми та перспективи впровадження екологічних інновацій на підприємствах. *Підприємництво та інновації*. 2020. №14. С. 19–24.

7. Впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2000-2019 роки. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ni/vpr_ipp/vpr_ipp_u.htm (дата звернення 11.06.2021).

8. Стрілець В. Ю. Матеріально-технологічні інновації як імператив виробничого забезпечення розвитку малих підприємств. Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 29 червня 2019 року. Львів: ЛЕФ, 2019. С. 74–76.

9. Бобко Л. О. Сучасний стан розвитку інноваційної діяльності підприємств. Сучасний рух науки: тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Дніпро, 28–29 черв. 2018 року. 2018. С. 35–39.

10. Sub-regional Innovation Policy Outlook 2020: Eastern Europe and the South Caucasus. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/12/08/Prezentatsiya%20rezultativ%20doslidzhennya%20sfery%20innovatsiynoyi%20diyalnosti.pdf> (дата звернення 11.06.2021).

References

1. Alves, M. F. R. (2018) Literature on organizational innovation: past and future. *Innovation&Management Review*, 15(2), 1–10.

2. Bobko, L. O. (2018). The current state of development of innovative activities of enterprises. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi II Internet-konferentsii [Conference Proceedings of the II International Economic Internet Conference]*, Suchasnyy rukh nauky [The modern movement of science]. Dnipro, 35–39 [in Ukrainian].

3. Bychkovskaya, A. A. & Boyarinova, K. O. (2020). Problems and prospects for the implementation of environmental innovations in enterprises. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi*, 14, 19–24 [in Ukrainian].

4. Introduction of innovations at industrial enterprises for 2000-2019. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ni/vpr_ipp/vpr_ipp_u.htm

5. Lityuga, Y. V. & Koroshchenko, Y. M. (2020). Activation of innovative processes of modern enterprises. *Materialy VIII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference]*, *Ekonomika pidpryyemstva: teoriya ta praktyka [Enterprise economics: theory and practice]*. Kyiv: KNEU, 71–72 [in Ukrainian].

6. Serebryanskaya, T. O. & Duna, N. G. (2020). Estimation of innovative factors of national development of European countries. *Vyklyky ta shlyakhy stabilizatsiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. Kharkiv: VN Karazin KhNU, 77–80 [in Ukrainian].

7. Strilec', V. Y. (2019). Material and technological innovations as an imperative of production support for small businesses. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference]*, *Nauka ta innovatsiyi yak osnovni shlyakhy vdoskonalennya ekonomichnoho potentsialu krayiny [Science and innovation as the main ways to improve the economic potential of the country]*. Lviv: LEF, 74-76 [in Ukrainian].

8. Sub-regional Innovation Policy Outlook 2020: Eastern Europe and the South Caucasus. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/12/08/Prezentatsiya%20rezultativ%20doslidzhennya%20sfery%20innovatsiynoyi%20diyalnosti.pdf>

9. The Global Innovation Index 2020. Ukraine. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/ua.pdf

10. The World's 2021 Most Innovative Companies by Fast Company. Retrieved from <https://www.fastcompany.com/90603436/the-worlds-most-innovative-companies-2021>

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 339.54

DOI:10.32680/2409-9260-2021-5-6-282-283-100-107

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TRADE IN
AGRICULTURAL GOODS UNDER CONDITIONS
OF THE UKRAINE-EU ASSOCIATION AGREEMENT

Ukhanova Inna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: inna.uhanova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3510-382X

Анотація. *The purpose of the article is to study the state and dynamics of the main product groups in trade in agricultural products of Ukraine with the EU under the terms of the Free Trade and Association Agreement. Statistical analysis methods were used, which allowed to analyze the dynamics of exports and imports of agricultural products in terms of the EU's share in Ukraine's foreign trade in agricultural products, major commodity groups of exports and imports, commodity structure of foreign trade between Ukraine and the EU. The method of generalization was applied, which allowed to analyze the current state of use of Ukrainian producers of commodity quotas and factors that will determine the opportunities for Ukrainian exporters in the near future. Such factors include, for example, Brexit, as a result of which Ukraine must reach new trade agreements with the United Kingdom, and the crisis through COVID-19. The results demonstrate the strengthening of the position of domestically produced agricultural products in the European market and the attractiveness of trade with EU countries. The share of the EU in Ukrainian exports of agricultural products from 2011 to 2015 ranges from 26 to 28%, in 2017-2020 there was a significant increase to 33.65%. At the same time, EU countries provide the lion's share of food supplies to Ukraine - in 2006-2013, the EU's share in Ukrainian imports of agricultural products averaged 38-39%, and in 2020 reached a record 50.62%. Meanwhile, while imports of agricultural goods from the EU are characterized by a fairly diversified structure, domestic exports are characterized by dependence on several major commodity positions, which creates a risk of export supplies, especially in an environment of increasing international competition and increasing standards for standardization and certification. agricultural products. The practical significance lies in the generalization of the results of the impact of the Association Agreement, which allowed to form directions for further research aimed at making fuller use of the benefits of the Free Trade Area.*

Ключові слова: *Ukraine-EU Association Agreement, exports, imports, product groups, agricultural products, agro-industrial complex, tariff quotas.*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ГАЛУЗІ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІЇ
УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА-ЄС

Уханова І.О., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: inna.uhanova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3510-382X

Abstract. *Мета статті полягає в дослідженні стану та динаміки основних товарних груп в торгівлі сільськогосподарською продукцією України з ЄС за умов дії Угоди про асоціацію. Застосовано статистичні методи аналізу, які дозволили виявити динаміку експорту та імпорту продукції галузі сільського господарства. Результати демонструють зміцнення позицій продукції АПК вітчизняного виробництва на європейському ринку, однак імпорт товарів з ЄС характеризується досить диверсифікованою структурою, а вітчизняний експорт характеризується залежністю від декількох основних товарних позицій. Практична значимість полягає у наданні узагальнених результатів впливу Угоди про асоціацію, що дозволило сформуванню напрямків подальших досліджень, спрямованих на більш повне використання переваг Зони вільної торгівлі.*

Keywords: *Угода про асоціацію Україна-ЄС, експорт, імпорт, товарні групи, продукція галузі сільського господарства, АПК, тарифні квоти.*

JEL Classification: F100, F130, F680

Formulation of the problem. In the conditions of intensification of processes of globalization of the world economy the role of foreign trade relations of the country amplifies. It is international trade as a form of international economic relations that is a component of balanced economic development, strengthens the competitiveness of the national economy, raises the living standards of the population and provides the fullest satisfaction of its needs. One of the main ways to solve the

problems of sales of agricultural products, which will create opportunities to translate agriculture and food production into the category of highly efficient industries, is the export of agricultural products. Ukraine's agriculture is not only a supplier of food for the population and raw materials for processing enterprises, but also an important source of foreign exchange earnings in the country, and forms the basis of foreign trade. For Ukraine, with its strong agro-industrial potential, favorable climatic conditions, huge area of agricultural land, developed transport network and other favorable factors, foreign trade in the world market of agricultural products can be the basis for overcoming the economic crisis and the beginning of economic growth.

In addition, in today's conditions, integration into the European community is an extremely important issue for Ukraine. In terms of foreign trade, in order to enter the European market effectively, Ukraine needs to increase the efficiency of agricultural exports and imports and bring production standards in line with European trade legislation.

Analysis of recent research and publications. The study of the problems of trade cooperation between Ukraine and the EU is extremely relevant and is studied by many scientists. In particular, it is worth noting T. Tokhtamisha, O. Yabolnytsky and M. Ovchinnikov, who establish the patterns of dynamics of Ukraine's foreign trade with the EU, reveal the main aspects of the organization of foreign trade with EU countries. Problems of research of foreign trade of Ukraine, in particular agricultural products became a priority in the works of P. Gaidutsky, S. Kvasha, O. Maslak, N. Nepryadkina, V. Nelepa etc

Unresolved parts of the overall problem. Numerous scientific papers are devoted to the study of the state and prospects of development of trade in agricultural goods under the Ukraine-EU Free Trade Agreement. However, the current state of Ukraine in the foreign market of agricultural and agricultural products, which is characterized by dynamism, especially in highly competitive conditions of free trade with the EU, needs further study.

The aim of the study. The purpose of the article is to study the state and dynamics of the main commodity groups in trade in agricultural products of Ukraine with the EU under the terms of the Free Trade Agreement and to identify further prospects for increasing Ukraine's exports to the European market.

Presentation of the main research material. The development of integration is an impetus for progressive changes in agriculture and the development of exports of agricultural products [1]. In September 2014, the Verkhovna Rada ratified the Association Agreement between Ukraine and the EU, part of which is an agreement on the establishment of a free trade area. Since April 2014, the EU has granted preferences to Ukraine in terms of access to its market, and on January 1, 2016, the Association Agreement and the Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU came into force [2]. An in-depth and comprehensive FTA between Ukraine and the EU provides for the complete abolition of import duties on industrial goods and significant liberalization of trade in agricultural goods [3]. If for agriculture the basic rate of import duty of Ukraine was 6.1, and the final is reduced to 0.7, the EU import duty for this group of goods is reduced under the Agreement from 7.0 to 0.8, respectively [4, p. 283-295]. European perspectives have increased the domestic grain, oil, fruit potential and created the basis for the development of the meat sector, and in the future - and the dairy complex of Ukraine [5, p.24; 6, p. 66].

Today, the EU is Ukraine's main trading partner. In contrast to previous years, exports played an important role in the growth of trade with the EU. The share of the EU in Ukrainian exports of agricultural products from 2011 to 2015 ranges from 26 to 28%, in 2017-2019 there is a significant increase (Fig. 1).

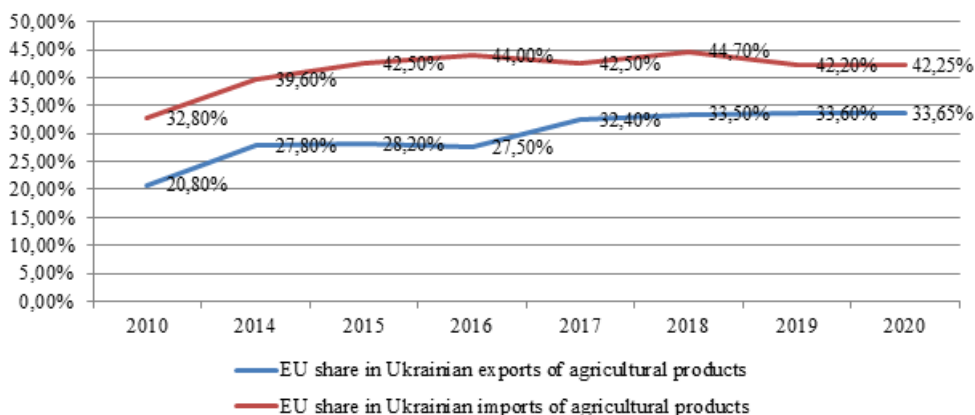

Fig. 1. Dynamics of the EU share in Ukrainian exports and imports of goods, 2010-2020, %

Source: compiled by the author on the basis [7]

In 2019, exports of agricultural products to EU countries increased by 18.3% compared to 2018, in 2020 the growth is small - up to 33.65%. The growing attractiveness of the EU market is confirmed by the positive trade balance in recent years. In 2019, the positive balance reached more than 4.3 billion dollars. USA, which is 19.9% more than in 2018. In geographical terms, import and export flows between the EU and Ukraine have a significant level of concentration. The five largest trading partners in 2019 accounted for more than 67.0% of export deliveries (Netherlands, Spain, Germany, Poland and Italy). Despite the growth of Ukraine's trade with the EU, the share of trade in agricultural products with Ukraine in the total foreign trade turnover of the EU remains insignificant. However, among the largest agricultural importers to the EU, Ukraine took third place, behind the United States and Brazil [8].

At the same time, EU countries provide the lion's share of food supplies to Ukraine - in 2006-2013, the EU's share in Ukrainian imports of agricultural products averaged 38-39%, and in 2020 reached a record 50.62%. In 2019, the five largest trading partners (Poland, Germany, Italy, France and the Netherlands) accounted for more than 66.4% of imported goods.

2020 formed new trade opportunities in Ukraine-EU relations - the terms of the FTA were revised during the year. The EU is increasingly becoming our largest trading partner. Its share is 40.7% of total trade in Ukraine in 2020 [9]. The largest income in trade in agricultural products to Ukrainian producers and suppliers comes from grain and oilseeds, oils and residues of the processing industry, which occupy about 83% of the structure of Ukraine's agricultural exports to the European Union (Fig. 2, Fig. 3).

2020 років побудовано діаграму показника (Рис. 1).

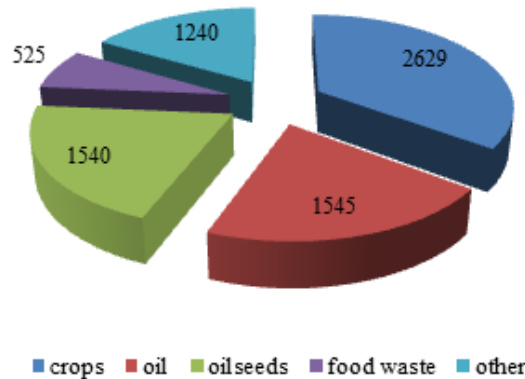

Fig. 2. Commodity exports of agricultural products from Ukraine to the EU, 2019, billion dollars USA

Source: compiled by the author on the basis [7]

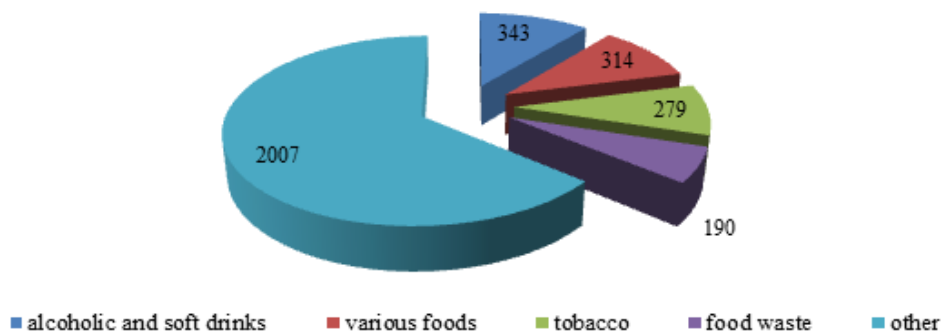

Fig. 2. Commodity exports of agricultural products from Ukraine to the EU, 2019, billion dollars USA

Source: compiled by the author on the basis [7]

Agricultural imports from the European Union to Ukraine are largely represented by products of the processing industry (beverages, food, animal feed and tobacco products), which account for about 36% of total imports of agricultural products from the EU in 2019.

If we consider the trends and dynamics of exports and imports of certain types of agricultural products in trade with the EU, we can note such trends in the main product categories.

Poultry meat and offal. According to the Association Agreement with the EU, domestic producers received a tariff quota of 16 thousand tons of meat and poultry by-products with a gradual increase to 70 thousand tons in 2020-2021 (import duty rate of 17.9-35.8 euros / 100 kg depending on the types of products, within the tariff quota - 0%) [10]. As a result, in 2019 exports reached more than 114.7 thousand tons, which is 8.8% more than in 2018. The main importers were the Netherlands and Slovakia. In 2019, compared to 2010, imports of poultry meat and offal almost doubled. The main supplier of frozen poultry carcasses and offal to Ukraine was Poland with a share of 61.7% (Fig. 4).

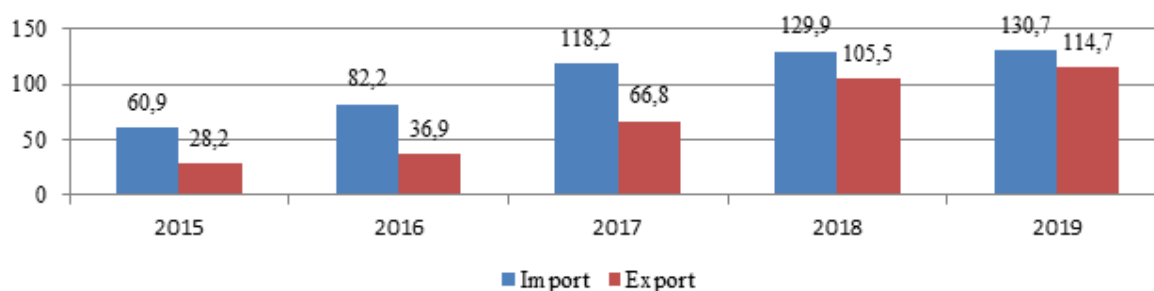

Fig. 4. Dynamics of foreign trade in meat and poultry offal from the EU, 2015-2019, thousand tons

Source: compiled by the author on the basis [9]

Pork is fresh, chilled or frozen. According to the Association Agreement with the EU, domestic producers received a tariff quota of 20 thousand tons of fresh, chilled or frozen pork (the basic rate of import duty ranges from 26.8 euros / 100 kg to 86.9 euros / 100 kg depending on the type of product, within the tariff quota - 0%) [10]. Despite this, in 2018 pork exports amounted to only 16 tons, and in 2019 - 14 thousand tons. During 2015–2017, pork imports from EU countries tended to decrease, but EU countries provide the bulk of Ukrainian imports. In 2019, their share was 96.4% of total pork imports (Fig. 5).

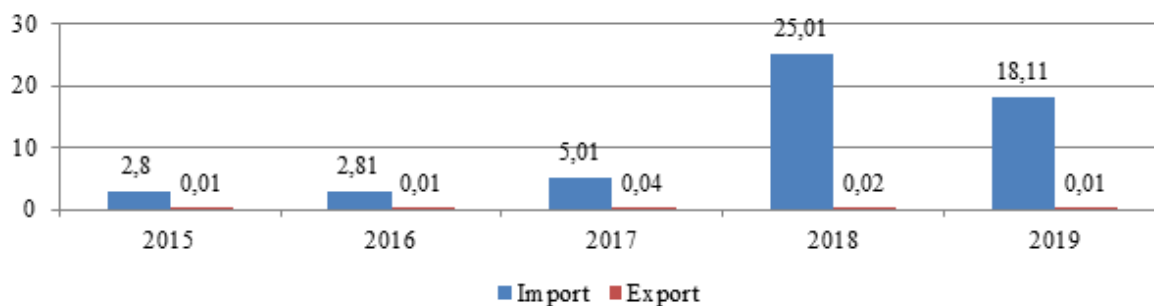

Fig. 5. Dynamics of foreign trade in fresh, chilled or frozen pork from the EU, 2015-2019, thousand tons

Source: compiled by the author on the basis [9]

Sunflower oil. Ukraine ranks first in the world in terms of sunflower oil exports, and the EU is the second (after Asia) largest market for its sale. In 2018, exports of sunflower oil to EU countries amounted to only 1.35 million tons, which is 24.1% less than in 2017 (base rate of import duty 6.4%, preferential rate - 2.9%, rate for Ukraine - 0%) [10]. In 2019, exports of these products to the EU amounted to 41.7% more than in 2018. This is the highest figure for the last 5 years. Ukraine imports a small amount of sunflower oil from the EU for technical or industrial use (Fig. 6).

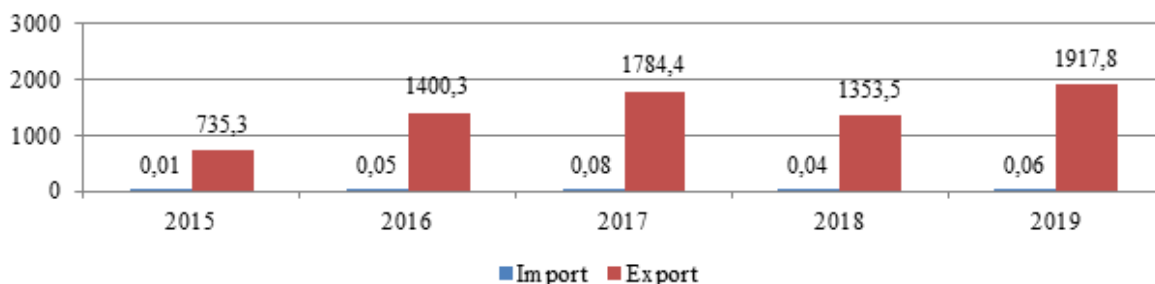

Fig. 6. Dynamics of foreign trade in sunflower oil with the EU, 2015-2019, thousand tons
Source: compiled by the author on the basis [9]

Wheat. According to the Association Agreement, domestic producers received a tariff quota of up to 950 thousand tons of wheat. On October 1, 2017, the EU Regulation on increasing the volume of products that Ukraine can export to the EU came into force. The signed Regulation provides additional zero tariff quotas in the amount of 65.0 thousand tons of wheat. In 2018, wheat exports reached 1.45 million tons, which is 6.8% more than in 2017 [10]. In 2019, this quota amounted to 1,045 thousand tons, but only 614.5 thousand tons of wheat were exported to the EU, which is 57.8% less than the previous year. In 2019, the volume of imports of this product amounted to more than 2.0 thousand tons (mainly from Germany and Poland) against 2.4 thousand tons in 2018 (Fig. 7).

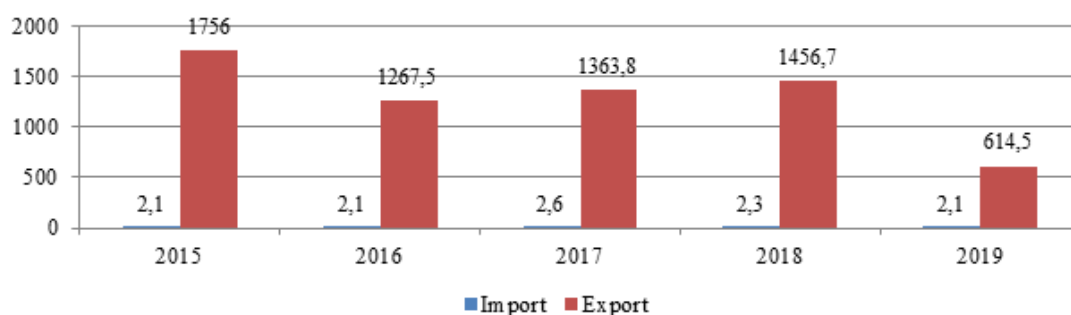

Fig. 7. Dynamics of foreign trade in wheat and a mixture of wheat and rye with the EU, 2015-2019, thousand tons
Source: compiled by the author on the basis [9]

Corn. For Ukraine, corn is the main export crop, and EU countries are the main market. According to the Association Agreement, domestic producers received a tariff quota of 400 thousand tons of corn (basic import duty rate of 94 euros / 1000 kg, within the tariff quota - 0%). In 2019, this quota for the import of corn is 550 thousand tons according to the Regulation of 2017 on increasing the volume of products that Ukraine can export to the EU [10]. In 2019, corn exports were 26.4% more than a year earlier. In 2019, the volume of corn imports amounted to 29.5 thousand tons, which is 0.1% more than in 2018 (Fig. 8).

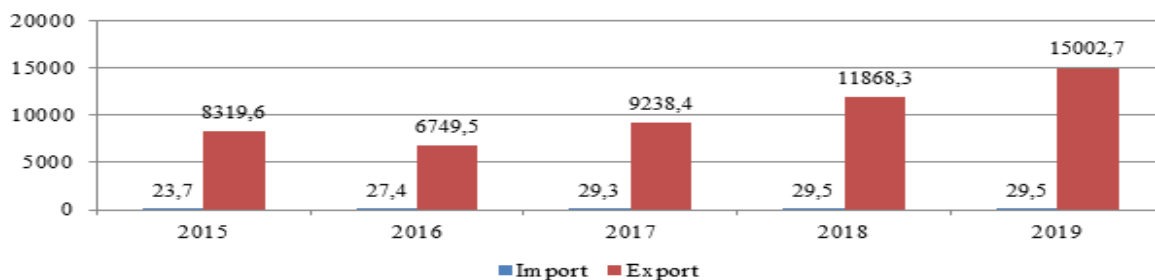

Fig. 8. Dynamics of foreign trade in corn with the EU, 2015-2019, thousand tons

Source: compiled by the author on the basis [9]

Dairy products. Until 2017, Ukraine exported small consignments of dairy products to the EU (in 2006–2016 - mainly condensed milk and cream with added sugar). According to the Association Agreement with the EU, domestic producers received a tariff quota of 8 thousand tons of condensed milk and cream, 1.5 thousand tons of milk powder and 1.5 thousand tons of butter [10]. In 2019, Ukraine imported dairy products from the EU for a total of almost 143.2 million dollars. USA, which is 62.7% more than in 2018. In 2019, the largest share in the structure of imports of dairy products to Ukraine fell on cheese, butter, cream, yogurt and kefir (Fig. 9).

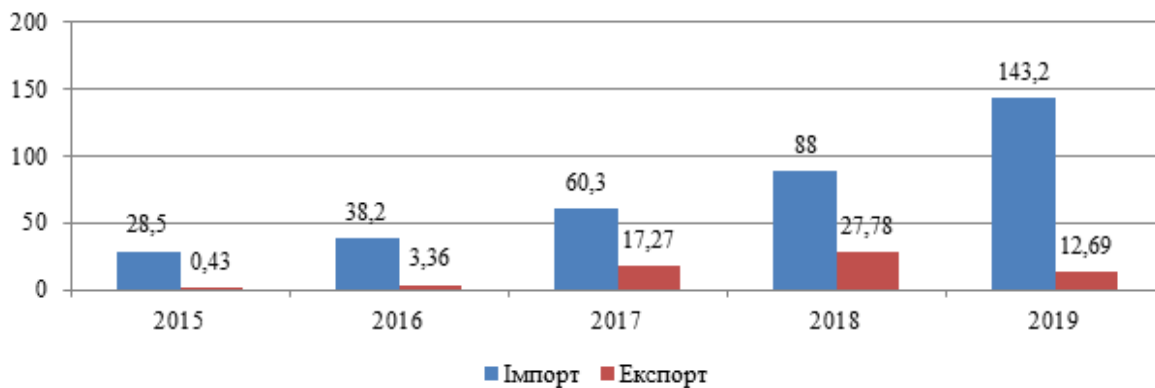

Fig. 9. Dynamics of foreign trade in dairy products with the EU, 2015-2019, million dollars
USA

Source: compiled by the author on the basis [9]

Juices. The basis of domestic exports are apple and grape juices. According to the Association Agreement with the EU, domestic producers received a tariff quota of 10 thousand tons of juice (within the tariff quota, the duty rate is 0%, the basic and reduced duty rates for apple juice - 14.5-20%; grape juice - 0-40 % depending on the type of product). From October 1, 2017, the EU Regulation provided additional zero tariff quotas for 500 tons of juice [10]. In 2019, the EU exported 2.7% less juice than in 2018. In 2019, imports of this product increased by 31.6% compared to the previous year and amounted to 7.6 thousand tons (Fig. 10).

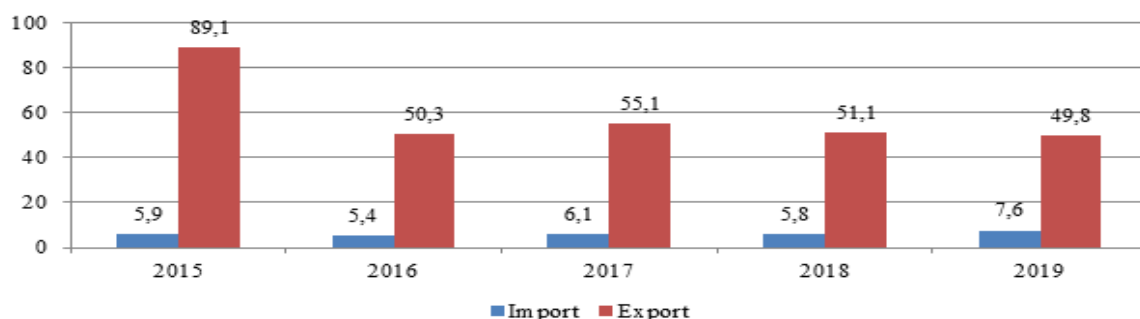

Fig. 10. Dynamics of foreign trade in juice of all kinds from the EU, 2015-2019, thousand tons
Source: compiled by the author on the basis [9]

Today, the right to export products to the EU have 308 Ukrainian enterprises (of which 128 enterprises-producers of products for human consumption: 22 producers of milk and dairy products; 4 producers of poultry meat; 1 producer of poultry products; 24 fish producers; 4 producers of eggs and egg products, 66 producers of honey, 1 producer of food collagen, 1 producer of intestinal raw materials, 5 producers of snails and frog legs). At the same time, all food producers from the 28 EU member states can export to Ukraine without restrictions under import conditions. Ukraine, on the other hand, needs to undergo an assessment of the state control system and obtain export permits to open exports to the EU [11].

Ukraine's liabilities in the agricultural sector are 29%. One of the largest is the sphere of sanitary and phytosanitary measures. Thus, during 2017-2019, a number of important legislative norms were adopted in the field of organic production, state control, on food safety and hygiene, on information for consumers about food products, and several other important norms were developed, in particular: a draft law on requirements for items and materials that come into contact with food; on the tracking and labeling of genetically modified organisms and others.

If we talk about the prospects for the development of foreign trade in agricultural products

between Ukraine and the EU, we should consider the following main factors that may indicate the impact on the development of export-import operations. First of all, it should be remembered that such an event as Brexit took place not so long ago. Eurostat shows that in 2018, Ukraine and the United Kingdom traded in the agro-industrial complex for a total of 299.6 million dollars USA. The main goods exported from Ukraine to Britain were: grain - 124 million dollars USA, sunflower oil - 71.8 million dollars USA, oilseeds - 13.2 million dollars USA. At the same time, Ukraine imported alcoholic beverages (primarily whiskey) from Britain - 34 million dollars USA, Frozen fish - 20.3 million dollars USA, tobacco - 7.7 million dollars USA [8]. The Ukrainian authorities now need to work on a new free trade agreement between Ukraine and Britain. Since 2018, the countries have been holding informal consultations on signing a new agreement. But it should be remembered that in power in the United Kingdom - the Conservatives, so do not expect full trade liberalization, and, most likely, agricultural trade between countries will still be limited by tariff quotas and import tariffs [12].

Modern agricultural production is characterized by trends of annual growth in production costs and rising prices for products, which in turn leads to increased import dependence in the food sector and exacerbation of food danger. In particular, in the overall ranking of food security, taking into account the impact of natural conditions, Ukraine ranked 63rd out of 113 countries. Note that the index draws attention to system gaps and the strengthening of their impact on food systems through COVID-19. With the exception of Ukraine, all European countries have strong government food security programs that have come under severe pressure due to the COVID-19 crisis. Also, in 2020, the pandemic affected the overall food supply due to the lack of seasonal migrant workers. In the EU, food supply has been jeopardized by the behavior of consumers who panicked to buy basic necessities. According to an EIU report, the index shows that the volatility of agricultural production in Europe exceeds the global figure. However, in Ukraine the volatility of agricultural production is not so critical, so we should take advantage of the opportunities that arose during the pandemic.

It should also be borne in mind the planned revision of the terms of the Free Trade Area (FTA), in accordance with the Association Agreement between Ukraine and the EU, which is to take place in 2021. During the FTA the greatest economic effect had those items of goods exhaustion of quotas: cereals, juices, sugar, processed tomatoes, etc. During 2016-2020, there is a positive trend in Ukraine's use of EU tariff quotas, including quotas for goods with a higher degree of processing. In 2019, Ukraine used 32 tariff quotas, in 2018 - 32 tariff quotas, in 2017 - 29 tariff quotas, in 2016 - 26 tariff quotas). In 2020, Ukrainian exporters used 31 of the 40 tariff quotas under the FTA with the EU. As of December 2020, 11 tariff quotas have been fully used, such as honey, barley groats and flour, processed tomatoes, grape and apple juices, corn, sugar, poultry, etc. Also, Ukrainian exporters actively used the opportunities in the framework of additional trade preferences, which at the initiative of the Government of Ukraine introduced the EU for a number of agricultural and industrial goods, which came into force on October 1, 2017 and lasted 3 years [13]. Tariff quotas for honey, corn, processed tomatoes and barley groats and flour have been fully used. Tariff quotas for barley, barley flour and pellets (13.0%), oats (9.6%) and wheat (9.3%) were used. Meanwhile, trade in quotas from processed sugar products (10.2%), food products (2.6%), and sugar syrups (0.2%) was not very active [14].

Conclusions. The dynamics of foreign trade with the EU convincingly proves the strengthening of economic ties between Ukraine and the EU, strengthening the position of domestically produced agricultural products in the European market and the attractiveness of trade with EU countries. Imports of agricultural products from the EU are characterized by a fairly diversified structure - the share of most goods does not exceed 5.0% of total imports. Domestic exports of agricultural products are characterized by dependence on several major product items, which creates the danger of significant fluctuations in the volume and cost of export deliveries. In 2019, 67.0% of foreign exchange earnings from exports of agricultural products provided only three items, including corn (32.2%) and sunflower oil (18.5%).

Establishing an in-depth and comprehensive FTA with the EU is certainly in the country's economic interests. Ukrainian exporters will have wider access to a large and stable market, while Ukrainian companies will be able to import advanced investment goods at lower prices, thus increasing their competitiveness, and consumers will be able to enjoy a wider choice of goods at relatively lower prices. It can be concluded that since the signing of the Association Agreement and the FTA, exports of agricultural products to the EU have increased by 37%, this position remains one of the key in the total exports of Ukrainian producers to the EU market.

Meanwhile, it is necessary to remember to increase competition in the market of agricultural products, to increase the efficiency and volume of exports to the EU, Ukrainian producers should modernize production and improve the production process; There is also a slow improvement in Ukraine's use of duty-free quotas for agri-food exports.

References

1. Yarosh-Dmytrenko, L.O. (2017) Zovnishn'otorhovel'ni vidnosyny Ukrainy z krainamy Yevrosoiuzu u konteksti intehtratsii do ievropejs'koho ekonomichnoho prostoru [Ukraine's foreign trade relations with the European Union in the context of integration into the European Economic Area]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria : Ekonomika i menedzhment*, 25(1), 48–52. [in Ukrainian].
2. Lysak, O. & Andrieieva, L. (2017) Problemy ta perspektyvy eksportu ahrarynoyi produktsii Ukrainy [Problems and prospects of export of agricultural products of Ukraine]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 3, No. 1, 139-151. Retrieved from <http://www.arejournal.com>. (accessed June 10, 2021). [In Ukrainian].
3. Chyrak, M. V., Chyrak, I.M. (2018) Stan ta dzherela zrostannia ukrains'koho eksportu sil'skohospodars'koi produktsii [Status and sources of growth of Ukrainian exports of agricultural products]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/61.pdf. (accessed June 12, 2021). [In Ukrainian].
4. Artamonova, H. (2019) Zovnishnia torhivlia Ukrainy Z YeS: mozhlyvosti ta vyklyky [Ukraine's foreign trade with the EU: opportunities and challenges]. *Zhurnal ievropejs'koi ekonomiky*, Tom 18, № 3 (70), 283-295. [In Ukrainian].
5. Demchak, I. M., Mytchenok, O. O., Trofimova, H. V. & Majdaniuk O. E. (2020) Ukraina – YeS: tendentsii torhivli ahropromodovol'chymy tovaramy [Ukraine - EU: trends in trade in agri-food products]. *K. : NDI "Ukrainpromproduktivnist"*, 41 p. [In Ukrainian].
6. Koliada, O.V., Omel'chenko, M.M. Zovnishnia torhivlia tovaramy Ukrainy: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Foreign trade in goods of Ukraine: current status and prospects]. *Ekonomika i suspil'stvo*, 9, 66-70. [In Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine (2020). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].
8. Statistical service of the European Union (EUROSTAT) (2020). Official web-site. Retrieved from <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
9. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2020). Official web-site. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/>[in Ukr.].
10. European Commission (2020). Official web-site. Retrieved from http://ec.europa.eu/taxation_customs/
11. Nepriadkina, N. V. (2018) Osoblyvosti j perspektyvy rozvytku zovnishn'oi torhivli Ukrainy i YeS sil'skohospodars'koiu produktsiietu [Features and prospects of development of foreign trade of Ukraine and the EU in agricultural products]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seria : Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*, 7, 60–65. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_11. (accessed June 12, 2021). [In Ukrainian].
12. Trofimtseva, O. (2020) Skorystatsia Brexit: choho ochikuvaty ukrains'komu APK [Take advantage of Brexit: what to expect from the Ukrainian agro-industrial complex]. *Yevropejs'ka pravda*. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/01/15/7105071/>. (accessed June 18, 2021). [In Ukrainian].
13. Balezhenko, A. & Yatsenko, O. (2018) Asymetrii torhovel'noi intehtratsii Ukrainy ta YeS [Asymmetries of trade integration of Ukraine and the EU]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1 (28). Retrieved from http://iepjournals.com/journals/28/2018_2_Basenentius_Yatsenko.pdf. (accessed June 21, 2021). [In Ukrainian].
14. Razumkov Centre (2021) Ukraine's sectoral integration into the EU: Preconditions, prospects, challenges. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_eng.pdf. (accessed June 22, 2021).

НАШІ АВТОРИ

Безручук Світлана Леонідівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, докторант, Державний університет "Житомирська політехніка", м. Житомир, Україна

Бойко Надія Валеріївна - магістрант, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Жердецька Лілія Вікторівна - доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Іваненко Ірина Костянтинівна - студентка 3 курсу факультету економіки та управління підприємством, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Камбур Марія Володимирівна - студентка 4 курсу Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Карпов Володимир Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лупенко Юрій Олексійович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру "Інститут аграрної політики", віце-президент Національної академії аграрних наук України, м.Київ, Україна

Носаченко Олександр Анатолійович - аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Онищенко Юлія Ігорівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Орленко Ольга Михайлівна - кандидат економічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Попик Олег Володимирович - кандидат економічних наук, Голова правління, ГО "НДЦ "ЕКОПРОЕКТ", м. Одеса, Україна

Семенова Катерина Данилівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сергєєва Олена Степанівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ситник Інна Петрівна - доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів, с.н.с. Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна

Тараненко Данило Сергійович - головний економіст служби мікро-, малого та середнього бізнесу, АТ "Ощадбанк", м. Одеса, Україна

Тарасевич Наталія вадимівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Уханова Інна Олегівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шелудько Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 5-6 (282-283), 2021

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 9 від 30.06.2021 р.)

Підписано до друку 1.07.2021 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 8,70. Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80 e-mail:
mailbox@helvetica.com.ua